

LUND UNIVERSITY

Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar : En aktörsfokuserad utvärdering av de 11 utbildningsprogram som startade hösten 2010

Helmstad, Glen; Jedemark, Marie

2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Helmstad, G., & Jedemark, M. (2013). *Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar : En aktörsfokuserad utvärdering av de 11 utbildningsprogram som startade hösten 2010*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet. http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/sok?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fpubtext%2Fbilaga%2FBlob%2Fpdf423.pdf%3Fk%3D423

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LUNDS
UNIVERSITET

Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar:

En aktörsfokuserad utvärdering av de 11 utbildningsprogram som startade hösten 2010

Glen Helmstad och Marie Jedemark

Projektrapport 2013-12-04

Institutionen för sociologi
Avdelningen för pedagogik

Box 114

221 00 LUND

Lunds universitet
Sociologiska institutionen
Avdelningen för pedagogik
Box 114
221 00 LUND

Sammanfattning

Helmstad, G. & Jedemark, M. (2013-12-04). *Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar: En aktörsfokuserad utvärdering av de 11 utbildningsprogram som startade hösten 2010* (Projektrapport). Lund: Lunds universitet, Sociologiska institutionen, avdelningen för pedagogik.

Efterfrågan på mycket kvalificerad arbetskraft har ökat och uppmärksammat regeringen på behovet av att utveckla utbildning för de mest högpresterande eleverna i skolan. Skolverket bedriver på uppdrag av regeringen sedan 2009 försöksverksamhet med riksrekryterande spetsutbildning inom matematik och naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Verksamheten omfattar totalt 20 utbildningsprogram. Nio av dessa har redan utvärderats.

Denna utvärderingsrapport gäller de resterade elva programmen, som startade 2010. Syftet med utvärderingen är att värdera försöksverksamheten inom dessa program utifrån skolledares, lärares, elevers och lärosätesrepresentanters perspektiv och att kritiskt granska villkoren för försöksverksamheten samt problematisera de bakomliggande antagandena som försöksverksamheten vilar på såsom de kommer till uttryck i förordningen. Utvärderingen bygger på intervjuer med skolledare, lärare och elever, elevenkäter samt på intervjuer med lärosätesrepresentanter som samarbetat med spetsutbildningarna.

Gymnasieskolorna har använt sig av möjligheten att delta i verksamheten för att säkra och/eller utveckla tidigare utvecklade utbildningskoncept. Utvärderingen visar att söktrycket till utbildningarna med få undantag varit lågt till mycket lågt. Endast drygt hälften av utbildningsplatserna har besatts. Utvärderingen visar också att eleverna endast undantagsvis rekryterats från andra områden än de som eleverna på dessa skolor vanligtvis rekryteras från. Spetsutbildningarnas spetsighet varierar och riskerar ibland att inte i tillräcklig grad erbjuda den fördjupning och breddning såsom försöksverksamheten stipulerar.

Eleverna uppskattar möjligheten att studera tillsammans med andra elever som liksom dem själva prioriterar sina studier. De uppskattar även sina lärares engagemang, små undervisningsgrupper och lokalt utvecklade specialkurser. För att kunna läsa kurser på högskola behöver elever läsa gymnasieutbildning i snabbare takt. Denna acceleration påverkar elevernas möjligheter att prestera på toppen av sin förmåga. Detta i kombination med överlappande scheman, kvällsundervisning och låg grad av integration mellan gymnasie- och högskolestudierna leder till att ungefär hälften av eleverna inte fullföljer några högskolekurser. I valet mellan högsta möjliga gymnasiebetyg och mesta möjliga studier på högskolenivå har eleverna prioriterat gymnasiebetygen.

Representanterna för de medverkande högskolorna såg samarbetet som en möjlighet att dels rekrytera väl förberedda studenter, dels att marknadsföra sitt kunskaps- och verksamhetsområde. De ställer sig tveksamma till ”accelerationstanken”, som är en av förutsättningarna för försöksverksamheten. De tror mer på en generell höjning av utbildningsnivån i gymnasieskolan som medel för att höja kunskapsnivån och som ett medel att främja avancerad kompetensutveckling.

Nyckelord: Gymnasieutbildning, försöksverksamhet, studiebegåvningar, utvärdering

Innehållsförteckning

Förord	i
1. Inledning	1
1.1 Utvärderingsuppdraget	1
1.1.1 Syfte och utvärderingsfrågor	2
1.2 De utvärderade utbildningarna och deltagarna	2
1.3 Utvärderingsmodell	3
1.4 Deltagare	5
1.5 Datainsamling, databearbetning och analys	5
1.6 Disposition	6
2. Teoretisk inramning, försöksverksamheten och tidigare utvärderingsresultat	7
2.1 Samhällsekonomi, studiebegåvningar och specialutformade gymnasieutbildningar	7
2.2 Försöksverksamheten	11
2.3 Tidigare delutvärderingar	15
2.3.1 Delutvärdering I (2009/2010)	15
2.3.2 Delutvärdering II (2010/11)	16
2.3.3 Delutvärdering III (2011/12)	17
2.3.4 Sammanfattning av de viktigaste rönen från de tidigare utvärderingsstudierna	18
3. Deltagarnas erfarenheter	20
3.1 Skolledarna och lärarna	20
3.1.1 Motiv för att delta i försöksverksamheten	20
3.1.2 Spetsutbildningarnas identitet	22
3.1.3 Spetsutbildningarnas kvalitet	27
3.1.4 Spetsutbildningarnas betydelse	29
3.2 Eleverna	31
3.2.1 Motiv för val av utbildning	31
3.2.2 Spetsutbildningarnas förtjänster	32
3.2.3 Spetsutbildningarnas brister	38

3.3 Lärosätesrepresentanternas erfarenheter av samarbetet	42
3.3.1 Motiv för deltagande	43
3.3.2 Samarbetets form, innehåll och förutsättningar	45
3.4 Sammanfattning av deltagarnas erfarenheter av försöksverksamheten	47
4. Tematisk analys och diskussion	49
4.1 Starka utbildningsmiljöer	49
4.2 Vilken talang ska spetsutbildningar ta tillvara?	50
4.3 Vilka elever gynnas av att det finns spetsutbildningar?	51
4.4 Att förutsäga studieresultat	52
4.5 Hur spetsiga är spetsutbildningarna?	53
4.6 Främjar acceleration elevernas lärande inom spetsämnet?	56
4.7 Gy 11 och spetsutbildningarnas möjligheter att utveckla talanger	57
4.8 Spetsutbildning - en nationell, lokal eller individuell angelägenhet?	58
4.9 Vad kostar det att driva spetsutbildning?	59
5. Sammanfattning och slutsatser	61
5.1 Gymnasieskolan som drivhus	63
Referenser	65
Bilagor	67
1. Elevenkät	67
2. Intervjuguide för intervjuer med skolledare och lärare	73
3. Intervjuguide för intervjuer med elever	77
4. Intervjuguide för intervjuer med samarbetspartners inom högskolan	80
5. Översikt över antalet deltagare i de olika delarna av delutvärderingen	82

Förord

Den av regeringen initierade försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar har pågått i fyra år och försöksverksamheten går nu mot sitt slut. Denna utvärdering, såväl som tidigare utvärderingar, redogör för flera starka lärandemiljöer där elever ges möjlighet att utveckla kvalificerade kunskaper och förmågor.

Utvärderingen har utförts på uppdrag av *Statens skolverk*. Uppdraget förmedlades genom dekanen för *Samhällsvetenskapliga fakulteten* och professor Anders Persson vid *Institutionen för utbildningsvetenskap, Lunds universitet*.

Vi vill här passa på att tacka alla som på olika sätt har varit behjälpliga i genomförandet av detta uppdrag. Vi vill särskilt tacka Johan Linder, Sandra Mardones-Larsson och Linda Ahlgren på *Skolverket* för gott samarbete och de skolledare, lärare och elever som medverkat i våra intervjuer och alla de elever som deltagit i enkätundersökningen. Vi vill även tacka Johan Klavestrand vid *Sociologiska institutionen* vid *Lunds universitet* för hjälp med bearbetning av enkäterna och våra kollegor i det *Utbildningsvetenskapliga forskningsseminariet* vid *Campus Helsingborg* för värdefulla synpunkter i samband med seminariet den 24 september.

Lund 4 december 2013

Glen Helmstad och Marie Jedemark

1. Inledning

Regeringen har gett *Statens skolverk* i uppdrag att bedriva försöksverksamhet med sammanlagt 20 riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar i matematik, naturvetenskapliga, humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen i samarbete med 18 gymnasieskolor runt om i landet med början höstterminen 2009 respektive 2010.¹ Syftet med försöksverksamheten är att ge elever från hela landet ”med särskild fallenhet och intresse” möjlighet till särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot, utöver vad som får förekomma på det nationella program som närmast motsvarar spetsutbildningen.² I förutsättningarna för verksamheten ingår att *Skolverket* kontinuerligt årligen och senast den 30 april 2014 ska ”lämna en redovisning till *Regeringskansliet* av omfattningen av försöksverksamheten och en utvärdering av den”.³ Skolverkets utvärdering bygger på flera olika delutvärderingar varav den som rapporteras i denna rapport gäller elva spetsutbildningar som startade hösten 2010.

1.1 Utvärderingsuppdraget

Det övergripande syftet med utvärderingsuppdraget är att ge en sammanhållen bild av de elva spetsutbildningar som startade 2010 såsom de uppfattas av elever, lärare och skolpersonal och att undersöka i vilka avseenden erfarenheter från...[dessa] utbildningar ger en förändrad och fördjupad bild av spetsutbildningarna som helhet; och använda utvärderingens resultat för diskussion och ställningstagande om fortsatt spetsutbildningsverksamhet.

I förutsättningarna för utvärderingen ingår att Skolverket, som tidigare har framhållits, redan har gjort en del uppföljning och utvärdering av delar av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar, men att det finns sidor och delar av försöksverksamheten som ännu inte har följts upp/utvärderats. Detta gäller först och främst de elva utbildningar som ännu inte har ”utvärderats på ett samlat sätt”.⁴ Skolverket antyder härmed öppenhet för att en samlad utvärdering av de senaste startade utbildningarna kan reflektera ”andra erfarenheter och uppfattningar om utbildningens kvalitet och betydelse för framtiden än vad tidigare utvärderingar har visat” (ibid.). Det Skolverket också undrar över är vad de elever som våren 2012 gick ut från de nio

¹ Skolverket, Information om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (PM Utbildningsavdelningen), 2009. Tillgängligt via:
http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.195835!/Menu/article/attachment/Informationsmaterial.pdf
2013-08-13.

² Skolverket, *Förfrågan om ett utvärderingsuppdrag*, Dnr 60-208:3014, 2013.

³ Utbildningsdepartementet, Förordning om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar, 2008: 793, 12§.

⁴ ibid.

först startade spetsutbildningarna gör ett drygt år senare och hur de värderar sin avslutade gymnasiala spetsutbildning.⁵

1.1.1 Syfte och utvärderingsfrågor

Syftet med den här rapporterade delutvärderingen är att värdera försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning utifrån skolledares, lärares, elevers och lärosätesrepresentanters perspektiv och att kritiskt granska villkoren för försöksverksamheten samt problematisera de bakomliggande antagandena som försöksverksamheten vilar på såsom de kommer till uttryck i förordningen.

De utvärderingsfrågor som utvärderingen ska ge svar på är:

- 1) Vilka erfarenheter har de olika aktörerna av spetsutbildningarna och hur värderar de dessa?
- 2) Hur står sig försöksverksamheten i förhållande till intentionerna i förordningen om en gymnasial försöksverksamhet?
- 3) Vilka är de bakomliggande antagandena som förordningen vilar på och på vilket sätt styr de spetsutbildningarnas organisation, innehåll och utfall?

1.2 De utvärderade utbildningarna och deltagarna

De utvärderade utbildningarna är: (1) Bioteknik (Katedralskolan, Uppsala); (2) Forskar-NA (Älvkullegymnasiet, Karlstad); (3) Marinbiologi (Gullmarsgymnasiet, Lysekil); (4) Matematik (Hvitfeldska gymnasiet, Göteborg); (5) Franska (Katedralskolan, Uppsala); (6) Engelska (Viktor Rydbergs gymnasium Djursholm, Danderyd); (7) Entreprenörskap (Sven Eriksongymnasiet, Borås); (8) Finansekonomi (Tumba gymnasium, Botkyrka); (9) Hållbar utveckling (Folkungaskolan, Linköping); (10) Moderna språk, profil litteratur och film (Katedralskolan, Lund); och: (11) Samhällsvetenskap – humaniora, individ och samtidskultur (Fässbergsgymnasiet, Mölndal). Utbildningarna kan för översiktlighetens skull indelas i de två kategorierna utbildningar i matematik och naturvetenskapliga (1-4) respektive humanistiska och samhällsvetenskapliga (5-11) ämnen.

En översikt av antalet elever per program och utbildningsår ges i Tabell 1.

⁵ Denna del av utvärderingsuppdraget behandlas inte här utan i en senare rapport som beräknas vara klar i december 2013.

Tabell 1 Översikt över antalet elever i de utvärderade utbildningarna

Utbildning, skola, ort	Antal elever per program över år och totalt vt 2013			
	1	2	3	Totalt
NA Bioteknik, Katedralskolan, Uppsala	20	20	16	56
NA Forskar NA, Älvkullegymnasiet, Karlstad	14	13	4	31
NA Marinbiologi, Gullmarsgymnasiet, Lysekil	23	24	17	64
NA Matematik, Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg	22	21	9	52
HU Franska, Katedralskolan, Uppsala	-	-	14	14
SA Engelska, Viktor Rydbergsgymnasiet, Djursholm, Danderyd	20	20	19	59
EK Entreprenörskap, Sven Erikssongymnasiet, Borås	20	21	19	60
EK Finansekonomi, Tumba gymnasium, Botkyrka	21	17	26	64
SA Hållbar utveckling, Folkungaskolan, Linköping	14	8	18	40
HU Moderna språk – litteratur och film	7	5	15	27
SA humaniora, individ och samhällskultur, Fässbergsgymnasiet, Mölndal	7	11	8	26
Summa:	168	160	165	493

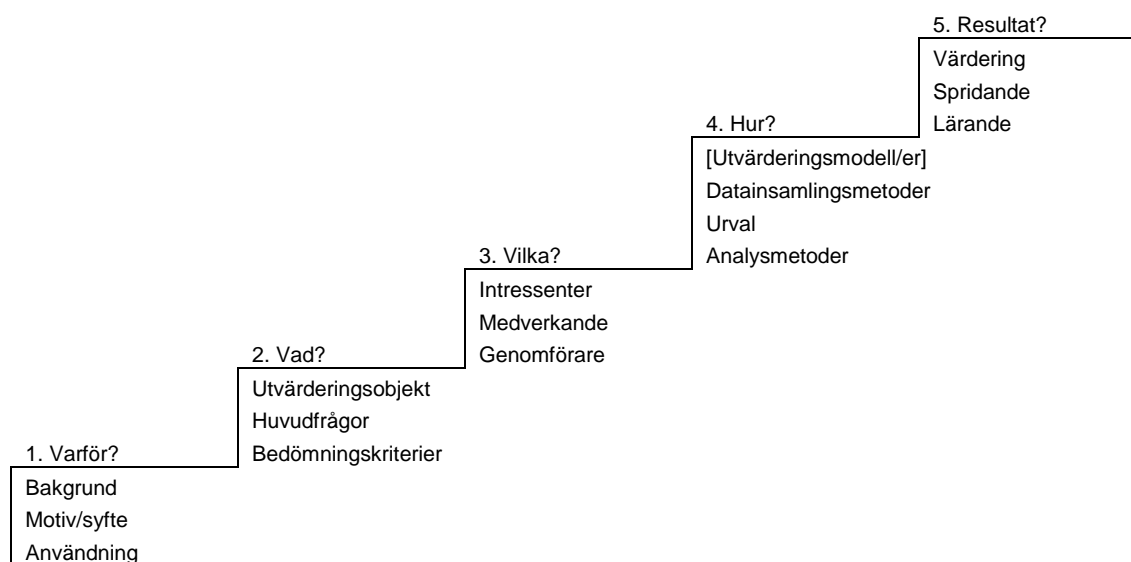
1.3 Utvärderingsmodell

Sedan 2009 har det bedrivits försöksverksamhet med gymnasieutbildning för ungdomar som bedömts visa ”särskild fallenhet och intresse” för utveckling av avancerade kunskaper och färdigheter. Försöksverksamheten ska utvärderas årligen. Utvärdering är dock inget enhetligt begrepp och har definierats på olika sätt.⁶ Sandberg och Faugert urskiljer fyra olika kategorier av

⁶ M. C. Alkin (red.), *Evaluation roots: A wider perspective of theorists’ views and influences*, Sage, Los Angeles, 2013.

relativt allmänt erkända och beprövade utvärderingsansatser, nämligen: (1) resultatnriktade eller ”klassiska”, (2) komparativa; (3) teoribaserade; och (4) aktörsfokuserade utvärderingsmodeller.⁷ De menar vidare att dessa olika kategorier av utvärderingsansatser också kan tjäna som inspirerande vägledning vid såväl planering som genomförande av utvärdering. Den modell som valts i denna utvärdering är en aktörsfokuserad modell och närmare bestämt en brukar- och begränsad intressentutvärdering, som dock har kompletterats med vissa inslag även från de andra tre utvärderingsmodelltyperna. Det innebär att det i huvudsak rör sig om en utvärdering i vilken försöksverksamheten analyseras och bedöms ”från olika aktörers perspektiv”.⁸ I detta fall främst från skolpersonalens, elevernas, och de samverkande högskole-/universitetssamarbetsparternas perspektiv.

I samband med redogörelsen för de fyra olika kategorierna av utvärderingsmodeller föreslår Sandberg och Faugert också en generell struktur för planering och granskning av utvärdering.⁹ Denna struktur framställs som en ”trappa” i fem steg där varje steg representeras av en fråga man har att arbeta sig igenom i förhållande till ett visst innehåll som är aktuellt på varje enskilt steg i planeringen eller granskningen av en utvärdering. (Se Figur 1).

Figur 1. ”Trappan”. Fem faser i en planeringsprocess inför en utvärdering¹⁰

Vi tänker att ”trappan” kan fungera både i planering av och reflektion över utvärderingsuppdraget.

Utvärderingen kan sägas vara pedagogisk i dubbel bemärkelse. Dels därför att det som ska utvärderas är pedagogisk verksamhet, dels för att utvärderingen även ska fylla en pedagogisk funktion. Detta är en tanke, som bland andra, Ramsden har fört fram:

⁷ B Sandberg & S Faugert, *Perspektiv på utvärdering*, Studentlitteratur, Lund, 2007, s. 65 ff.

⁸ Sandberg & Faugert, s. 94

⁹ *ibid.*s. 33 ff.

¹⁰ Fritt efter Sandberg & Faugert, 2007, s. 34.

*Evaluation is not at heart about collecting evidence to justify oneself, or about measuring the relative worth of courses or teachers. It is about coming to understand teaching in order to improve student learning.*¹¹

Vi tänker ungefär som Ramsden; pedagogisk utvärdering som är värd namnet ger oss information om på vilket sätt den gymnasiala spetsutbildningen svarar mot det samhälleliga uppdraget och vilka förutsättningar som skapas för elevers lärande och utveckling.

1.4 Deltagare

Det finns fyra grupper av deltagare i utvärderingen, nämligen: skolledare, lärare, elever och samarbetspartners vid universitet/högskolor. Dessa medverkade i intervjuer (skolledare), gruppintervjuer (lärare respektive elever i år 2 och 3 i de aktuella programmen), enkäter (elever i avgångsklassen) och telefonintervjuer (samarbetspartnerna). Antalet medverkande var: 12 skolledare, 45 lärare, 93 intervjuade respektive 129 enkätmedverkande elever och 11 samarbetspartners. Det innebär en till två intervjuade skolledare, två till fem lärare, en till tolv intervjuade och två till tjugotre enkätsvarande elever och en telefonintervjuad samarbetspartner inom universitet/högskola per utvärderad utbildning. (Se Bilaga 5 för en mer detaljerad redovisning av antalet deltagare).

1.5 Datainsamling, databearbetning och analys

Samtliga elva spetsutbildningar har fått besök¹² av en eller båda utvärderarna. Kontaktpersonerna vid skolorna var vanligtvis programansvariga studierektorer. Dessa blev tillsagda att som förberedelse inför platsbesöket planera in en intervju med en eller flera skolledare, en gruppintervju med lärare, en enkät till eleverna i avgångsklassen och två gruppintervjuer med elever på programmet. Svarsfrekvensen på enkäten är 77 %. När skolledare och lärare intervjuades uppmanades de att namnge samarbetspartners inom högskolan som de huvudsakligen samarbetar med. Samarbetspartners har intervjuats telefonledes.

Intervjuerna har genomlyssnats och de delar som ingår i utvärderingsuppdraget har översiktligt transkriberats. Materialet har sedan analyserats i relation till de teman som utvärderingen omfattar. Databearbetningen och analysen har också följt tidigare utstakade mönster men inkluderar också en kumulativt jämförande analys i vilken även data från tidigare undersökningar inkluderas.

¹¹ P Ramsden, *Learning to teach in higher education*, 2 utg., Routledge, London, 2003, s. 225.

¹² Utvärderingen av de elva utbildningarna har genomförts som de tidigare utvärderingarna av försöksverksamheten och befintliga frågeformulär och semistrukturerade intervjuguides har använts, se bilaga 1-4.

1.6 Disposition

Utvärderingsrapporten består förutom detta inledande kapitel (1) av ytterligare fyra kapitel (2-5). I kapitel 2 presenteras delutvärderingens teoretiska inramning, försöksverksamhetens omfattning och resultat från tidigare utvärderingar. I kapitel 3 redovisas motiv för deltagande i försöksverksamheten, spetsutbildningens identitet och kvalitet enligt skolornas perspektiv, motiv för deltagande i och spetsutbildningarnas kvalitet enligt eleverna samt samarbete med högskolan. I kapitel 4 ges en lite mer inträngande tematisk analys och diskussion. I kapitel 5 ges slutligen en sammanfattning med tillhörande slutsatser.

2. Teoretisk inramning, försöksverksamheten och tidigare utvärderingsresultat

I det inledande kapitlet redogjorde vi för de omedelbara förutsättningarna för den aktuella delutvärderingen. Detta gjordes med avseende på uppdragets omfattning, syfte, uppläggning, deltagare. Tanken med det här kapitlet är att sätta in delutvärderingen i ett större sammanhang. Kapitlet är indelat i tre underavdelningar. I den första underavdelningen placerar vi in försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i ett ekonomiskt historiskt och samhällsteoretiskt perspektiv. I den andra underavdelningen beskrivs kortfattat försöksverksamhetens omfattning. I den tredje och avslutande underavdelningen sammanfattar vi resultaten från de tidigare delutvärderingarna av försöksverksamheten. Detta görs dels för att skapa en grund för presentationen av delutvärderingens empiri, som följer i kapitel 3, och dels för att utveckla en referensram för tolkning av denna empiris betydelse och som kommer att användas i kapitel 4.

2.1 Samhällsekonomi, studiebegävningar och specialutformade gymnasieutbildningar

Under 1900-talet genomgick svensk samhällsekonomi två stora stukturomvandlingar. Den ena var övergången från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. Den andra övergången var från industrisamhälle till ”tjänstesamhälle”. Denna utveckling möjliggjordes bl. a. genom teknologiska och utbildningsmässiga landvinningar.

Den situation vi befinner oss i idag präglas internationellt sett av ojämn fördelning av ekonomisk utveckling mellan olika områden, ojämn takt i den ekonomiska utvecklingen, växande avstånd mellan utvecklade och mindre utvecklade ekonomier, regionala konflikter, fortsatt och accelererande teknologisk utveckling, tilltagande konkurrens och samarbete mellan företag och regioner, nya sätt att organisera och leda arbete, flexibilitet, lärande och forskning som sätt att skapa komparativa fördelar.¹³

En forskare vars tankar kring regional ekonomisk utveckling som tilldragit sig stor uppmärksamhet är Richard Florida. I ”The rise of the creative class... and how it’s transforming work, leisure, community, and everyday life”¹⁴, lanserar han tesen att det som gör vissa regioner, organisationer och personer mera kompetenta/konkurrenskraftiga än andra är inte bara att de har investerat mera i socialt, realt och kunskapsmässigt kapital, utan därutöver också förfogar

¹³ D Boud & John Garrick (red.), *Understanding learning at work*, Routledge, London, 1999.

¹⁴ R Florida, *The rise of the creative class and how it’s transforming work, leisure, community, and everyday life*, Basic Books, New York, 2004.

över mera talang och kreativitet. Florida definierar kreativitet som “special creative or artistic aptitude; the ability to create meaningful new forms”.¹⁵

Den “kreativa klassen” refererar till personer som avlönas för att i huvudsak skapa meningsfulla nya former, exv. forskare, arkitekter, författare, konstnärer, musiker, och andra grupper av arbetare som använder kreativitet som en nyckelfaktor i sitt arbete inom affärsverksamhet, utbildning, medicin, vård, omsorg och andra områden.¹⁶ Dessa verksamhetsutövare avlönas för att lösa komplexa problem som involverar en hög grad av självständig bedömning och som kräver hög grad av utbildning eller humankapital.

Florida menar att den kreativa klassens framväxt och framfart är en drivkraft till både ekonomisk och social utveckling och att de håller på att skapa djupa och substantiella förändringar i arbetsliv, värderingar och fritid. Han menar vidare att det är de ”kreativa” som driver den ekonomiska och sociala utvecklingen i övergången från det industriella till det postindustriella samhället och att de som vill främja utveckling måste satsa på att dra till sig, använda och ge den kreativa klassen goda förutsättningar att utvecklas och lyckas.

Utvecklingen inom tjänstesektorn är polariserad.¹⁷ Det skapas fler jobb; både relativt enkla, okvalificerade och dåligt betalda jobb och relativt komplexa, kvalificerade och välbetalda jobb. I den del av tjänstesektorn där jobben förutsätter långt driven kunskapsutveckling finns det två typer av organisationer som anställer, sysselsätter och gör bruk av den mest utbildade delen av arbetskraften, nämligen organisationer som levererar professionella tjänster och organisationer som ägnar sig åt forsknings- och utvecklingsarbete.

Dessa organisationer karakteriseras av: (1) högst kvalificerade verksamhetsutövare som utför kunskapsbaserat arbete; (2) en hög grad av självständighet och nedtoning av organisatoriska hierarkier, (3) användning av anpassningsbara och tillfälliga organisationsformer; (4) behov av omfattande kommunikation; (5) idiosynkratiska klienttjänster; informations- och maktsymmetrier; och: (7) subjektiv och osäker bedömning av kvalitet.¹⁸

Kunskap är emellertid inte ett entydigt begrepp. Det täcker in allt från information till kompetens. Men i talet om kunskapsintensiv verksamhet refererar det kanske först och främst till ”en referensram och förmåga att resonera och skapa mening ur information”.

Den traditionella uppfattningen av professionsbegreppet refererar till:

- (1) occupations based on systematic, scientifically based knowledge; (2) long and standardised formal education; (3) strong professional associations that regulate its members; (4) autonomy in the performance of the work; (5) common code of ethics; (6) distinct occupational culture; (7) client – orientation; (8) socially sanctioned practice; (9) clear*

¹⁵ Florida, s. 5.

¹⁶ *ibid.*, s. 9 ff.

¹⁷ M Alvesson, *Knowledge work and Knowledge-intensive firms*, Oxford university press, Oxford, 2004.

¹⁸ Alvesson, s. 21.

*criteria for verification; (10) monopoly of a particular labor market; self-regulation of the entry; applies only in some respects to some knowledge work.*¹⁹

Men en närmare granskning av verksamheten som utövas av de professionella inom de omtalade organisationerna, visar att denna traditionella uppfattning av professionell kompetens tenderar att överskugga att de problem man befattar sig med i sådant arbete ofta är komplexa, svårfångade och tvetydiga, och att de bedömningar som görs ofta är osäkra till sin karaktär.

Detta föranleder Alvesson att mena att ”kunskapsintensivt arbete” inte så mycket präglas av kunskap som av osäkerhet:

*”[K]nowledge-intensive work tends to be ambiguous-intensive, which makes abilities to deal with rhetoric, regulate images, and manage relationships and interactions with clients central. All these circumstances put some strain on, as well lead to the centrality of, the securing of regulation of identity. Ambiguity leads to space for innovative constructions of identity at both organizational and personal levels, but also put pressure on activities to develop and validate these activities. Ambiguity, in other words, allows an open arena for positive action, but represents a tension that calls for defensive measures. Consequently, intensiveness includes not only knowledge, but also these other issues that are crucial for any claim to knowledge to be successful. The knowledge-intensive means intensified work with issues of rhetoric, image, interaction, and identity regulation”.*²⁰

Mot bakgrund av den beskrivna utvecklingen är det kanske inte så konstigt att Europarådet 1994 utfärdade en rekommendation om utbildning för begåvade barn, *Recommendation 1248 on education for gifted children*. Den anger att skolan behöver möta de ”högt begåvade” elevernas behov så att de ges möjlighet att utveckla hela sin förmåga”.²¹ Detta är också något som myndigheter, skolledare och forskare runt om i Europa uppmärksammar.²²

I den nya skollagen som trädde i kraft 1 juli 2010 talas det om att barn och unga ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt (1 kap. 4 §) och i 3 kap. 3§ sägs vidare att elever som lätt når de krav som minst ska uppnås, ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sitt lärande:

3 § Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som lätt når de kunskaps-

¹⁹ *ibid.*, s. 31.

²⁰ *ibid.*, s. 240, 241.

²¹ RECOMMENDATION 1248 (1994) on education for gifted children <http://assembly.coe.int/mainf.asp?Lind=/documents/adoptedtext/ta94/erec1248.htm>.

²² R. J. Campbell, R. D. Muijs, J. G. A. Neelands, W. Robinson, D. Eyre & R. Hewston, The social origins of students identified as gifted and talented in England: A geo-demographic analysis, *Oxford review of education*, 33 (1). February 2007, pp. 103-120; A Ziegler, H Stoeger, B Harder & D P Balestrini, Gifted education in German-speaking Europe, *Journal for the Education of the gifted*, 36 (3), 384-411.

*krav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.*²³

Vad karaktäriserar då en högpresterande elev och vad är det som gör att vissa elever presterar på en hög nivå? I analyser av enkätsvar från dels elever vars resultat som når medelvärden och dels enkätsvar från elever vars resultat når höga värden i de internationella studierna PISA 2000 och 2009 och TIMSS 2003 och 2007²⁴, framkommer att högpresterande elever är mer motiverade både utifrån en inre motivation (intresse för ämnet) såväl som en yttre motivation (nyttan med ämnet). De visar också ett större självförtroende vad gäller sin förmåga att lära och de visar också högre värden för ansträngning och uthållighet. De högpresterande eleverna tenderar att ha en positivare bild av lärarnas stöd och av relationen mellan lärare och elever jämfört med de medelpresterande eleverna.

När det gäller begreppet begåvning så har det skett en förskjutning från att ha setts mer som något medfött hos vissa individer till att mer se begåvning som något till stor del inlärt och föränderligt som kräver betydande uppmuntran och ansträngning för att utvecklas.²⁵ I detta sammanhang talas det kanske därför mer om begåvningsskapande undervisning än om begåvade barn och ungdomar, att skapa begåvning snarare än att upptäcka begåvade barn och ungdomar.²⁶ Elevernas ansträngningar och aktiva förhållningssätt och lärarens kompetens, engagemang och höga förväntningar på eleverna visar sig ha stor betydelse. Dock är det oklart om motivation och villighet att anstränga sig är en konsekvens av att elever är framgångsrika eller om de snarare är en förutsättning för elevernas framgång. Högpresterande elever kännetecknas alltså av såväl kognitiva som icke-kognitiva kompetenser såsom t ex en tilltro på den egna förmågan, motivation och uthållighet och högpresterande resultat är i hög grad avhängigt specifika lärande erfarenheter och mycket övning som av eleven kräver både betydande ansträngning och uthållighet.²⁷

I samband med diskussioner om hur högpresterande elever ska kunna stödjas nämns tre olika former av skolgång: acceleration, berikning och nivåindelning. Acceleration syftar till att eleverna går igenom utbildningen i snabbare takt. Berikning innebär att eleverna får ta del av annat material och undervisningsinnehåll i syfte att vidga och fördjupa sin förståelse. Nivåindelning syftar på att eleverna delas in i olika grupper beroende på deras prestationer. Hattie redovisar i en studie²⁸ effekterna av acceleration, berikning och nivåindelning och menar att berikning inte ger lika positiva resultat som acceleration. Berikning ger mest resultat i matematik

²³ Skolagen, 2010:800. Tillgänglig 2013-10-02 via http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/#K1

²⁴ Skolverket, Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen. Rapport 379, 2012.

²⁵ A Ziegler, H Stoeger, B Harder & D P Balestrini, Gifted education in German-speaking Europe". *Journal for the education of the gifted*, 36 (3), 384-411.

²⁶ T Balchin, B. Hymer & D J Matthews (red.), *The Routledge international companion to gifted education*, Routledge, London, 2009.

²⁷ *ibid*

²⁸ J A C Hattie, *Visible learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, Routledge, London, 2009.

och naturvetenskap medan låg effekt i samhällsvetenskapliga ämnen. Nivågruppering kan, om eleverna får ta del av ett särskilt innehåll som utmanar på en lämplig nivå, ha positiva effekter.

2.2 Försöksverksamheten

Svensk gymnasieskola reformerades rejält på 1990-talet. Reformerna innebar bland annat införande av ett programgymnasium. Denna reform har sedan dess kompletterats med en rad andra reformer om huvudmannaskap, fritt gymnasieval, osv. Parallellt med dessa reformer gav de internationella kunskapsmätningarna en del indikationer på att svenska elever kommit att halka efter täten. I den debatt som följt har det framförts olika uppfattningar om vad som verkar ligga till grund för de observerade resultatförsämringarna. Några har menat att resultaten är en följd av ökad segregering. Andra har menat att de beror på sjunkande krav och bristande kvalitet i undervisning och lärandet. Regeringen tillsatte 2007 en gymnasieutredning för att bland annat utreda vilka förändringar som behövde göras i gymnasieskolan för att säkra dess kvalitet med tanke på den som väg till så väl fortsatta högre studier som till anställning i yrken som kräver gymnasieutbildning.²⁹

Utredaren överlämnade den 31 mars 2008 sitt slutbetänkande ”Framtidsvägen: En reformerad gymnasieskola”³⁰ till regeringen. I detta slutbetänkande, som kom att bilda huvudunderlaget för Gy 11, föreslog utredaren att den sedan tidigare etablerade riksrekryterande elit- eller spetsutbildningen inom estetik och idrott skulle finnas kvar men regleras annorlunda. Utredaren menade i anslutning härtill under rubriken ”Spetsutbildningar inom nya områden” även att det borde vara ”möjligt att bedriva spetsutbildningar inom andra områden... t. ex. inom matematik, naturvetenskap och språk”.³¹

Utredaren föreslog i enlighet härmed till regeringen att den skulle låta inleda försöksverksamhet med just riksrekryterande gymnasial utbildning av elitkaraktär eller, med ett annat ord, spetsutbildning inom matematik, naturvetenskap och språk, att det skulle utgå stimulansbidrag för verksamheten, att verksamheten borde vara riksrekryterande, bedrivas på ett tiotal platser, använda särskilda urvalskriterier, ge eleverna möjlighet att inom ramen för gymnasieutbildningen kunna bedriva studier på högskolenivå och få högskolepoäng.³² Utredarens bedömning var att utvidgningen av konceptet med spetsutbildning till nya områden med möjlighet till ännu mer avancerade studier redan under gymnasietiden kunde ge ”en ökad motivation för de elever som vill och kan nå längre under sin tid i gymnasieskolan”.³³

Regeringen gick därefter i stora drag vidare längs samma linje och uppdrog senare samma år åt Statens skolverk att inleda försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen med början

²⁹ Gymnasieutredningen (U 2007:1), Utbildningsdepartementet, Stockholm, 2007.

³⁰ Statens offentliga utredningar 2008:27 Gymnasieutredningen, *Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola: betänkande*, Fritze, Stockholm, 2008

³¹ *ibid*, s. s. 529.

³² *ibid*.

³³ *ibid*.

hösten 2009.³⁴ I förarbetet till förordningen motiveras inrättandet av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga eller humanistiska ämnen med följande ord:

*Det är angeläget att skolans undervisning anpassas till alla elevers behov, det gäller såväl elever med behov av extra stöd som elever som behöver extra utmaningar i undervisningen för att stimuleras i sin kunskapsutveckling. Det svenska skolsystemet bör på ett bra sätt kunna erbjuda elever med särskilda talanger inom något område en tillräckligt utmanande utbildning för att de ska komma helt till sin rätt och utvecklas optimalt i förhållande till sin kapacitet och förmåga samt sitt intresse. I normalfallet ska detta ske inom ramen för ordinarie utbildningar genom en individanpassad undervisning. I vissa fall kan det dock vara i elevernas intresse att erbjuda en utbildning som är specialutformad för att på bästa sätt ta tillvara en elevs särskilda förmågor.*³⁵

I förordningen definieras spetsutbildning som:

*”gymnasial utbildning som (1) innehåller gymnasiekurser med särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot, utöver vad som får förekomma på det nationella program och den inriktning som närmast motsvarar spetsutbildningen, och (2) gör det möjligt för en elev att vid sidan av viss del av sina gymnasiestudier läsa kurser vid ett universitet eller en högskola.”*³⁶

I förordningen anges också villkoren för huvudmannens deltagande i försöksverksamheten. Dessa är tre till antalet, nämligen: (1) att huvudmannen har godkänts av Skolverket; (2) att huvudmannen ”har ett etablerat samarbete med ett universitet eller en högskola som kan erbjuda kurser i det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot”; och: (3) kan uppfylla spetsutbildning av god kvalitet som uppfyller kraven i förordningen.

I förordningen fastställdes att Skolverket (1) fick fatta beslut om deltagande i försöksverksamheten för högst 20 utbildningar, varav högst tio utbildningar vid första tillfället; (2) skulle sträva efter att utbildningarna blev jämt fördelade över landet; (3) se till att det inte blev fler än högst 30 elever i varje klass; och även: (4) att antalet utbildningar i matematik eller naturvetenskap och samhällsvetenskap eller humanistiska ämnen var lika många.

I första omgången godkändes tio utbildningar. Nio av dessa utbildningar startades också hösten 2009. Fässbergsgymnasiets spetsutbildning godkändes, men fick inte tillräckligt med sökande för att starta hösten 2009. De startade dock året därpå.

I andra omgången godkändes tio utbildningar. Samtliga dessa plus Fässbergsgymnasiets spetsutbildning startade hösten 2010. Antalet sökande, antagna, andelen kvinnor och män samt antalet elever som har hoppat av de olika programmen redovisas i Tabell 2.

³⁴ Regeringens proposition 2008/09: 19; se även: Förordning om försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning, 2008: 793.

³⁵ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2.

³⁶ Förordning 2012: 727, 1§.

Huvudkälla till sammanställningen är skolornas egna uppgifter lämnade till denna och tidigare utvärderingar av spetsutbildningarna, men siffrorna är delvis också grundade i uppgifter lämnade i intervjuer och i uppgifter från Föreningen för Sveriges Spetsutbildningar. Små siffror under ”avbrutit...” visar hur avhoppet fördelat sig över läsåren: Klassens första läsår/andra läsår/tredje läsår. Antal elever som avbrutit kan innefatta elever som i samband med terminsstart bytte program, alltså som knappast kan anses ha hoppat av en påbörjad utbildning. I vissa fall har de som tidigt bytt till annat program ersatts av andra elever. Det finns många typer av osäkerhet i dessa siffror. ”i.u.” innebär att uppgifter saknas.

Tabell 2: Sökande, antagna (inklusive könsfördelning) vid antagningarna 2009, 2010, 2011 och 2012. Antal elever som avbrutit spetsstudierna för elevkullarna fram till april 2013. Könsfördelning per program bland samtliga elever april 2013

Skola, ort / spetsämne	2009			2010			2011			2012			Andel kvinnor i spetsklasserna februari 2013 (procent) ⁴⁾
	Antal sökande	Antal började % kvinnor	Avbrutit fram till februari 2013	Antal sökande	Antal började % kvinnor	Avbrutit fram till februari 2013	Antal sökande	Antal började % kvinnor	Avbrutit fram till februari 2013	Antal sökande	Antal började % kvinnor	Avbrutit fram till februari 2013	
Danderyds gymnasium, Danderyd Matematik	54 ²⁾	20 16 %	4 2/2/0	40 ²⁾	17 19 %	2 1/1	51 ²⁾	16 25 %	0	21 ¹⁾³⁷⁾	17 29 %	2	23
Ehrensårdska gymnasiet, Karlskrona Naturvetenskap, matematik	12 ³⁾	12 58 %	0 0/0/0	14 ³⁾	14 35 %	0 0/0	21 ³⁾	21 52 %	2	9 ¹⁾	14 57 %	0	49
Europaskolan, Strängnäs Scienceprogrammet	8 ¹⁾	13 31 %	1 0/1/0	14 ¹⁾	16 42 %	4 4/0	17 ¹⁾	15 40 %	1	14 ¹⁾	15 47 %	3	42
Globala gymnasiet, Stockholm Samhällsvetenskap – Global inriktning	105 ²⁾	30 70 %	0 0/0/0	126 ²⁾	30 73 %	4 0/4	124 ²⁾	30 67 %	0	30 ¹⁾	30 86 %	1	64
Härnösands gymnasium, Härnösand Biomedicin	21 ¹⁾	21 71 %	4 4/0/0	16 ¹⁾	14 62 %	1 0/1	16 ¹⁾	16 50 %	6				50
Katedralskolan, Lund Historia	37 ³⁾	30 41 %	2 2/0/0	27 ³⁾	30 20 %	3 3/0	26 ³⁾	26 27 %	4	27 ¹⁾	27 29 %	0	24
Luleå gymnasieskola, Luleå Naturvetenskap, matematik	17 ¹⁾	16 33 %	1 1/0/0	28 ³⁾	24 35 %	2 1/1	27 ³⁾	23 41 %	1	19 ¹⁾	20 65 %	2	51
Polhemsskolan, Lund Fysik	23 ³⁾	23 27 %	2 1/0/1	21 ³⁾	22 11 %	3 3/0	20 ³⁾	20 30 %	1	24 ¹⁾	21 28 %	2	25
Vasaskolan, Gävle Humaniora	16 ¹⁾	19 81 %	3 3/0/0	16 ¹⁾	16 87 %	1 1/0	17 ¹⁾	19 78 %	5				86
Folkungaskolan, Linköping Hållbar utveckling				15 ¹⁾	19 79 %	1 0/1/0	9 ¹⁾	11 36 %	3 2/1	10 ¹⁾	14 71 %	0	70
Fässbergsgymnasiet, Mölndal Sam/hum: individ och samtidskultur				7 ¹⁾	9 45 %	1 1/0/0	i.u.	11 54 %	0	8 ¹⁾	7 71 %	1	61
Gullmarsgymnasiet, Lysekil Marinbiologi				25 ¹⁾	30 56 %	13 4/13/0	84 ³⁾	30 57 %	6 3/3	40 ¹⁾	26 53 %	3	54
Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg Naturvetenskap, matematik				22 ¹⁾	32 28 %	23 10/10/3	30 ¹⁾	29 24 %	8 6/2	46 ¹⁾	22 27 %	3	23
Katedralskolan, Lund Moderna språk, profil litteratur och film				13 ¹⁾	18 94 %	3 1/2/0	9 ³⁾	8 62 %	3 1/2	8 ¹⁾	7 86 %	1	85
Katedralskolan, Uppsala Franska				10 ¹⁾	10 70 %	1 0/1							71
Katedralskolan, Uppsala Bioteknik				17 ¹⁾	24 59 %	8 2/6/0	50 ²⁾	28 61 %	7 4/3	17 ¹⁾	22 54 %	1	64
Sven Eriksons gymnasium, Borås Entreprenörskap				26 ¹⁾	21 61 %	4 3/1/0	40 ³⁾	22 72 %	1 1/0	46 ¹⁾	20 60 %	2	65
Tumba gymnasium, Botkyrka Finansekonomi FINEK				34 ¹⁾	30 65 %	4 0/4/0	18 ³⁾	18 50 %	1 0/1	25 ¹⁾	21 71 %	3	64
Viktor Rydbergs gymnasium, Djursholm Engelska beteendevetenskaplig inrikt.				30 ¹⁾	20 76 %	3 3/0	82 ³⁾	24 75 %	4 1/0	19 ¹⁾	20 95 %	3	83
Älvkullelegymnasiet, Karlstad Forskar-NA				10 ¹⁾	12 22 %	8 4/3/1	19 ³⁾	18 61 %	5 1/0	17 ¹⁾	14 71 %	3	55
Summor / totalt⁵⁾	293	184	17	508	408	89	660	385	58	380	317	30	55

* Skolan har uppgivit till Skolverket att det går 14 elever i årskurs 3 den 8 februari 2013.

** Skolan har uppgivit till Skolverket att det går 19 elever i årskurs 3 den 8 februari 2013.

*** Skolan har uppgivit till Skolverket att det går 19 elever i årskurs 3 den 8 februari 2013.

³⁷⁾ Noter: 1) Enbart i första hand; 2) Oavsett valrang; 3) Eventuellt enbart i första hand; 4) Observera att avhopp och andra förändringar kan ha orsakat det som kan verka vara diskrepanser mot andra angivna andelar i denna tabell; 5) Dessa summor ska inte användas för kolumnvisa jämförelser givet bland annat variationer i antalet datapunkter.

2.3 Tidigare delutvärderingar

Försöksverksamheten med riksrekryterande spetsutbildning har kontinuerligt utvärderats sedan starten hösten 2009. Nedan görs en sammanfattning av de tre tidigare genomförda delutvärderingarna. Dessa utvärderingar är daterade: 2009/2010; 2010/2011 och 2011/2012.

2.3.1 Delutvärdering I (2009/2010)

Den första delutvärderingen³⁸ av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar gjordes ett år efter start och omfattar 9 spetsutbildningar.³⁹ Datamaterialet består av gruppintervjuer med sammanlagt 32 skolpersonal och skolledare, 26 elevintervjuer samt webbenkäter till elever och föräldrar.⁴⁰ Alla spetsutbildningarna utom en utgörs av kommunala skolor och samtliga skolor driver i huvudsak teoretiska utbildningar. Samtliga skolor har etablerade kontakter med närliggande högskolor och/eller universitet sedan tidigare. Endast två spetsprogram består av fulla klasser (30 elever). Ingen av skolorna har en stor grupp av elever från arbetsklasshem eller med utländsk bakgrund och majoriteten av spets eleverna är födda i Sverige och har högutbildade föräldrar som också är svenskfödda. Hälften av skolorna har erfarenhet av att erbjuda inackordering eller beredskap att hjälpa till att leta boende. En klar majoritet av eleverna (85 %) kommer från den egna kommunen eller kranskommuner. Det låga söktrycket medför att majoriteten av skolorna antar alla elever som sökt till programmet. Eftersom de flesta spetsprogram inte har haft tillräckligt med sökande för att fylla platserna har inte de kompletterande urvalskriterierna haft någon betydelse för urvalet på dessa skolor. I den mån andra urvalskriterier förutom betyg har använts, har detta uppfattats som positivt.

Personalen menar att skolan deltar i försöksverksamheten därför att deras utbildning redan håller en hög nivå då man har bra lärarresurser och har god utbildningstradition. De flesta skolor har inte genomfört några större förändringar i samband med försöksverksamheten eftersom personalen redan innan ansåg att deras utbildning håller spetsnivå. Personalen är överens om att spets inte är detsamma som elit utan framhåller istället elevernas och lärarnas engagemang samt utbildningens tempo och möjligheter till högre studier som exempel på det som karaktäriserar en spetsutbildning. Andra exempel på spets är lärarnas höga utbildning, tematiska fördjupningskurser och nivån på utbildningen. I utvärderingen framkommer att eleverna är mycket nöjda med utbildningen. Eleverna menar att det inte är så stor skillnad på gymnasielärarnas kompetens oavsett om de undervisar i spetsämnet eller i andra ämnen. Den stora skillnaden

³⁸ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2010.

³⁹ Humaniora (Vasaskolan, Gävle), Biomedicin (Härnösands gymnasium, Härnösand), Naturvetenskap, matematik (Ehrens värdska gymnasiet, Karlskrona), Matematik och naturvetenskap (Luleå gymnasieby, Luleå), Historia (Katedralskolan, Lund), Fysik (Polhemsskolan, Lund), Matematik (Danderyds gymnasium, Danderyd), Samhällsvetenskap global inriktning (Globala gymnasiet, Stockholm), Scienceprogrammet (Europaskolan, Strängnäs)

⁴⁰ Av utvärderingen framgår inte exakt svarsfrekvens men en siffra på 50-60 % uppges i texten.

gäller snarare mellan högstadielärare och gymnasielärare. Eleverna menar att det inte bara är spetsområdet som känns roligt utan även andra ämnen.

I utvärderingens huvudslutsatser uppmärksammas bristen på riksrekrytering och skolornas svårigheter att marknadsföra spetsutbildningarna. I utvärderingens slutsatser uppmärksammas också behovet av att skapa meritpoäng för studier i spetsämnen då det finns en risk att duktiga elever väljer bort spetsutbildningen till förmån för andra program då meritpoäng krävs för att komma in på populära högskole- och universitetsutbildningar. I utvärderingen föreslås därför att frågan om spetsutbildningens meritvärde ses över.

2.3.2 Delutvärdering II (2010/11)

Den andra delutvärderingen av försöksverksamheten⁴¹ genomfördes efter försöksverksamhetens andra år och omfattar samtliga 20 spetsutbildningar som påbörjades 2009 och 2010. Vid de nio program som startade 2009 intervjuas elever i årskurs ett samt intervjuer med representanter för huvudmän och lärosätesrepresentanter för fem av nio spetsutbildningar. För spetsutbildningarna som påbörjats 2010 har enkäter distribuerats till samtliga elever som påbörjade spetsutbildningen 2010 med en svarsfrekvens på 88 %. Totalt har gruppintervjuer med 25 lärare genomförts, 11 skolledarintervjuer, 40 elevintervjuer med två elever från årskurs ett på samtliga 20 program, 5 telefonintervjuer med representanter för skolornas huvudmän samt 5 telefonintervjuer med lärosätesrepresentanter. Utöver detta omfattar datamaterialet 261 webbenkäter från vårdnadshavare⁴², samt 141 enkäter till 6 ämnesmässigt jämförbara klasser på 6 olika gymnasieskolor för att utreda varför elever med höga grundskolebetyg inte söker en spetsutbildning.

Utvärderingen visar att samtliga spetsgymnasier utom två är kommunala skolor. En majoritet av utbildningarna har inte fyllt sina platser. Ett av skälen uppges vara att det saknas resurser att genomföra rikstäckande information. Ett annat skäl som anges är att duktiga elever avstår från spetsutbildningar då de väljer ett program med lägre tempo för att kunna maximera sitt betygs meritvärde. Det låga söktrycket tycks dock inte påverka urvalsförfarandet utan det genomförs som planerat. Majoriteten av spetsutbildningarna attraherar i första hand elever från en välutbildad medelklass och som dessutom själva är födda i Sverige. Flera elever pendlar till utbildningen och endast ett fåtal har flyttat till orten. Spetsskolorna i storstadsområdena erbjuder ingen eller liten boendeservice åt elever som vill flytta till orten, vilket kan förklaras av rådande bostadsbrist.

Skälet till att delta i försöksverksamheten är att utbildningen redan håller hög kvalitet. Majoriteten av spetsprogrammen har disputerade lärare och har sedan tidigare etablerat ett samarbete med universitet och högskola. Utvärderingen visar att det finns olika tolkningar bland lärare och skolledare av vad själva spetsen innebär. Spetsutbildningen kan dels ses som ett sätt att tillmötesgå intresserade elevers efterfrågan på utbildningsalternativ. Spetsutbildning kan också

⁴¹ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2011

⁴² Webbenkäten till vårdnadshavarna hade en svarsfrekvens på 65 %.

ses som en utbildning för begåvade elever som tidigt ska erbjudas akademisk specialisering. Den tredje tolkningen innebär att spetsutbildningen ses som en möjlighet att marknadsföra skolan. Bland skolpersonalen och huvudmän finns det inte någon som beskriver spetsutbildningen som en utbildning för de begåvade. Universitetspersonalen betonar spetsprogrammets akademiska specialisering och framhåller kombinationen av intresse och fallenhet.

En stor majoritet av eleverna är nöjda med utbildningens kvalitet och lärarnas uppfattas som kunniga och engagerade. Ungefär hälften av de intervjuade eleverna hade inga särskilda förväntningar på spetsutbildningen men är ändå väldigt nöjda med den. Denna uppfattning delas av vårdnadshavarna. Pressen att hänga med i utbildningstempot upplevs som negativt och att lärare i andra ämnen än spetsämnena ställer för höga krav. Nästan alla elever uppger att de planerar att studera vidare och en majoritet av dem inom spetsområdet. Endast ett fåtal spets elever funderar över meritpoängens betydelse för möjligheterna att bli antagen på en högskola eller ett universitet.

2.3.3 Delutvärdering III (2011/12)

Den tredje delutvärderingen⁴³ av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar gjordes efter försöksverksamhetens tredje år. Den omfattar de 9 spetsutbildningar som startade läsåret 2009/2010. Datamaterialet består dels av registerdata från Skolverket, avgångsbetyg, enkätsvar samt gruppintervjuer där sammanlagt 33 personer (skolpersonal och skolledning) har deltagit, 18 elevintervjuer och 11 telefonintervjuer med lärosätesrepresentanter. Enkäten har distribuerats till samtliga elever och har en svarsfrekvens på 85 %.

I april 2012 gick 819 elever en spetsutbildning. 128 elever har avbrutit studierna fram till och med april 2012. Det motsvarar cirka 15 % av det totala elevantalet och kan jämföras med att cirka 12 % av eleverna på naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammet i landet som helhet har bytt utbildning eller gjort studieavbrott.⁴⁴ Det är inte många av spetsutbildningarna som fyller sina platser utan i stort sett samtliga behöriga sökande antas. Någon uppåtgående trend i ansökningar kan inte ses mellan 2009 och 2012 utan flera utbildningar har lågt söktryck och fyra program gjorde uppehåll i antagningen hösten 2012. Utvärderingen visar att det inte finns någon trend att över tid ha lyckats bättre eller sämre med att rekrytera regionalt eller nationellt. Skolpersonalen förklarar det låga söktrycket med svårigheter att nå ut med information om spetsutbildningarna samt osäkerheten om hur eleverna belönas för att ha gått en spetsutbildning.

Könsfördelningen är jämn och överensstämmer med övriga nationella gymnasieprogram vilket innebär att det finns en större andel män inom det matematiskt-naturvetenskapliga området jämfört med det humanistiskt-samhällsvetenskapliga. Andelarna av de antagna som flyttar till studieorten har inte ökat under försöksverksamheten utan spets eleverna överlag ingår i samma

⁴³ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2012.

⁴⁴ Skolverket, *Skolor och elever i gymnasieskolan läsåret 2011/12, tabell 7 B*, Stockholm, Skolverket, 2012.

flytt- och pendlingsmönster som kännetecknar den lokala skolan som helhet. I utvärderingen konstateras att det inte finns någon tendens i riktning vare sig mot 'social nedrekrytering' eller 'social utjämning'. Spetsutbildningarna skiljer sig inte heller från andra, liknande program, vad gäller utländsk härkomst eller föräldrars utbildningsnivå.

Ett flertal gymnasieskolor har en tradition av att samarbeta med universitet eller högskolan på orten och de olika spetsutbildningarna har organiserat samarbetet med lärosäten på fem olika sätt: 1) fördjupningen ges inom ramen för gymnasiekurser. Inga högskolekurser läses. 2) eleverna undervisas på gymnasiet och eleverna ges möjlighet att tentera på universitetet, 3) högskolan ger en specialdesignad kurs för spets eleverna där eleverna riskerar att inte få tillgodoräkna sig kursen i framtiden, 4) möjligheten att läsa högskolekurser erbjuds olika grupper av elever, inte bara elever från spetsprogrammet, 5) spets eleverna läser befintliga högskolekurser. 97 % av eleverna har erbjudits att läsa högskolekurser. Gymnasieskolans lärare ser ett stort värde i samarbetet med högskolan men det finns svårigheter att schematiskt integrera högskolekurserna i spetsutbildningen. Lärosätesrepresentanterna ser samarbetet med gymnasieskolorna i första hand som en marknadsföringsfråga, antingen för lärosätet som sådant eller för ämnesområdet eller båda i kombination. I utvärderingen framkommer också att lärosätesrepresentanterna ofta är negativa till att gymnasieeleverna läser högskolekurser under gymnasietiden när det innebär att eleverna stressar sig igenom gymnasiekurserna och för att det senare kommer att uppstå ett vakuum i högskolestudierna när de följer ett högskoleprogram och redan har läst vissa kurser.

De nio program som startade 2009 har inte genomfört några större förändringar av programmet sedan starten. Viss anpassning har gjorts för att få en jämnare arbetsbörda fördelad över terminerna. Det finns inga generella skillnader i pedagogiska arbetssätt mellan spetsklasserna och övriga klasser och det bedrivs heller inget utvecklingsarbete.

Utvärderingen visar att det inte går att se något mönster vad gäller spets elevernas kunskaper och resultat jämfört med grundskolans årskurs 9 och gymnasieskolans årkurs 1 för elever med motsvarande kunskaper och resultat inom samma område. Eleverna tycker generellt att de fått en bra grund för fortsatta studier. Eleverna är nöjda med de resurser som skolorna satsat på spetsutbildningarna. Viss kritik riktas mot att spets eleverna känt sig isolerade från övriga klasser på sin skola. De klagar också på ojämn arbetsbörda och därmed även den tidsmässiga svårigheten att hinna med studierna inom utsatt tid. En tredjedel av eleverna planerar att fortsätta studera inom spetsområdet medan hälften av eleverna planerar att studera inom ett annat område.

2.3.4 Sammanfattning av de viktigaste rönen från de tidigare utvärderingsstudierna

Antalet ansökningar till spetsutbildningarna har inte ökat mellan 2009 och 2012. Majoriteten av utbildningarna har lågt söktryck, vilket har medfört att antalet spetsutbildningar har minskat under de år som försöksverksamheten pågått. Något fler elever har avbrutit studierna eller gjort studieuppehåll på spetsutbildningar jämfört med motsvarande nationella gymnasieprogram. Samtliga skolor har utgått från elevernas betyg som främsta urvalskriterium. Eftersom de flesta spetsprogram inte hade tillräckligt med sökande för att fylla platserna har de kompletterande

urvalskriterierna inte fått någon betydelse. Andelen antagna som flyttar till studieorten har inte ökat under försöksverksamheten, utan spetsutbildningarna följer samma flytt- och pendlingsmönster som kännetecknar den lokala skolan som helhet.

Spetsutbildningarna skiljer sig inte åt från andra motsvarande gymnasiala program vad gäller könsfördelning, Det finns inte heller någon tendens i riktning vare sig mot 'social nedrekrytering' eller 'social utjämning'. Spetsutbildningarna skiljer sig inte heller från andra, liknande program, vad gäller utländsk härkomst eller föräldrars utbildningsnivå. Det går inte att se något mönster vad gäller spets elevernas kunskaper och resultat jämfört med grundskolans årskurs 9 och gymnasieskolans årkurs 1 i jämförelse med andra elever med motsvarande kunskaper och resultat inom samma område.

Majoriteten av eleverna har erbjudits möjlighet att läsa kurser på högskolenivå men endast en minoritet av eleverna har slutfört kurserna. Det beror delvis på svårigheter att schematiskt integrera högskolekurserna i gymnasieutbildningen. Det beror också på att eleverna istället för högskolekurser väljer att läsa kurser på gymnasienivå som ger meritpoäng. Majoriteten av eleverna har planerat att läsa vidare efter gymnasiet redan innan de påbörjade spetsutbildningen. 60 % av eleverna uppgav 2010 att de hade för avsikt att läsa vidare inom spetsområdet. 2012 var det endast en tredjedel av de svarande eleverna som uppgav att de planerade studera vidare inom spetsområdet.

3. Deltagarnas erfarenheter

I det här kapitlet redovisas empirin från intervjuerna med skolledare och lärare, enkäterna till och intervjuerna med eleverna samt telefonintervjuer med lärosätesrepresentanterna. Tanken med kapitlet är att lyfta fram olika aspekter av spetsutbildningarna ur de nämnda aktörernas perspektiv. Vi börjar med en beskrivning av skolledarnas och lärarnas redogörelse för sina motiv för medverkan i försöksverksamheten, redogörelse för spetsutbildningarnas identitet och deras bedömningar av utbildningarnas kvalitet och betydelse. Därefter följer en beskrivning av elevernas redogörelse för sina motiv för val av utbildning samt deras bedömning av utbildningarnas förtjänster och brister. Sedan behandlas lärosätesrepresentanternas erfarenheter av samarbetet. Slutligen ges en sammanfattning av deltagarnas erfarenheter av försöksverksamheten.

3.1 Skolledarna och lärarna

I intervjuerna och gruppintervjuerna erbjöds skolledarna och lärarna en möjlighet att redogöra för sina motiv för deltagande i försöksverksamheten, deras redogörelse för spetsutbildningens identitet samt deras bedömning av spetsutbildningens kvalitet respektive betydelse.

3.1.1 Motiv för att delta i försöksverksamheten

Utvärderingen visar att majoriteten av de skolor som deltar i försöksverksamheten med riksrekryterande spetsutbildningar med start ht 2010, har en tradition av att driva profilerade ämnesfördjupade utbildningar och inte sällan i samverkan med högre utbildning. Motiven för skolorna att delta i försöksverksamheten är av två slag. Det gäller dels att försöksverksamheten gör det möjligt för skolorna att fortsätta att erbjuda sina profilerade utbildningar när lokalt profilerade nationella program försvinner i och med gymnasiereformen Gy11, dels en vilja att utveckla en ofta redan etablerad samverkan med universitet och högskola. Samverkan med högre utbildning ses både som ett sätt att profilera programmet och skolan såväl som ett sätt att legitimera och få en bekräftelse på att utbildningsverksamheten håller hög kvalitet. Genom att spetsutbildningen beviljas att delta i försöksverksamheten får skolan indirekt också en kvalitetsstämpel på verksamheten, något som underlättar rekryteringen av elever.

Entreprenörskap och Marinbiologi har båda lång erfarenhet av att driva program med lokala profiler men i och med gymnasiereformen 2011 slopas möjligheten att anordna lokala profileringar. *Entreprenörskap* har funnits på Sven Erikssongymnasiet sedan slutet av 1990-talet som samhällsvetenskapligt program med lokal profil. Genom att delta i försöksverksamheten såg skolan en möjlighet att fortsätta med programmet utan att behöva förändra programmet som sådant. *Marinbiologi* har drygt femton års erfarenhet av att bedriva gymnasieutbildningar med riksintag. Skolan är en landsortsskola som är beroende av att kunna rekrytera elever från riket som helhet, en möjlighet som slopades i och med GY11. Motivet för att delta i försöksverk-

samheten för Marinbiologi framstår därför i första hand ligga i möjligheten att behålla riksintag till en av skolans populära utbildningar.

Bioteknik är ett annat exempel på en spetsutbildning som skapats i syfte att kunna fortsätta erbjuda en redan framtagen profilerad utbildning. Här hade lärarna för mer än tjugo år tillbaka påbörjat utveckling av en gymnasieutbildning i naturvetenskap med särskilt fokus på biologi och kemi. Skolledarna och lärarna, kanske främst de disputerade lärarna i kemi och biologi, hade redan väl utvecklade kontakter med såväl universiteten som branschen. Med tanke på att kompetensen inom det aktuella området inte bara finns på universiteten, utan även på företagen, ville skolledarna och lärarna också utvidga sitt samarbete med branschen.

Även **Franska** har sedan lång tid tillbaka haft en tradition av avancerad språkundervisning. Skolan hade särskilda språkklasser i de största språkämnen och Classe Français var den största klassen med över 30 elever. De mest högpresterande bland skolans elever på både de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga programmen återfanns i dessa språkklasser. Söktrycket till de avancerade språkklasserna hade dock börjat dala något. Försöksverksamheten såg man först som en chans att hålla fast vid den omfattande språkverksamheten och att utveckla ett spetsutbildningsprogram kring alla de stora språken. Skolledare och lärare var överens om att de ville rädda den avancerade språkundervisningen på skolan; främst i franska där de tyckte de kanske hade allra bäst kompetens och där de dessutom hade flest elever. Eftersom skolledare och lärare inte ville konkurrera med den planerade spetsutbildningen i Bioteknik, så bestämde man sig på skolan slutligen för att arbeta om sin tidigare avslagna ansökan om spetsutbildning i språk till en satsning på spetsutbildning i franska inom ramen för det samhällsvetenskapliga programmet.

Att delta i försöksverksamheten förväntas öka skolans möjligheter att locka till sig elever genom den möjlighet till profilering som försöksverksamheten innebär. Spetsutbildningen **Moderna språk, profil litteratur och film** är ett sådant exempel och ses av skolledningen som ett sätt att ytterligare profilera skolan och därigenom också locka elever som gör att skolan kan behålla sin topplacering bland kommunens skolor. Programansvarig studierektor på **Engelska** uppger att skolan med hjälp av försöksverksamheten ville svara på en ökad efterfrågan på svenska gymnasieprogram som ges på engelska och med hjälp av spetsutbildningen kunna erbjuda ett alternativ till IB, som också ges på skolan. Lärarna hoppades kunna rekrytera elever med annan bakgrund till spetsutbildningen, men man konstaterar samtidigt att detta inte har lyckats.

För en del av spetsutbildningarna framstår viljan att utveckla en ofta redan etablerad samverkan med universitet och högskola som den främsta drivkraften för att delta i försöksverksamheten. **Forskar-NA** är ett exempel där man ville stärka redan etablerat samarbete med Karlstads universitet som det drivande motivet till att delta i försöksverksamheten. Sedan tidigare har gymnasieskolan och universitetet upparbetade kontakter och elever från skolans samtliga program deltar redan i verksamheter i universitetets lokaler eller arrangemang anordnade av universitetet. Både lärare och skolledning pekar på att försöksverksamheten har gjort det möjligt för skolan att erbjuda elever att läsa kurser på universitetsnivå och därmed ytterligare utveckla samarbetet med Karlstads universitet. Ett annat exempel är **Hållbar utveckling** där en grupp lärare hade ett ”miljöprogram”, som kallades ”Samhälle och miljö”. I anslutning till

detta började lärarna från och med 2007 arbeta för att utveckla ett större samarbete med universitetet som skulle göra det möjligt för eleverna att läsa kurser vid universitetet. De såg också att gymnasiereformerna minskade möjligheterna att jobba tvärvetenskapligt. Där fanns ett intresse att utveckla detta mot samhällsvetenskap och naturvetenskap. Då möjligheten till spetsutbildning annonseras såg man möjligheten att bygga vidare på den grund man redan hade lagt. **Finansekonomi** byggdes först upp på initiativ från branschen och i samarbete med Södertörns högskola. Sedan intresserade sig både KTH och Handelshögskolan för denna utbildning, som slutligen flyttades till KTH. Samarbetet mellan Finansekonomi och högskolan inleddes redan då utbildningen var placerad på Södertörns högskola. **Matematik** har en lång tradition av att samverka med Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet. Sedan 1990-talet har det funnits en matematiksektion vid skolan och försöksverksamheten har setts som en möjlighet att mer strukturerat samla elever med intresse och fallenhet för matematik och tillsammans med högskola och universitet erbjuda både en breddning och fördjupning i ämnet.

Samverkan med högre utbildning ses både som ett sätt att profilera programmet och skolan såväl som ett sätt att legitimera och få en bekräftelse på att utbildningsverksamheten håller hög kvalitet. Flera skolor uppfattar detta som en möjlighet att rekrytera duktiga och motiverade elever till skolan. För **Samhällsvetenskap och humaniora** handlade det om att hitta möjligheter att locka studiemotiverade elever till skolan och till samhällsvetarprogrammet. Lärarna beskriver en situation av hård konkurrens mellan olika skolaktörer och där det fria gymnasievalet bidragit till att antalet elever på skolan mer än halverats. Att delta i försöksverksamheten sågs i denna situation som ett sätt att försöka aktivt locka motiverade elever till skolan. Lärarlaget har tidigare arbetat med ett tvärvetenskapligt specialprogram men att detta program tvingades upphöra på grund av brist på elever. Lärarna sökte därefter möjligheter att knyta ett program till Göteborgs universitet och hade tankar på någon slags forskarutbildning med fördjupade studier i något ämne. Detta kom att sammanfalla med Skolverkets utlysning av ansökan om att delta i försöksverksamheten och sågs som en möjlighet att fortsätta arbetet med att söka samverka med universitetet och utveckla arbetsmetoder för ett mer tematiskt och projektorienterat arbetsätt. Spetsutbildningens faktiska ämnesinriktning kom sedan att i stor utsträckning påverkas av att en av arbetslagets lärare också var anställd vid en av Göteborgs universitets institutioner.

3.1.2 Spetsutbildningarnas identitet

I förutsättningarna för försöksverksamheten ingick att spetsutbildningarna skulle ge möjligheter till fördjupning och breddning inom ett ämne eller ämnesområde som skulle gå utöver det som möjliggörs i motsvarande nationella gymnasieprogram. I detta avsnitt beskriver vi de olika spetsutbildningarnas innehåll och arbetsätt. I bearbetningen av datamaterialet kunde vi urskilja två olika kategorier av programidentiteter; en där identiteten främst utgörs av ämnesinnehållet och en annan där programidentiteten utgörs av samspel mellan ämnesinnehåll och arbetsätt. I den första kategorin *ämnesinnehåll* har vi placerat spetsutbildningarna: *Engelska, Franska, Marinbiologi, Matematik, Moderna språk, profil litteratur och film* samt *Bioteknik*. I den andra kategorin *ämnesinnehåll och arbetsätt* har vi placerat: *Entreprenörskap, Finansekonomi, Forskar NA, Hållbar utveckling* och *Samhälle och humaniora*.

3.2.1 Ämnesinnehåll

I **Engelska** läser eleverna en beteendevetenskaplig inriktning med bland annat kurserna *Ledarskap och organisation* och *Kommunikation* samt spetskursen *Tematisk specialisering* som omfattar kurserna *Media Literacy* och *Translation* där temat är avancerade texter, framför allt journalistiska med fokus på *News Criticism* samt översättningsövningar med texter från skilda genrer. För att skapa utrymme för högskolestudier läser eleverna gymnasiekurserna i snabbare takt och i tredje årskursen skapas utrymme för högskolestudier genom att göra två dagar per vecka lektionsfria.

Lärarna i engelska på spetsutbildningen Engelska menar att kommunikation i en bred mening utgör spetsens fokus och språk, snarare än engelska i sig, utgör spetsens kärna. Syftet med programmet är alltså att lära elever använda språket snarare än språket i sig. Därför har man i programmet kopplat engelska till samhällsvetenskap och beteendevetenskap där eleverna ska ges möjligheter att utveckla sin förmåga att strukturera, argumentera och teoretisera och med hjälp av olika samhällsvetenskapliga ämnen utveckla sin kapacitet att kommunicera olika ämnesinnehåll på engelska.

Spetsutbildningen i **Franska** bygger på en tidigare välfungerande struktur. Det fanns ett arbetslag som hade idén att eleverna skulle kunna läsa högsta nivån i franska inom gymnasieskolan, men inte bara det utan också fortsätta efter steg 7 och läsa 7,5 högskolepoäng franska på universitetet. Utbytesprogrammet med de franska vänorterna var också ett viktigt inslag. De hade lärare som var handplockade och de la upp en programstrukturstruktur med kurser som inte bara möjliggjorde fördjupning utan även tillät breddning. Satsningen på **Franska** handlade inte bara om att utbilda eleverna i språk, utan också i kulturhistoria, livsfrågor och etik. Eleverna på programmet läste filosofi och även kultur och idéhistoria. Undervisningen i dessa ämnen utformades särskilt med tanke på att eleverna hade ett uttalat intresse för franska språket och fransk kulturhistoria. De hade ett samarbete med en lärare i franska vid Högskolan i Dalarna, som sedermera knöts till Uppsala universitet, och som har hållit i såväl undervisningen i fransk realia som i universitetskursen i franska som eleverna erbjudits att studera. Denne lärare har också gjort inhopp i undervisningen i steg 7.

Spetsen i **Marinbiologi** utgörs av ett ämne som finns som universitetsämne, men som saknas som skolämne. Undervisningen i marinbiologi är samlad till en dag i veckan där man arbetar tematiskt ämnesmässigt integrerat med experimentdesign och naturvetenskapliga metoder. Övrig tid är det mer traditionell ämnesundervisning. Det gör spetsen relativt lätt att avgränsa. I spetsutbildningen erbjuds eleverna fyra kurser på distans som valts ut av lärarna. Eftersom få elever väljer att läsa universitetskurserna och då dessa kurser inte direkt diskuteras i den gemensamma undervisningen inom programmet blir det i praktiken individuella studier.

Spetsen i **Matematik** innebär att man inom ramen för en gymnasieutbildning läser mer kurser i matematik vilket leder både till en fördjupning och breddning av elevernas ämneskunskaper. I programmet sker högskolestudierna gemensamt på skolan. Eleverna får arbeta med kursen under en längre tid och tillsammans med lärare från sin gymnasieskola. Tentamen gör eleverna på universitetet. Det ges även möjlighet för eleverna att tentera av ytterligare kurser på universitetet.

I intervjun med lärarna inom **Moderna språk, profil litteratur och film** framställdes spetsen som språk plus spetskurser i litteratur och filmvetenskap där eleverna läser en spetskurs varje år. Under det första året läste de en spetskurs med fokus på film och under det andra året låg fokus på litteratur. Utöver detta läste eleverna de högsta kurserna i sitt språkval. I årskurs två läste eleverna en högskolekurs i filmvetenskap och i årskurs tre fanns det möjligheter att läsa språkkurser på universitetet. Kursen i filmvetenskap gavs på halvfart kvällstid. Då kurserna i språk på universitetet i huvudsak bara gavs på helfart och på dagtid och då de flesta eleverna på programmet hade utökad studiegång var det svårt för dem att i praktiken kombinera gymnasie- och högskolestudierna.

De intervjuade lärarna på **Bioteknik** försöker på ett planerat sätt ge eleverna en bred bild av alla de möjligheter som hör ihop med kemi, biologi och bioteknik samt angränsande ämnen:

Jag kan ju ta som ett exempel faktiskt i år i tvåan hur man kan väva ihop alla dom där för då vävde jag in företags- och universitetsbesök i biologi och bioteknik, som jag har haft. I biologin har vi ju immunologi, kroppens försvar, antikroppar hur man kan använda antikroppar i si-mättekniken, så gick vi igenom det. Sedan var vi två dagar på universitetet och undervisades av en doktorand och en professor i att sätta upp antikropps-baserade tester och testa möss och olika vacciner, musblod. Och sedan hade vi också en halvdag på Thermo fisher där de gör antikropps-baserade allergitester, så då har vi knutit ihop det till ett större projekt kring hur man kan utnyttja den här kunskapen (Bioteknik, lärarintervju).

Spets definieras som ett intresse för kunskapsområdet och det som finns kring det. Man ska få en fördjupad förståelse av vad man kan använda kunskaper i bioteknik till. Tanken med det är att eleverna verkligen ska få upp ögonen för att det är något man kan syssla med som arbete.

Programmet organiserades med tanke på att eleverna skulle kunna ha utrymme att läsa kurser i kemi på Uppsala universitet. Det innebar att de fick arbeta undan en hel del av gymnasiekurserna de två första åren. Studiebesöken på universitetet och på företagen ordnar lärarna själva genom de kontakter som de har arbetat upp under årens lopp.

Sammanfattningsvis, har de sex spetsutbildningarna i kategorin **Ämnesinnehåll** det gemensamt att deras identitet och utformning främst präglas av deras ämnesmässiga breddning och fördjupning.

3.2.2 Ämnesinnehåll och arbetssätt

Denna kategori består av spetsutbildningarna i **Entreprenörskap**, **Finansekonomi**, **Forskar NA**, **Hållbar utveckling**, och **Samhällsvetenskap och humaniora**, som alla har det gemensamt att deras identitet och utformning karakteriseras av samspel mellan ämnesinnehåll och arbetssätt.

Spetsen **Entreprenörskap** beskrivs av lärarna som tydligt ekonomisk med inriktning mot företagande och entreprenörskap. På högskolan läser eleverna antingen en kurs i marknadsföring eller en kurs med inriktning mot att utveckla affärsidéer. Förutom dessa fördjupade ämneskunskaper poängteras vikten av att eleverna utvecklar ett vetenskapligt förhållningssätt där de lär sig att arbeta utifrån en teoretisk referensram. Lärarna menar att målet är att eleverna ska klara hela processen, att ställa frågor, att veta hur man genomför olika undersökningsmetoder och att kritiskt kunna analysera och reflektera över både resultat och processen som sådan.

Eleverna bedriver inom entreprenörskap en del av sina studier i projekt där företagsföreträdare fungerar som mentorer. Lärarna betonar att det också finns tydliga krav på hur projektrapporten ska struktureras och presenteras och på vilka sätt slutsatser behöver beläggas och hur källor ska anges. En lärare från högskolan ger feedback vid projektredovisningarna som har likheter med de redovisningar som görs inom högskolan med opponent och respondent.

Finansekonomi ses som en vidareutveckling av den tidigare etablerade lokala ekonomiutbildningen med nära kopplingar till bank, försäkring och finansiering. I förhållande till det har spetsutbildningen inneburit att en utvidgning mot det internationella tillkommit, liksom ekonomi i förhållande till samhällsbyggnadsfrågor, särskilt inom fastighetsområdet. Programmet sägs vara unikt i landet. Det är mycket mera fokuserat på finansieringsfrågor än andra gymnasieutbildningar i ekonomi. De kurser som ger programmet dess profil är lokalt utvecklade kurser i finansieringsekonomi som fördjupning.

Eleverna studerar matematik upp till Matematik E eller steg 4. Det är ett till två steg längre än inom närmast motsvarande nationellt gymnasieutbildningsprogram. Innehållet i programmet hänger till viss del ihop med de antagningskrav som deras samarbetspartner inom högskolan har ställt upp. Eleverna skolas in i ett vetenskapligt förhållningssätt som är en förutsättning för att de ska kunna studera finansekonomi på högskolenivå. Lärarna bedöms behöva lyfta nivån på undervisningen i vetenskapligt tanke- och arbetssätt, inte bara i ekonomiämnena inom utbildningen, utan även samhällskunskapsämnet. ”Eleverna måste kunna producera ”saker [som håller måttet] när de kommer dit” (Finansekonomi, intervju med studierektor och lärare).

I första halvan av vårterminen i trean har eleverna all sin undervisning på KTH. En av lärarna deltar då som regel alltid i den undervisning som ges eleverna på KTK. Det motiveras av att de vill veta vad eleverna undervisas i och att vara ett stöd för dem i deras studier.

I spetsutbildningen **Forskar-NA** ligger fokus på ett undersökande, forskande arbetssätt i de naturvetenskapliga ämnena och syftar till att eleverna ska bli ”bra på att ställa frågor” och kunna ta ansvar och ”arbeta mer fritt”.⁴⁵ Detta arbetssätt förväntas leda till både större bredd och fördjupade ämneskunskaper i de naturvetenskapliga ämnena. Men det spiller även över på programmets övriga ämnen. I historieämnet jobbar man aktivt med källkritik och det vetenskapliga hantverket uppmärksammas under lektionerna mer än det kanske görs i andra program. Detta ska göra eleverna väl förberedda för universitetsstudier. I tredje årskursen läggs stort fokus på de högskoleförberedande kurserna och programmets schema läggs efter universitetskursens schema för att möjliggöra att eleverna i så stor utsträckning som möjligt följer undervisningen på universitetet. Också det avslutande projektarbetet kopplas ihop med universitetskurserna. Projektarbetet stäms av mot gymnasieprogrammet. Därefter görs en fördjupning av projektarbetet i relation till universitetskursen med handledare från universitetet motsvarande 7,5 högskolepoäng.

I intervjun med programansvarig studierektor för **Hållbar utveckling** framställdes spets som en fråga om ”att eleverna får gå ner på djupet i samhällsfrågorna som rör hållbar utveckling...

⁴⁵ Intervju med lärare 2013-05-24.

gå från den grunda faktakunskapen, som inga utbildningar stannar på... att gå ända ner till forskarnivån i princip. (Hållbar utveckling, programansvarig studierektor)

Eleverna ska:

... kunna koppla ihop de olika specialiteterna, att kunna koppla in samhällsvetenskap och naturvetenskap, att verkligen kunna förstå problematiken i hållbar utveckling [...] att de kan röra sig med de begreppen, korrekta begreppen, att kunna dra slutsatser och hitta problem och förslag till lösningar och också ha en vetenskaplig grund. (ibid.)

I lärarintervjun sa en av lärarna att spetsutbildning handlar om att ”minska glappet mellan gymnasieskolan och universitet och öka den vetenskapliga förankringen” (Hållbar utveckling, lärare). En annan lärare framhävde nära kontakter till universitet som en högskoleförberedande kvalitet i sig i spetsutbildningen.

Skolarbetet inom *Hållbar utveckling* är till stor del projektorganiserat. Arbetet med teman sker både enskilt och i grupp. Ambitionen är att projektarbetena ska behandlas på universitetet i form av seminarier i den utsträckning det är möjligt. Deras mål är att de ska ha med aktuella aktörer i varje temakurs. När de pratar om mat, så kan eleverna också få träffa ”en dietist och en ekologisk jordbrukare” (Hållbar utveckling, lärarintervjun). Det sägs vara viktigt för dem att få med ”verkligheten in i undervisningen”. De har försökt att lägga elevernas schema på ett sådant sätt att de ämnen som samverkar med varandra ligger på samma dag för att möjliggöra samarbete över ämnesgränserna.

Universitetet har skapat en kurs för eleverna på spetsutbildningen, men också för andra studenter. Kursen går på halvfart kvällstid. Den heter ”Hållbara livsmiljöer 2050”. Den kursen är, liksom projektarbetena inom programmet, ämnesövergripande/flervetenskaplig. I den medverkar universitetslärare från fem olika ämnen/avdelningar. Den spänner från naturvetenskap till samhällsvetenskap.

I spetsutbildningen *Samhällsvetenskap och humaniora* menar lärarna att själva spetsen ligger i kombinationen av ämnesinnehåll och arbetsmetod. I årskurs 1 utgörs spetsen av samhällskunskap, engelska, svenska och digitalt skapande. I år 2 och 3 sker en fördjupning av spetsen genom studier av specialämnena på universitetsnivå såsom vetenskapliga teorier och metoder, kultursociologi och kulturanalys och internationella relationer. När det gäller arbetsmetoder menar lärarna att spetsutbildningen syftar till att förbereda eleverna för universitetsstudier. Detta görs genom att eleverna får använda sig av akademiska arbetssätt såsom seminariedeltagande, uppsatsskrivning, opponering och försvar av uppsatser. Eleverna förväntas därigenom utveckla en beredskap att med gott resultat genomföra akademiska studier.

Klassens storlek (8 elever) i kombination med elevernas motivation gör det möjligt att genomföra mer akademiska arbetsformer. Lärarna menar att det tematiska arbetssättet tränar eleverna att ta ansvar, att planera och strukturerar sina studier och att studiemotiverade elever klarar av att ta mycket ansvar.

Sammanfattningsvis utgörs identiteten hos utbildningarna i den diskuterade kategorin ämnesinnehåll och samspel mellan ämnesinnehåll och arbetssätt. I strävan att förbereda eleverna för

högskolestudier ger lärarna inom de aktuella programmen dem studieuppgifter som påminner om och som förbereder dem för de som ges vid universitetet.

3.1.3 Spetsutbildningarnas kvalitet

I skolledarnas och lärarnas redogörelse för sina spetsutbildningars kvalitet är det främst tre saker som de framhåller, nämligen: elevernas lärande, samarbetet med högskolan och utveckling av elevernas motivation för högre studier.

3.1.3.1 Elevers lärande

Till spetsutbildningar kommer elever som är motiverade och intresserade av skolarbetet. De söker utmaningar och är beredda att lägga ner mycket arbete på sina studier. Men de möts också av lärare som har ”höga förväntningar på eleverna, vilket antas ha bidragit till elevernas utveckling” (skolledare, bioteknik). De har lyckats infria dessa förväntningar och de upplevs ha vuxit i självförtroende. Eleverna sägs i anslutning till detta även drivits på av lärarna; inte minst de lärarna som inte tillhör den innersta lärarkärnan på programmet.

Skolledaren på *Bioteknik* menar att eleverna på spetsutbildningen, till skillnad från eleverna på motsvarande program, inte tappar tempo i samma utsträckning i trean och menar att detta är en följd av att spetsutbildningseleverna ägnar sig åt fördjupningar inom spetsutbildningsområdet. De får till skillnad från de andra eleverna en möjlighet att använda sina kunskaper till fullo. Lärarna i *Entreprenörskap* är inne på samma linje och pekar på att studenternas olika projektarbeten uppvisar en mycket hög kvalitet. Lärarna menar att en förklaring till detta är att den röda tråden i utbildningen är väldigt tydlig och gör att eleverna går snabbt framåt. Men lika viktig är kontakten med företagen. Det som eleverna jobbar med i klassrummet kan de direkt ta med sig ut till sitt mentorsföretag och ta reda på hur man jobbar med frågan i företaget. Även här får eleverna en möjlighet att använda sina kunskaper. Lärarna på *Samhällsvetenskap och humaniora* pekar på att elevers kunskaper blir mer kontextuella, förmåga att söka kunskap utvecklas i större utsträckning i spetsprogrammet jämfört med andra program. Det kan delvis ha samband med fåtalet elever och att lärarna har andra möjligheter att följa upp elevernas kunskapsutveckling och ge eleverna olika möjlighet att träna förmågor och förhållningssätt i större utsträckning. Det kan i sin tur hänga samman med att lärarna ställer andra frågor och driver eleverna på ett annat sätt jämfört med andra program.

Lärarna på *Marinbiologi* menar att kunskapsutvecklingen hos spetsutbildningens elever är bättre jämfört med andra, likvärdiga, grupper. Detta har sin grund i att elever får redskap att arbeta med och tid att träna och utveckla de kunskaper, förmågor och förhållningssätt som efterfrågas. Man börjar med vetenskaplig metod och vetenskapligt arbetssätt tidigare, redan i årskurs 1. Eleverna ges därför tid att internalisera dessa kunskaper och förmågor. Studierektorn med ansvar för *Franska* menar att eleverna på spetsutbildningen har ett rykte om sig att prestera väl och detta sprider sig till andra lärare som också väntar sig att spets eleverna ska prestera på hög nivå. Detta blir en motor som driver utveckling av kompetens också i andra ämnen. Men det finns också elever som ger uttryck för andra erfarenheter; att inte duga och att det man presterar inte är gott nog:

Spets är mycket uppsatsskrivande. Tär på inspirationen. Skolan tär. Då kan man falla på spetsen för spets kräver väldigt mycket. Alla kräver lika mycket. Det jag gör duger aldrig. Det finns alltid något att göra bättre. Det kan leda till prestationsångest. (elevintervju, samhälle och humaniora)

Eleverna beskrivs vanligen som initiativrika utöver det som vanligtvis gäller för elever på den aktuella nivån. Men det finns variationer i klassen. En lärare på **Hållbar utveckling** menar att eleverna har höjt sina betyg successivt och att de har dragit med varandra i studierna på ett positivt sätt. En annan lärare pekar på att eleverna inte bara hjälper varandra, utan att de också kommer med idéer och hjälper lärarna att utforma undervisningen/studierna. De upplevs vara autentiskt intresserade och ”pluggar inte bara för betygen”. De vill verkligen lära sig. Det handlar inte bara om en bra social sammanhållning, utan något mer, som handlar om att studera tillsammans och lära sig tillsammans om det som står i fokus i utbildningen.

3.1.3.2 Samarbetet med högskolan

Flera lärare och skolledare pekar på betydelsen av samarbetet med högskolan för elevernas kunskapsutveckling. Eleverna har fått tillgång till allt det som universitetet har att erbjuda i form av bibliotek; resurser som eleverna skulle kunna ha haft nytta av i allt sitt gymnasieutbildningsarbete. De har också fått kunskap om vad högskolepoäng innebär.

Lärarna i **Engelska** uttrycker en undran om 30 högskolepoäng kanske är för mycket och att man kanske borde minska antalet högskolepoäng för att få en bättre balans i utbildningen. På **Bioteknik** har man bedömt att de kortare halvfartskurserna har varit lättare för eleverna att följa.

Lärare på **Finans ekonomi** tycker sig kunna se att det finns en del elever som har goda förutsättningar för att bli bra nationalekonomer, men tycker inte att undervisningen i matematik D är utformad för dem, utan mera för eleverna på naturvetenskapsprogrammet. Här behöver man från spetsutbildningen fundera på hur ämnesinnehållet kan stödja spetsen, i det här fallet hur Matematik D kan göras mer nationalekonomiskt inriktat. Här skulle man kunna samverka med högskolan för att skapa en bättre innehållslig balans. Samarbetet med universiteten upplevs vara relativt tidskrävande. Klasserna på spetsutbildningen är mellan 16 och 22 elever och de har inte fått minskad undervisningstid, men det bedöms vara mera tidskrävande att driva spetsutbildningsprogrammet, än andra program.

En av lärarna på **Bioteknik** menar också att det är större osäkerhet i drivandet av utbildningen. De är beroende av att universiteten också kan medverka i enlighet med gymnasieskolans behov. Det kräver längre framförhållning och mera samordning. Huvudläraren på **Finans ekonomi** beskriver arbetet med att få in eleverna på KTH som mycket tidskrävande. Det drog ut på tiden, vilket var problematiskt med tanke på att eleverna inte kunde få besked om det de skulle studera på KTH gick att få högskolepoäng i. Läraren efterlyser bättre uppbackning i samarbetet med högskolor och universitet.

Läraren på **Finans ekonomi** är tveksam till konceptet med spets och menar att ambitionen generellt behöver vara högre i skolväsendet, än att ”man ska tror att vi ska få fram våra spetsar genom spetsutbildning”. De elever som har genomfört en spetsutbildning behöver få en kompensation för det i meritpoäng. Som det är nu läser eleverna på spetsutbildningen in gymnasiekurserna på kortare tid för att kunna studera högskolekurser, men eleverna får ingen kompensation för denna prestation i gymnasieskolan i form av meritpoäng.

De intervjuade lärarna på **Bioteknik** anser att det mesta man erbjuder eleverna är bra. De menar att de har ett fungerande koncept för utbildning. Det de gör är till viss del beroende av att det inte sker några större förändringar inom de enheter vid universiteten där de har sina samarbetspartners. Deras överenskommelse med universiteten gäller så länge som försöksverksamheten är tänkt att vara, men inte längre. En annan av de intervjuade lärarna känner det som att samarbetet till viss del bygger på ad hoc-lösningar, på de enskilda universitetsanställdas goda vilja. Han menar att det skulle behöva finnas fastare ramar kring det hela. Båda parterna har begränsat ekonomiskt utrymme för att samarbeta med varandra kring det man har och skulle vilja fortsätta att samarbeta kring.

3.1.3.3 Utveckling av motivation för högre studier

Programansvarig studierektor för **Bioteknik** tror att många av eleverna kommer att gå vidare till högre studier men inte nödvändigtvis inom "life-sciences". Men även om de inte fortsätter med just kemi, biologi, bioteknik finns det ändå stor chans att de så småningom kommer i kontakt med "life-science – branschen". När det gäller eleverna på **Finansekonomi** verkar de allra flesta i spetsutbildningsklassen beredda att studera vidare på högskolenivån. De verkar ha en mindre respekt för högskolestudier än elever på andra program. Eleverna kan läsa högskolemässig kurslitteratur inom ekonomiområdet. De bedöms också ha utvecklat såväl djup som bredd i sina kunskaper samt en vilja att prestera bra inom det aktuella området.

När skolledaren och lärarna på **Hållbar utveckling** har frågat eleverna vad de ska syssla med efter gymnasiet har de svarat på ett sådant sätt att det tyder på att de är på väg åt olika håll. "Alla tror de kommer att ha nytta av kunskaperna i de jobb de kommer till". Men det är inte alla som kommer att fortsätta med just hållbar utveckling. Det finns de som vill jobba åt arkitekturhållet och använda sig av de kunskaper de fått om hållbar utveckling. Skolledaren tror inte att det stora flertalet kommer att fortsätta sin utbildning inom spetsutbildningsområdet. Flera av eleverna "har inte tyckt att kursen på universitet var särskilt utmanande", vilket skolledaren menar tyder på att övergången till högskolan inte kommer att vålla eleverna några större problem.

3.1.4 Spetsutbildningarnas betydelse

När det gäller skolledarnas och lärarnas reflektioner kring spetsutbildningens betydelse för verksamhetens utveckling är det främst två teman som träder fram. Det första gäller spetsutbildningssatsningens betydelse för lärarnas kompetens. Det andra gäller spetsutbildningssatsningens betydelse för utbildningen i övrigt på skolan.

3.1.4.1 Lärarnas kompetens

Studierektorn på **Bioteknik** menar att lärarna har "haft oerhörda förväntningar på eleverna, vilket antas ha bidragit till elevernas utveckling". Eleverna sägs i anslutning härtill även drivit på lärarna; inte minst de lärare som inte tillhör den innersta lärarkärnan på programmet. De lärarna har exempelvis fått höra att de inte jobbar formativt från eleverna:

Samarbetet med universitetslektorn antas också ha bidragit till lärarnas kompetensutveckling.

Spetsutbildningen har alltså haft betydelse för lärarnas professionsutveckling:

Och det har ju utvecklat dem själva, skolan och institutionen... framför allt i kemi och biologi men kanske lite också i matte. Vi har ju lärare på mattesidan matte som är jätteintresserade av att utveckla elever som har goda förutsättningar att komma långt i matte. Det blir ju liksom en känsla att det är viktigt att vi här på skolan kan möta och utmana de eleverna som har intresse och fallenhet att gå åt det här hållet. (Bioteknik, studierektor)

Enligt svenskläraren i arbetslaget som driver **Finansekonomi** har samarbetet med KTH bland annat gett dem återkoppling på om de har bedrivit undervisningen i rapportskrivning på rätt nivå. Lärarna arbetar även med att försöka utveckla en gemensam kursutvärderingsenkät för alla sina kurser och som gör det möjligt för dem att värdera vad de gör för att hjälpa eleverna lära. Deras arbete med formativ bedömning anses också vara ett inslag i deras system för utveckling av undervisningen och lärandet.

I intervjun med lärarna väcktes också frågan om villkoren för deras kompetensutveckling. En av lärarna uttryckte då önskemål om att kunna få en dag i veckan eller i månaden för att hålla sig à jour med utvecklingen inom de områden som behandlas i utbildningen. Ett år tidigare erbjöds lärarna en möjlighet att själva studera 7,5 högskolepoäng i entreprenörskap på Södertörns högskola, som bland andra läraren i svenska hade gått. Det sades vara logiskt, men tanke på att det är ett gemensamt arbete för alla lärarna i spetsutbildningen att tillsammans försöka hjälpa sina elever att ”tänka utanför boxen”. Andra lärare menar att fortbildning betraktades mer eller mindre som en enskild angelägenhet och en fråga om den enskilde läraren ansåg sig ha tid för det eller inte. Anställningen som lärare i gymnasieskolan sades inte ge något tidsutrymme för den typen av aktiviteter. ”Det är sådant man får ordna vid sidan av”.

3.1.4.2 Spetsutbildningens effekter på övrig verksamhet

Lärarna på **Marinbiologi** pekar på att spetsutbildningens elever sätter prägel på skolan och höjer kvaliteten på skolan. Så om skolan kan locka till sig studiemotiverade elever så får det effekter för hela skolan genom att den allmänna nivån höjs. Studierektorn på **Bioteknik** pekar på en överspridningseffekt på andra naturvetenskapsprogramklasser och menar att erfarenheter och idéer sprids mellan programmen:

Det är ju inte bara så att man undervisar elever på spetsprogram och inga andra. Det är inte bara spets eleverna som får något extra. Det kommer även de andra eleverna tillgodo indirekt (intervju studierektor Bioteknik)

På samma sätt resonerar lärarna på **Samhällvetenskap och humaniora** som menar att de arbetsformer, prov- och bedömningsunderlag som utvecklas inom spetsutbildningen sprids till andra program och som därigenom medverkar till att höja nivån även på andra gymnasieprogram. Den programansvarige studierektorn på **Franska** menar också att samarbetet med Högskolan i Dalarna/Uppsala universitet i franska har spillt över på undervisningen i de andra moderna språken spanska och tyska där språklärarna på gymnasieskolan också har inlett samarbete med universitetet.

Lärarna på **Matematik** ger som exempel att elever från matematikspetsen vinner matematik- och fysiktävlingar och att detta bidrar till att göra skolan känd och får gott rykte. Skolan blir något man gärna vill identifiera sig med. Och skolans goda rykte drar till sig värdefull lärar-

kompetens. På **Hållbar utveckling** menar man att tvärvetenskaplighet inom spetsutbildningen har varit effektivt och att detta spritt sig till de andra programmen. Som exempel på detta nämndes de analysverktyg som lärarna har utvecklat för att bedöma elevernas kunskaper och färdigheter, som de också använde i bedömningen av kunskaper och färdigheter hos eleverna inom andra program. Sammankopplingen av samhällskunskap och naturvetenskap bedöms ha krävt bättre samarbete och utveckling av gemensamma processer. Detta upplevs ha varit arbetssamt, men värdefullt med tanke på elevernas lärande. Eleverna har haft framgångar, vunnit priser, vilket upplevs som positivt på skolan.

3.2 Eleverna

I bearbetningen av elevernas bidrag till undersökningen har vi främst fokuserat deras motiv för val av utbildning och deras bedömningar av sina utbildningars kvalitet.

3.2.1 Motiv för val av utbildning

Utvärderingen visar att det råder stor samstämmighet kring elevers motiv för val av utbildning oavsett skola och spetsinriktning. Motivet för elevernas gymnasieval framstår som tredelat. Dels handlar det om ett innehållsligt motiv där man medvetet sökt sig till en utbildning som erbjuder ämnesmässig bredd och fördjupning. Dels handlar det om motiv att finna ett sammanhang där man kan få studera tillsammans med andra motiverade och intresserade klasskamrater. Det finns även ett tredje motiv som handlar om val av skola där spetsutbildningens lägre intagningspoäng blir en biljett till en plats på en attraktiv gymnasieskola.

3.2.1.1 Hög nivå på ämnesundervisningen

Den innehållsliga dimensionen i elevers val handlar om en vilja att läsa i ett högre tempo och slippa att ständigt traggla om och repetera. Det handlar om att söka sig till ett ämnessammanhang som erbjuder både möjligheter till bredd och fördjupning:

Det har betytt jättemycket. Dels slippa traggla med samma saker om och om igen. Pang. Vi går framåt hela tiden. Dels jätteroligt att läsa mer som vi nu har gjort sista året. Man får en mycket djupare förståelse. Den här analysen. Man läser rätt mycket om analys i gymnasiet. Men det är mer att man läser att "så här är det". Inte går in och förklarar varför. Men det har vi gjort här. (elev, matematik)

Elever som söker sig till spetsutbildningen gör det för att de söker utmaning. De söker något annat än "bara en fortsättning på grundskolan i ytterligare tre år" och vill "inte slösa bort år i gymnasiet" (elev, entreprenörskap). Att utbildningen är en del av försöksverksamheten utgör en kvalitetsstämpel och ökar statusen på utbildningen. Det ses som en bonus snarare än som ett villkor för att söka sig till utbildningen som sådan.

3.2.1.2 Hitta likasinnade

Många elever vittnar om en skolvardag i grundskolan där den som varit intresserad och motiverad för skolarbetet varit i minoritet och ibland setts som udda. Spetsutbildningen ser man därför som en möjlighet att hitta ett sammanhang att studera med andra som också är motiverade:

Det handlar inte om att prestera utan att man vill, att lära sig och utvecklas. Inte vara den enda som vill någonting. Motivationen är inte att få bra betyg utan motivationen är att utvecklas. (elev, samhällsvetenskap & humaniora)

Jag var trött på högstadiet och ville inte bara ha ett förlängt högstadiet på gymnasiet. Jag sökte likasinnade, snarare än spets. Sökte ett sammanhang där man hade samma syn på studier och kunskap. Sökte en utmaning. (elev, entreprenörskap)

Det sammanhang som spetsutbildningen erbjuder, både vad gäller möjligheter till bredd och fördjupning i spetsämnet men också en motiverande klassrumsmiljö, ses som avgörande för val av utbildning. Elever uppger i enkäten några positiva erfarenheter de har av sina studier:

Varje gång jag har fått diskutera med mina oerhört intresserade och medvetna klasskamrater och lärare.

Jag har fått chansen att vara i en miljö där nivån är hög nog för mig att hålla mig stimulerad.

Som indirekt antyds i dessa citat räcker det inte med att miljön initialt är gynnsam för studier, utan den måste utvecklas i takt med elevernas utveckling.

3.2.1.3 Komma in på rätt skola

En grupp elever uppger att det inte är spetsutbildningen de har sökt utan att det i första hand handlar om val av skola. Man saknar betyg för att komma in på skolans andra linjer och ser då en möjlighet att söka till spetsutbildningen eftersom den inte sällan, på attraktiva skolor, har en lägre, inte sällan den lägsta, intagningspoängen. Eleverna tycks då disponera om sina intressen och sin motivation för att bättre passa in på det program som möjliggör en plats på den åtråvärda skolan:

Jag ville gå på Viktor Rydberg och jag ville gå på natur men jag hade inte betygen för Viktor Rydbergs naturvetarprogram. Men jag har alltid varit intresserad av engelska och rest ganska mycket. Men så sökte jag på VR och såg att den här linjen fanns. Då tyckte jag att det lät väldigt bra eftersom jag ville gå på skolan. (elev, engelska)

Som framgår av citatet var eleven inledningsvis mera intresserad av det naturvetenskapliga programmet på skolan, men då det inte var inom räckhåll orienterade eleven om sig till den samhällsvetenskapliga spetsutbildningen som ett erbjudande om utveckling av andra kunskaper.

3.2.2 Spetsutbildningarnas förtjänster

Utvärderingen visar att eleverna i huvudsak är nöjda med sina gymnasieutbildningar. Det de uttrycker sin uppskattning över är: hög nivå på ämnesundervisningen; fördjupning och bredd och beredskap för fortsatta studier.

3.2.2.1 Hög nivå på ämnesundervisningen

Eleverna uppger att de upplevt kurserna som ”intellektuellt stimulerande”, ”krävande och mycket självständigt arbete vilket lett till personlig utveckling”. Det har varit intressant och gett fördjupade ämneskunskaper och ”en förmåga att se större samband”.

Hälften av eleverna uppger att de under sin gymnasietid har kunnat gå framåt i spetsämnet så mycket som de hade hoppats kunna göra. 40 % menar att detta påstående stämmer ganska bra. Tre fjärdedelar av eleverna menar att de har fått tillräckliga möjligheter att fördjupa sig i spetsämnet och hälften av eleverna menar att de utmanats att använda hela sin intellektuella förmåga i sina studier av spetsämnet. Så menar t.ex. några elever på *Matematik* att ”Öppet hus” skapade förväntningar och att de trodde att de skulle få läsa mer på högskolan och att själv kunna välja vilka kurser de ville läsa på universitetet. Men de är mycket nöjda med matematikundervisningen och att det varit mer problemlösning än de hade förväntat sig. 95 % av eleverna menar att de fått använda sig av sin talang i mycket hög grad eller ganska hög grad.

Tabell 3. I vilken grad tycker du att du fått använda dig av din talang (Fråga 13)

	Antal	Procent
I mycket hög grad	47	38,5
I ganska hög grad	69	56,6
I ganska lite grad	6	4,9

Eleverna menar överlag att undervisningen och lärares insatser varit av hög kvalitet. Fyra av fem elever menar att lärarna har varit kunniga inom sina områden och anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt. En övervägande andel av eleverna, 90 %, menar att svårighetsgraden i spetsämnet varit lagom och att de fått chans att visa vad de går för i spetsämnet.

Tabell 4. Mina lärare i spetsämnet är kunniga i sina områden (Fråga 17:18)

	Antal	Procent
Stämmer helt	92	78,6
Stämmer ganska bra	19	16,2
Stämmer ganska dåligt	3	2,6
Stämmer inte alls	1	,9
Ingen åsikt	2	1,7

Majoriteten av eleverna tycker alltså att undervisningen varit stimulerande och att lärarna i spetsämnet anpassat undervisningen till klassen på ett bra sätt även om många elever, sex av tio, har känt stor press att prestera väl i spetsämnet:

I vissa ämnen har lärarna haft för höga tankar om oss – och det har känts som om de har förväntat sig att vi ska vara jätteduktiga (enkätsvar)

Samtidigt menar en del elever, 30 %, att lärarna borde ställa högre krav på eleverna. De flesta elever, 80 %, menar att studietakten i spetsämnet varit lagom medan 13 % uppger att den varit för snabb.

När det gäller själva organisationen av spetsutbildningen menar en övervägande del av eleverna, 88 %, att kurserna i spetsämnet har följt på varandra på ett bra, logiskt sätt.

Majoriteten av eleverna skulle rekommendera en kompis att söka till denna spetsutbildning. En av de intervjuade eleverna på **Hållbar utveckling** uttrycker sin ”kärlek” till sin utbildning med följande ord:

Jag har varit med att värva nya och åkt runt på många skolor. På högstadiet gjorde man samma sak. Men det var bara att det skulle man göra. Men här går jag verkligen in i det och jag brinner verkligen för den här linjen. Och tycker att alla borde gå den. Jag är väldigt nöjd med den utbildning jag har fått och tycker att den har gett otroligt mycket. Nödvändig livskunskap. Även om man inte vill fortsätta att jobba med hållbarhetsfrågor, så har det här förändrat hur man ser på sig själv och sin omgivning (Hållbar utveckling, elevintervju).

Det är väl värt att notera att elevens positiva värdering av programmet görs mot bakgrund av det som upplevdes under utbildningen och som upplevdes som högst meningsfullt, även om eleven i fråga, som det tedde sig då, förmodligen inte skulle viga sina fortsatta studier åt frågor kring hållbar utveckling.

3.2.2.2 Fördjupning och bredd

När det gäller hur intresset för spetsämnet har utvecklats så varierar det mellan de olika ämnesområdena.

Tabell 5. Intresse för spetsämnet har ökat (Fråga 17:8)

	Inriktning							
	<u>Matte/Natur</u>		<u>Samhälle</u>		<u>Humaniora</u>		<u>Total</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Instämmer helt	4	10,5 %	8	11,3 %	3	21,4 %	15	12,2 %
Instämmer delvis	14	36,8 %	21	36,8 %	5	35,7 %	40	32,5 %
Instämmer ej	20	52,6 %	40	59,2 %	6	42,9 %	68	55,3 %

Elever inom humanistiska ämnen är de elever som i störst utsträckning ökat sitt intresse för spetsämnet. Medan hälften av eleverna inom det matematiska och naturvetenskapliga ämnesområdet uppger att deras intresse för spetsämnet inte har ökat. Det kan ju bero på att de redan från början var väldigt intresserade och att det därför inte var möjligt att ytterligare höja intressenivån.

I gruppintervjuerna kom eleverna indirekt att säga en hel del om vad som karakteriserar de utbildningsprogram de deltog i. I en av intervjuerna med eleverna på spetsutbildningen i **Bio-teknik** framkom att eleverna menade att fördjupningen inom detta program är i kemi och biologi snarare än i bioteknik men att antagningsprovet bara handlade om deras kunskaper i matematik och inte om deras kunskaper i kemi och biologi. I deras reflektioner över sin utbildning i förhållande till andra naturvetenskapliga program lyfter de fram att deras utbildning är mera nischad och att de läser gymnasiekurserna i snabbare takt för att få utrymme att läsa kurser i kemi och biologi på högskolenivå mot slutet av deras gymnasietid. De framhåller också engagemanget hos deras lärare i naturvetenskapliga ämnen och deras nära samarbete med dem och

sinsemellan. De tycker sig ha fördjupat och breddat sina kunskaper samt fått bra inblick i hur forskare inom såväl industri som universitet jobbar; allt inom deras kunskapsområde.

I intervjuerna med eleverna på **Franska** framgick det att de funnit att deras program är en fördjupning och breddning av kunskaper och färdigheter i franska, om franska språket, fransk historia och fransk litteratur. De lyfte särskilt fram sina två 50 poängs specialkurser på franska, sina två utbyten med franska elever, sina lärare i franska, svenska och engelska. En av eleverna, som varit med i programmet från början, menade sig först inte ha förstått någonting alls tills det plötsligt lossnade för henne.

Eleverna på **Entreprenörskap** ser spetsutbildningen mer som en bonus. De hade valt entreprenörsprogrammet oavsett om det varit ett spetsprogram eller inte. Men spetsen gör programmet kvalitativt bättre och ger utbildningen högre status. Eleverna menar att själva spetsen utgörs av både ämnesinnehållet och arbetssättet. Spetsutbildningen gör att utbildningen har en högre nivå redan från början:

Vi ska praktiskt se hur företagen gör. Hur kan ett företag utvecklas i en ny riktning? Detta BDC (Business Development Case) gör vi tillsammans med högskolan och allt ska leda fram till att vi ska bli självständiga, drivna och klara av både att jobba i företaget och läsa vidare. Det ska förbereda oss för framtiden.

Eleverna i **Forskar NA** tycks mena att fördjupningen ligger i kopplingen till universitetet och menar att det hade fungerat lika bra med naturvetarprogrammet men att man då hade missat kopplingen till universitetet:

Statistik och forskning hade jag inte lärt mig om jag gått vanlig NV. Spetsen handlar om att få reda på hur forskningen fungerar. Och hur det fungerar på ett universitet. Det har varit kul.

I intervjuerna med eleverna på **Hållbar utveckling** framgick att de menar att deras program fokuserar på miljö och politik. Inslaget av extra biologi är något som de upplevde bidrog till att vidga förståelsen av det som de menade är det centrala temat i utbildningen:

Ja, framför allt det tvärvetenskapliga har ju visat på alla de samband som finns mellan olika företeelser i världen. Så att man verkligen kan se att allt hänger ihop. Att det är ett enda stort system. Att om vi ändrar lite här så, så kanske det händer nått här” (Hållbar utveckling, elevintervju)

I den intervju som citatet ovan kommer ifrån framhöll eleverna att deras utbildning inte bara handlar om att utveckla teoretisk förståelse av hållbarhetsfrågor, utan även om att ”förstå för att förändra”:

Det är det vår utbildning går ut på att vilja. Vi har fått inblick i hur man jobbar med ett projekt. (ibid.)

De lyfter också fram vetenskapligt skrivande som ett väsentligt inslag i utbildningen. I samband härmed säger en av de intervjuade eleverna något i stil med att om eleverna på ett annat samhällsvetenskapligt program på skolan har fått i uppgift att i ämnet svenska skriva en två sidor lång uppsats om ”Astrid Lindgren”, så har de fått i uppgift att skriva en 11 sidor lång

uppsats med fotnoter, litteraturhänvisningar, välunderbyggda resonemang och reflektioner. Detta är en nivå på skolarbete som de säger sig önska alla elever i gymnasieskolan.

Eleverna på *Moderna språk profil litteratur och film* lyfter fram universitetskursen som gick kvällstid en kväll i veckan i årskurs 2. Att endast två klasskamrater kom att slutföra kursen förklarar de med att kursen gick i årskurs två och det var ”det värsta året” och att det helt enkelt inte fanns tillräckligt med tid för att jobba med kursen. Eleverna säger att det har funnits mycket mer tid för högskolestudier i årskurs tre, men att det då inte har funnits några kurser att välja, förutom språkkurser. Men att dessa språkkurser har gått på dagtid och därför krockat med andra gymnasiekurser. Eleverna menar att av spetsens tre ämnen är det litteraturen som hamnat i skymundan. Där har inte funnits några kurser i litteratur att läsa på universitetet.

3.2.2.3 Beredskap för fortsatta studier

I intervjuerna framkommer att eleverna uppfattar att de är väl förberedda för högre studier med breda ämneskunskaper i spetsämnet och att de utvecklat sin förmåga att analysera och kritiskt granska. Många elever ger också exempel på hur de under sin utbildning utvecklat sitt sätt att formulera sig i tal och skrift och fått träna sig i akademiskt skrivande.

I en av intervjuerna med eleverna på *Hållbar utveckling* kom följande tankar kring vad de fått ut av utbildningen till uttryck:

Vi har fått en väldigt bred utbildning på hög nivå. Det borde alla få möjlighet till (Utdrag ur intervjureferat från Hållbar utveckling, elevintervju)

Nästan alla, 97 %, uppger att de tänker studera vidare på högskola eller universitet och 60 % tänker läsa vidare direkt efter avslutad gymnasieutbildning. Trots detta uppger en femtedel av samtliga elever att de inte kommer att studera vidare inom spetsämnet. 10 % uppger att deras intresse för spetsämnet har minskat.

Tabell 6. Jag har stor lust att fortsätta studera inom spetsämnet (Fråga 17:11)

	Inriktning							
	<u>Matte/Natur</u>		<u>Samhälle</u>		<u>Humaniora</u>		<u>Total</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Instämmer helt	26	70,3 %	54	76,1 %	9	64,3 %	89	73,0 %
Instämmer delvis	4	10,8 %	9	12,7 %	3	21,4 %	16	13,1 %
Instämmer ej	7	18,9 %	8	11,3 %	2	14,3 %	17	13,9 %

Trots att 20 % av eleverna uppger att de inte kommer att läsa vidare inom spetsområdet är det bara 10 % som menar att deras studier i spetsämnet inte kommer att ha betydelse för deras framtida yrkesliv.

Tabell 7. Jag tror inte att mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrke (Fråga 17:17)

	Inriktning							
	<u>Matte/Natur</u>		<u>Samhälle</u>		<u>Humaniora</u>		<u>Total</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Instämmer helt	7	18,4 %	13	18,3 %	1	7,1 %	21	17,1 %
Instämmer delvis	11	28,9 %	13	18,3 %	4	28,6 %	28	22,8 %
Instämmer ej	20	52,6 %	45	63,4 %	9	64,3 %	74	60,2 %

I intervjuerna med eleverna ställdes i de flesta fall frågan om vad de tänkte göra efter gymnasiet. I en av intervjuerna med eleverna på *Finansekonomi* formulerades frågan som ”Vad gör ni ett år från nu?” (Finansekonomi, elevintervju). Samtliga fem svarade att det trodde de skulle ”plugga”. När de tillfrågades om vad kom följande till uttryck:

Matte [Elev 1]. Ekonomi [Elev 2]. Civilekonomi och franska [Elev 3]. Civilekonomi eller där på KTH [Elev 4]. Jag har ju sökt ”Fastighet och finans” på KTH. Om jag kommer in så gör jag väl det. Annars tar jag högskoleprovet och gör ett nytt försök året efter [Elev 5]. (ibid.)

I en av gruppintervjuerna med eleverna på *Hållbar utveckling* uttrycktes en liknande tanke:

En av eleverna ska plugga psykologi i Lund. En av dem är osäker på om hon alls ska studera vidare. En tredje säger sig vilja studera vidare, men vet ännu inte vad. En fjärde säger också att hon tänkt plugga vidare, men att hon inte vet vad eller när. Den femte eleven säger sig vilja studera vidare, men har ännu inte bestämt varken vad eller när. En av dem nämner studier till lärare. Samma elev som säger att han ska plugga psykologi i Lund säger också att även om han inte tänker studera hållbarhetsfrågor så anser han ändå att han har lärt sig mycket som han tror att han får nytta av. (Utdrag ur referat från Hållbar utveckling, elevintervju)

I samma intervju, som den som refererats ovan, uttrycktes också följande om något som man lärt och som uppfattades som meningsfullt oavsett vad framtiden har i beredskap:

Vi har inte bara samarbetat med universitetet utan även näringslivet, även politiker. Fått en förståelse av samhället för att förändra. Det är det vår utbildning går ut på att vilja. Vi har fått inblick i hur man jobbar med ett projekt. (ibid.)

En annan elev ger uttryck för andra insikter än de rent förväntade ämnesmässiga: Sätt att tänka, förmåga att analysera och bena upp problem som utvecklas i relation till spetsämnet tillämpas också på andra områden:

I matematiken har jag utvecklat min kapacitet att tänka logiskt. Det har hjälpt mig på andra områden. Det har spillt över på andra aspekter i livet. Mer förståelse för politiska ideologier. I matematiken har vi jobbat med axiom, några grundantaganden som man inte kan bevisa. Olika människor har olika axiom. Och därför kan man säga att deras

politiska ståndpunkt är rätt utifrån deras axiom. Jag har utvecklat mer tolerans. Förmåga att se saker ur ett djupare perspektiv. (elev Matematik)

Trots att man inte kommer att hålla fast vid sitt spetsämne och ytterligare fördjupa och bredda sina kunskaper inom området i en universitetsutbildning, så ser ändå eleverna värdet av utbildningen och att den gett dem livslång betydelse för deras framtida yrkeskarriär.

I elevenkäten får eleverna jämföra fördelning av betyg mellan olika årskurser. När det gäller spets elevernas prestationer så uppger drygt 50 % av eleverna att de förbättrat sina resultat i spetsämnena jämfört med tidigare, medan 37 % av eleverna uppger att resultatet legat kvar på ungefär samma nivå. 42 % av eleverna får högre betyg i spetsämnena medan 8 % uppger att betygen i spetsämnet sänkts. Fördelat på ämnesområden så sker de flesta betyghöjningar inom det samhällsvetenskapliga området och minst inom det humanistiska ämnesområdet. Betygs-sänkningen är störst inom det matematiska och naturvetenskapliga ämnesområdet.

Tabell 8: Fördelning av betyg mellan olika ämnesområden (Fråga 5)

	Inriktning					
	Matte/Natur		Samhälle		Humaniora	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Legat kvar	23	59,0 %	33	45,8 %	11	78,6 %
Jag har höjt mina betyg	11	28,2 %	29	40,3 %	2	14,3 %
Jag har sänkt mina betyg	5	12,8 %	5	6,9 %	1	7,1 %

En gymnasieutbildnings inverkan på en ung människa är inte bara en fråga om vilka specifika kunskaper den unge tillägnat sig, utan även vilka erfarenheter den unga människan gjort och vad dessa betyder för deras möjligheter att förstå och orientera sig mot sin framtid.

3.2.3 Spetsutbildningarnas brister

Den ovan redovisade nöjdheten med den genomgångna utbildningens kvalitet hindrar dock inte de intervjuade eleverna från att uttrycka en ganska välriktad och stundtals ganska hård kritik av valda delar av deras utbildning. Deras kritiska granskning av sina utbildningar rör sådant som diskrepans mellan grandiosa presentationer av utbildningen i marknadsföringen och vad de aktuella skolororganisationerna faktiskt har förmått att leverera i praktiken, inbyggda motsättningar mellan fördjupning och breddning inom ett utbildningsområde som lärare och elever vill utveckla kunskaper inom och betygs- och meritvärderingssystemet, mycket hög studietakt i de gymnasiala delarna av utbildningen och praktiska svårigheter med att faktiskt utnyttja de erbjudna möjligheterna till fortsatta studier inom det aktuella utbildningsområdet på högskolenivå, bristande matchning mellan förkunskaper och krav, bristfällig samordning mellan olika utbildningsaktörer i högskolekurserna, osv.

En av eleverna, som började på det samhällsvetenskapliga programmet med inriktning på franska (gamla CF) och som gjorde ett år som utbytesstudent och därefter anslöt till spetsutbildningen, var skeptisk till vad som hade uppnåtts med omvandlingen av spetsklassen till ett spetsprogram:

Om jag ska vara helt ärlig. Jag tror inte jag har lärt mig mera än om jag hade gått samhälle med franska som jag gjorde förut. Jag har fått lära mig vissa saker. Det extra utbytet har ju varit bra. Har lärt mig mycket. Men det är egentligen den enda fasta punkt som jag kan se har gett mer eller och det faktum att vi har varit en liten klass” (CF, elevintervju).

I elevens perspektiv ter sig spetsutbildningen i franska således inte som nämnvärt spetsigare än *Samhällsvetenskapsprogrammet* med en fördjupning i franska.

I en av intervjuerna med eleverna på **Hållbar utveckling** gavs en fråga om det fanns något de skulle vilja förändra gav upphov till följande resonemang kring spetsutbildning och meritpoäng:

Jag tycker. Det där med valbara kurser. De valbara kurserna är satta som spetskurser. Det fungerar inte med meritpoängssystemet. Man vill läsa spetsutbildningskurserna, men man får inte. De kurser som jag skulle ha behövt för vissa program, då skulle jag ha behövt ha ännu mer utökad studiekurs. Vi har inga valmöjligheter. Vårt individuella val är in-tecknat. De flesta har väl utökad. Jag vet inte hur. Ge oss någon kredd. Vissa av spetskurserna finns bara i vårt program. Vi får inte ens områdesbehörighet. De flesta andra spetsutbildningar har kurser som ger meritpoäng. Om man läser mattespets. Då får man meritpoäng för allt. (Utdrag ur minnesanteckningarna från Hållbar utveckling, elevintervju).

Eleven menar med andra ord att spetsutbildningskurserna inte ges den vikt de kanske borde med tanke på arbetsinsats, svårighetsgrad och meritvärde.

Medan lärare framhåller betydelsen av att elever kommit i kontakt med litteratur och ämnesinnehåll som de annars inte skulle ha kommit i kontakt med, i en takt som de annars inte är vana vid, pekar eleverna på **Moderna språk, profil litteratur och film** på bristande strukturer och bristen på genomtänkt progression inom programmet. I enkäterna framkommer det också att elever menar att det varit ”alldeles för högt tempo i årskurs 1 och 2” och att detta har lett till sämre betyg. Att läsa gymnasieutbildningen mer komprimerat och i högre tempo har medfört att eleverna har känt sig stressade och flera elever påtalar att det lett till att det saknats tid att genomföra samtliga gymnasiekurser med bra resultat.

Då man i stort sett varit tvungen att arbeta i tufft tempo har man ej kunnat nå bra betyg. (Elev, Elevenkät)

I **Engelska** efterfrågar eleverna en bättre balans mellan de olika terminerna och menar att skillnaden mellan årskurs 1 och årskurs 2 och det sista året är alldeles för stor. Arbetsbördan behöver fördelas jämnare för att skapa förutsättningar i form av tid att jobba med de ofta krävande kurserna. Eleverna efterfrågar också mer samläsning med andra program för att minska den isolering som det innebär att läsa på spetsprogrammet. Eleverna på **Moderna språk, profil litteratur och film** menar att de kurser som fungerat bäst är de kurser som har tydlig anknytning till spetsämnena men som följt nationella kursplaner. Men bilden är inte entydig. I enkäten framkom det att c:a 1/3 av de svarande menar att lärarna bör ställa högre krav på eleverna.

Tabell 9: Lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på oss elever (Fråga 17:4)

	Antal	Procent
Stämmer helt	19	16,2
Stämmer ganska bra	17	14,5
Stämmer ganska dåligt	34	29,1
Stämmer inte alls	39	33,3
Ingen åsikt	8	6,9

Påståendet att lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på eleverna verkar främst ha stöd bland eleverna på de samhällsvetenskapligt inriktade programmen.

Trots planering för och möjlighet att läsa kurser på universitet tar inte alla elever tillvara på den chansen. (Se Tabell 10). Enligt den statistik vi har att tillgå, så är det 48 % av de svarande som inte har fullföljt någon högskolekurs.

Tabell 10. Översikt rörande elevernas högskolestudier baserat på elevenkäter (fråga 3)

Spetsutbildningsprogram	Antal elever i år 3	Därav svarande	Ej påbörjat högskolekurs	Påbörjat en eller flera kurser	Elever som slutfört högskolekurs	Antal högskolepoäng (hp)
Bioteknik	16	10	3	7	7	5 hp: 3 elever, 7,5 hp: 3 elever, 15 hp: 1 elev
Finansekonomi	26	23	12	11	11	7,5 hp: 11 elever
Forskar NA	4	4	1	2	1	7,5 hp: 1 elev
Franska	14	3	-	3	3	7,5 hp: 3 elever
Engelska	19	11	1	10	10	7,5 hp: 2 elever, 15 hp: 6 elever, 22,5 hp: 2 elev
Hållbar utveckling	18	15	1	14	7	15 hp: 7 elever
Marinbiologi	17	17	10	7	6	7,5: 4 elever, 15 hp: 2 elever
Matematik	9	7	-	7	7	15 hp: 2 elever, 22,5 hp: 5 elever:
Moderna språk profil film och litteratur	15	13	9	4	2	7,5 hp: 2 elever
Samhällsvetenskap och humaniora	8	7	4	3	2	15 hp: 2 elever
Totalt	148*	110	41	68	56	5 hp: 3 elever 7,5 hp: 26 elever 15 hp: 20 elever 22,5 hp: 7 elever

* Eleverna på *Entreprenörskap* har inte tagits med i tabellen eftersom de inte har läst någon högskolekurs i Sverige. Men inom ramen för deras utbyte med Sancta Rosa Junior College, CA, USA läser samtliga elever på programmet collegekurser som ger 7,5 hp.

Som tidigare har nämnts tenderade lärarna att förklara varför så förhållandevis få inte fullföljt någon högskolekurs med hänvisning till schematekniska problem. I intervjuerna med eleverna framkom ytterligare och ofta flera olika skäl till varför de inte valt att påbörja eller valt att inte fullfölja påbörjade högskolekurser. Eleverna i *Samhällsvetenskap och humaniora* menar att spetsen ligger i den högre nivån på gymnasieutbildningen och förberedelsen inför universitets-

studier. Men de vill inte att fokus ska ligga på universitetskurserna. På spetsprogrammet får eleverna fritt välja vilken kurs de vill läsa inom det samhällsvetenskapliga och humanistiska kursutbudet. Eleverna pekar på den alltför lösa koppling som skapas mellan gymnasieprogrammet och universitetskursen och efterfrågar någon slags återkoppling tillbaka till gymnasieutbildningen. Genom att begränsa kursurvalet och ringa in kurser relevanta för spetsprogrammet och samtidigt avsätta tid på schemat för universitetskurserna skulle förutsättningarna väsentligt öka för eleverna att slutföra universitetskurserna.

I en av intervjuerna med eleverna på **Bioteknik** kom, mot bakgrund av att nio av de ursprungligen tjugosju eleverna hoppat av från programmet, som svar på frågan om vad som krävdes för att stanna kvar på programmet, bland annat följande erfarenheter och reflektioner till uttryck:

Sjuk envishet. De hoppade av i ettan. Då det var som värst. Inte för att säga något dumt om dem. Jag var jättestressad. Fick migrän som aldrig förr. [...] Jag var frisk i 7-9. Men mycket sjuk i gymnasiet. Hög feber. Man gick till skolan i varje fall. (Utdrag ut minnesanteckningarna från Bioteknik, elevintervju).

Eleven menar att studietakten blivit onödigt hög det första året och att det resulterade i stress och ohälsa. Detta sågs dock inte som en följd av svårighetsgraden, utan som en följd av ett allt för komprimerat schema:

Man har sina prestationskrav. Man är van att ha full pott. Skolan är stressande. Vi är prestationselever. Därför blir det så. Vi hade ett högre tempo. Det var inte svårt i sig. Det blev dock en bra inkörs-port. Man tvingades att lägga upp sina studier, organisera och prioritera. När man inte kan prioritera. Det går inte. Det blev en inkörsport att man måste. Man sökte en utmaning och man fick den. Man klarar det. Efter ettan blev det lättare. Vi klarade ettan, varför inte klara tvåan. En del bytte. De fick samma tempo i tvåan. Medan vi fick det lite lugnare. Man behövde inte utöka sin kursplan. Jag har lärt mig att lyssna på mig själv. En del har nog gått smått in i väggen. 40-årskrisen kom nu. Har lärt mig acceptera ett VG. Pröva sig själv. Måste jag vara bäst? Nej det måste jag inte. (Utdrag ut minnesanteckningarna från Bioteknik, elevintervju).

Det höga tempot i gymnasiestudierna under det första och till viss del även det andra året, som var en förutsättning för att bereda plats för högskolestudier under det andra och tredje året, tog nog helt enkelt musten ur en del av eleverna. I valet mellan frivilliga parallella högskolestudier med oklart värde i kombination med fortsatt hög stressnivå och att kunna koncentrera sig på gymnasiestudierna för bästa möjliga resultat, har många av eleverna valt det senare.

Det empiriska materialet beträffande elevernas erfarenheter och värderingar framstår som en rik källa till kunskap om sådant som utbildningsorganisationerna behöver försöka få bättre ordning på för att kunna höja kvaliteten på och värdet av de utbildningar som de svarar för.

3.3 Lärosätesrepresentanternas erfarenheter av samarbetet

I detta kapitel redovisas lärosätesrepresentanternas perspektiv på spetsutbildningarna, såsom detta kom till uttryck i telefonintervjuerna. Vi har som tidigare nämnt intervjuat en universitetsanställd för varje spetsutbildning. I intervjuerna utforskade vi deras motiv för medverkan,

deras engagemangs form och innehåll samt deras reflektioner rörande förutsättningar och villkor för samarbetet med gymnasieskolorna kring högskoleanknuten gymnasieutbildning och rekrytering av väl förberedda framtida studenter.

3.3.1 Motiv för deltagande

I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framträder en rad olika motiv för att samarbeta med de olika spetsutbildningarna. Ett motiv för samarbete med en gymnasial spetsutbildning är att spetsutbildningen ses som en möjlighet att marknadsföra utbildningen och ämnesområdet i syfte att rekrytera framtida studenter. Ett annat motiv för lärosätena att delta i försöksverksamheten är att spetsen utgör en slags introduktion till en bransch eller ett verksamhetsområde där personer med olika kompetenser och utbildningar är verksamma. Lärosätesrepresentanterna nämner också den så kallade tredje uppgiften som innebär att den egna forskningen görs tillgänglig för allmänheten. Hänvisningen till den tredje uppgiften verkar i en del fall vara ett skäl till samarbetet, medan det i andra fall framstår mer som ett sätt att motivera själva samverkansinsatsen internt inom den egna organisationen.

3.3.1.1 Rekrytering av framtida studenter

SLU Uppsala bedriver bioteknikutbildning på grundnivå. De såg samarbetet med **Bioteknik** som en källa till potentiella studenter. Den intervjuade universitetslektorn menar att *SLU* har ett naturligt samarbete med gymnasieskolan och andra skolformer samt känner ett ansvar för gymnasieskolan. De tänkte de kunde informera om sina utbildningar och kanske också rekrytera några studenter till dessa. Han värderar samarbetet med gymnasieskolan som viktigt bland annat med tanke på fortbildning av gymnasielärarna och för högskolans förståelse av nya studenters kompetens.

Högskolan Dalarnas och sedermera *Uppsala universitets* samarbete med **Franska** motiveras av att de när samarbetet kom på tal, var i stor expansion. Lärosätet letade efter fler arbetstillfällen och man såg uppdragsutbildning som en möjlig utvecklingslinje. Expansion av grundutbildningen var en annan. De såg på samarbetet med gymnasieskolan som ett sätt att rekrytera studenter i förväg; i synnerhet sådan med goda språkfärdigheter i franska, som skulle kunna klara introduktionskursen i franska ganska lätt och som eventuellt ville fortsätta till fortsättningskursen.

Motivet för *Karlstads universitet* att samverka med **Forskar NA** handlar om att knyta kontakter med potentiella studenter och göra det attraktivt för blivande studenter att välja just *Karlstads universitet* för sin universitetsutbildning. Samarbetet med spetsutbildningen utgör en del av universitetets rekryteringsarbete och drivs centralt från universitetskansliet med finansiering bland annat med fondmedel. Medel från denna fond har också finansierat uppbyggnadsfasen och framtagandet av högskolekurser att erbjuda spetsseleverna.

Representanten för *Lunds universitet* som medverkat i **Moderna språk, profil litteratur och film** menar att de i allmänhet är positivt inställda till kontakter med gymnasieskolan och att man ser dessa kontakter dels som ett medel för rekrytering av nybörjarstudenter, men också för rekrytering av lärare som är intresserade av att fortbilda eller vidareutbilda sig.

Motivet för *Engelska institutionen* vid *Stockholms universitet* att samarbeta med **Engelska** var att man såg en möjlighet att nå ut till nya studenter och skapa intresse för institutionens utbildningar. Institutionen arbetar på olika sätt för att rekrytera studenter genom att årligen anordna ”Öppet hus” och ”Språkdagen” tillsammans med andra språkinstitutioner då regionens gymnasieskolor bjuds in. Till viss del handlar samarbetet också om att dra till sig obehöriga lärare och andra gymnasielärare i engelska som är intresserade av att vidareutbilda sig i just engelska. Samarbetet med Viktor Rydberg Djursholm betraktas som en särskild riktad satsning på rekrytering, som ett sätt att dra till sig studenter med särskilt bra språkfärdigheter i engelska.

På liknande sätt resonerar man från den *Humanistiska fakulteten* vid *Göteborgs universitet* där motivet för samverkan med spetsutbildningen **Samhällsvetenskap och humaniora** är att föra fram humaniora som ett angeläget ämne och skapa en position för de humanistiska ämnena på utbildningsmarknaden. Genom samarbetet finns det också förhoppningar om att knyta framtida studenter till fakulteten och ämnesområdet.

3.3.1.2 Introducera till ett verksamhetsområde eller bransch

Högskolan i Borås samverkar med spetsutbildningen **Entreprenörskap** för att det ger högskolan en möjlighet att etablera kontakt med duktiga och drivna studenter och visa att *Högskolan i Borås* utgör ett gott alternativ för elevers framtida utbildningsval. Samarbetet har också medfört att gymnasieskolans breda kontaktnät med näringslivet har kommit högskolan till del. Samverkan har skapat ett utbyte mellan spetsutbildningen, högskolan och näringslivet som bl. a. kommer till uttryck när eleverna redovisar projektarbeten, vilka görs inom ramen för gymnasieutbildningen men redovisas på högskolan dit företagarna också inbjuds.

Den intervjuade lärosätesrepresentanten vid KTH menar att grundidén med spetsutbildningen **Finans ekonomi** är att initierade och intresserade ungdomar ska komma i kontakt med den akademiska miljön, studier och ämnen. Han menar att man lyckats ganska väl med detta, men att eleverna som har gått det aktuella utbildningsprogrammet inte garanterar en plats på kandidatprogrammet på KTH:

Jag har hört att steget från gymnasieskolan till högskolan är stort. Det jag har hört är att det har varit en utmanande period. Vi måste komma ihåg att bli student på KTH det blir de inte direkt. Det är mycket höga betyg, så det är väldigt få från Finek, som kommer in. Men de kan välja andra ekonomiutbildningar.

För KTH är samarbetet med **Finans ekonomi** intressant för att det ger dem en möjlighet att ”se helheten”. Man menar att det finns ett stort behov av människor i finansbranschen och de tänker sig utbildning inom det aktuella området som en trestegsraket. Först den gymnasiala spetsutbildningen, sedan kandidatutbildningen ”Fastighet och finans” och därefter det tredje steget, mastersprogrammet inom detta område. Det finns även ett ”fjärde ben” yrkeshögskoleutbildningen ”Rådgivare inom bank och finans” på Finek/Yh i Tumba.

När det gäller **Marinbiologi** hänvisar lärosätesrepresentanten för *Göteborgs universitet* till den naturvetenskapliga fakultetens marina profil och menar att spetsutbildningen **Marinbiologi** och institutionen har ett gemensamt intresse av att lyfta upp frågor som rör just havsmiljön. Spetsutbildningen blir ett sätt för institutionen att synliggöra institutionens arbete inom detta område men också en möjlighet att rekrytera framtida studenter och då inte bara till forskning utan även som framtida lärare, handledare på olika myndigheter, jurister och journalister. Lärosä-

tets ambition är att genom att erbjuda studenterna ett urval av kurser ge studenterna en utvidgad orientering till ett av samhällets prioriterade verksamhetsområden.

3.3.1.3 Universitetets tredje uppgift som motiv

Lärosätesrepresentanten för *Linköpings universitet* motiverar samarbetet med spetsutbildningen **Hållbar utveckling** med att den aktuella gymnasieutbildningen knyter an till ett av lärosätets kunskapsområde *Miljö och energifrågor* kopplat till hur människor lever sina vardagsliv. Samarbetet är ett sätt för den aktuella temainstitutionen att föra ut det aktuella perspektivet på miljöfrågor. Tidigare har lärosätesrepresentanten bidragit till gymnasieskolans utbildning i miljöfrågor i form av någon enstaka föreläsning. Samverkan kring spetsutbildningen ses därför som ett sätt att fördjupa samarbetet utifrån högskolans uppdrag att informera om sin verksamhet och om sitt kunskapsområdes betydelse för förståelse och hantering av miljöfrågor. Det är också viktigt att kontakter knyts mellan gymnasieskolan och universitetet eftersom det fortfarande finns många ungdomar i gymnasieskolan som inte vet vad universitetet är för något.

Institutionen för matematiska vetenskaper vid *Göteborgs universitet* samverkar med spetsutbildningen **Matematik** för att skapa ett intresse för matematikämnet och sprida kunskaper om matematikforskningen. Detta ser man som ett led i tredje uppgiften såväl som ett sätt att rekrytera framtida studenter.

3.3.2 Samarbetets form, innehåll och förutsättningar

Eleverna i spetsutbildningen **Bioteknik** erbjuder sina elever kurser i matematik, fysik, kemi och biologi vid Uppsala universitet under vårterminen i årskurs tre. Dessförinnan genomför eleverna ett gymnasiearbete i samarbete med SLU där de har att planera, genomföra och rapportera under en doktorandhandledares överinseende, i grupper om 3-4 gymnasieelever, ett småskaligt laborativt forskningsprojekt inom doktorandens forskningsområde. SLU sägs vidare inte ha någon kontakt med de institutioner inom Uppsala universitet som tar emot elever från spetsutbildningen.

Spetsutbildningen **Franska** hade redan före försöksverksamheten med spetsutbildning ett samarbete med *Högskolan Dalarna* och *Uppsala universitet*. På den högsta nivån läste eleverna en skraddarsydd högskolekurs med lärare från högskolan som arvoderades för att undervisa i kursen. I nuvarande spetsutbildning har samme lärare arvoderats för att undervisa i programmets spetskurser. Därutöver har eleverna läst franska steg 7 där hälften av kursen har utgjorts av en högskolekurs i praktisk franska på halvfart och på kvällstid.

Engelska institutionens engagemang i spetsutbildningen **Engelska** består i huvudsak av en kurs i engelska omfattande 30 högskolepoäng. Gymnasieeleverna läser, till skillnad från studenterna, kursen på två terminer och gymnasieeleverna utgör en egen seminariegrupp. Schemalaggingen har anpassats till gymnasieskolans schema. Utöver detta medverkar universitetslärarna också med viss handledning av gymnasieelevernas gymnasiearbeten, vilka skrivs på engelska. Deras bidrag till gymnasieundervisningen i denna kurs består i att anlägga ett akademiskt perspektiv på gymnasiearbetena. Universitetslärarna arvoderas ett par timmar för varje student.

När det gäller **Entreprenörskap** så har det funnits en lång tradition av samarbete mellan ”Centrum för entreprenörskap” vid *Högskolan i Borås* och *Sven Erikssongymnasiet*. Studenterna på

högskolans Magisterprogram i entreprenörskap fungerade tidigare som mentorer för eleverna på gymnasieprogrammet för entreprenörskap. Idag har högskolekursen i affärsutveckling sammanlänkats med en kurs som getts inom ramen för spetsutbildningen. I intervjuerna med lärosätesrepresentanten framkommer att det har varit svårt att hitta lösningar vad gäller elevers antagning till högskolan. I det äldre Entreprenörsprogrammet registrerades eleverna i efterhand men det har man frångått i samband med inrättandet av spetsutbildningen. Eleverna har deltagit i en högskolekurs men inte getts möjlighet att examineras utan examinationen har skett inom ramen för en gymnasiekurs där projektrapporten bedömts av lärare från högskolan såväl som lärare från spetsutbildningen. I intervjuer med eleverna har eleverna inte haft kännedom om högskolepoäng skulle utgå för kursen eller ej. Eleverna får istället högskolepoäng motsvarande 7,5 högskolepoäng för de kurser de genomför på *Santa Rosa Junior College* i Kalifornien. För att skapa mer långsiktighet i spetsutbildningen kommer spetsutbildningen framledes knytas till högskolans civilekonomprogram.

Eleverna som går spetsprogrammet *Finansekonomi* kommer i kontakt med KTH i början av utbildningsprogrammet då lärosätesrepresentanten håller ett par timmars undervisning i veckan i företagsekonomi och finansiell ekonomi. KTH tar också emot gymnasieeleverna på studiebesök på KTH och undervisar dem i två kurser om vardera 7,5 högskolepoäng. Dessa kurser ges de tio första veckorna på vårterminen i det tredje året på gymnasieprogrammet.

För *Forskar NA* valdes en modell som innebar att fyra universitetsinstitutioner vid *Karlstads universitet* specialutformade kurser i matematik, kemi, fysik och biologi omfattande sammanlagt 30 högskolepoäng. Arbetet med att skapa dessa kurser och besluten om antagning startade för sent och istället kom eleverna att erbjudas befintliga universitetskurser. Detta försvårade möjligheterna att schematiskt samordna universitetskurser med de övriga gymnasiekurserna och istället för att läsa kursen på campus kom eleverna att läsa en distanskurs på halvfart. Högskolebehörighet för eleverna har skapats genom ett rektorsbeslut om dispensen gällande den grundläggande behörigheter till elever med särskild behörighet. Utöver kurserna besöker eleverna spetsämnenas motsvarighet till universitetsämnena en eller två gånger de första åren och eleverna deltar även i universitetets akademiska högtid och andra universitetsarrangemang öppna för allmänheten.

Lärosätesrepresentanten från *Linköpings universitet* deltog i skrivandet av *Folkungaskolans* ansökan om att få bedriva spetsutbildning i *Hållbar utveckling* och ingår i spetsprogrammets samordningsgrupp. Samme representant medverkar också i den högskolekurs som eleverna erbjuds att studera under programmets tredje år med dels en föreläsning och dels en övning i tidsgeografisk analys.

Göteborgs universitet har en lång tradition av att samverka med de *Marinbiologiska* utbildningarna vid *Gullmarsgymnasiet* och besök har kontinuerligt gjorts på institutionens närliggande fältstation Kristineberg. Innan försöksverksamheten med spetsutbildning startade fick det marinbiologiska programmet använda sig av fältstationens lokaler och laboratorier. Under vissa perioder tillbringade eleverna två dagar per vecka på fältstationen. Tidigare gav också lärare från universitetet tre till fyra föreläsningar per termin inom olika specialområden. Idag är samarbetet reglerat i ett avtal som innebär att institutionen ger dispens för spetsutbildningens elever att delta i fyra marina orienteringskurser och fem spets elever garanteras plats per kurs.

Kurserna ges på distans och på kvartsfart. Institutionen erbjuder också handledning och mentorskap för studenters projektarbete vilket hitintills har omfattat cirka fem projektarbeten. Spetsutbildningen betalar hyra för lokaler och utrustning medan handledningen/mentorskapet äger rum på mer informell nivå inom ramen för institutionens utbildningsverksamhet.

För *Institutionen för matematiska vetenskaper* vid *Chalmers tekniska högskola* och *Göteborgs universitet* sker samverkan med spetsutbildningen **Matematik** i form av några punktinsatser. I årskurs två gör spetsutbildningen ett besök på institutionen och får en presentation av institutionens utbildningar och forskning. Syftet är att skapa intresse för matematikämnet och ge eleverna en inblick i vad studier i universitetsmatematik kan innebära. När det gäller breddningskursen i analys är inte institutionen inblandad utan undervisningen ges på gymnasieskolan och eleverna erbjuds möjlighet att tentera av kursen på institutionen. Kursen ges även på institutionen men där läser studenterna i snabbare takt och det har inte varit möjligt att kombinera halvfartsstudier i matematik med den övriga gymnasieutbildningen. Elevernas resultat samlas i en pärm på institutionen och den dag som eleverna slutfört sin gymnasieutbildning registreras deras resultat. Lärosätesrepresentanten har också varit bedömare av Föreningen Unga forskares utställning av projektarbeten där elever från spetsutbildningen deltar.

Samverkan mellan *Lunds universitet* och **Moderna språk, profil litteratur och film** har hittills begränsat sig till ett par fristående föreläsningar om film för alla elever på spetsprogrammet och till en specialutvecklad högskolekurs på 7,5 högskolepoäng kring modern europeisk film. Kursen utvecklades särskilt med tanke på eleverna på spetsutbildningen i Moderna språk, profil litteratur och film men också med tanke på att kursen skulle kunna attrahera också andra studenter. Kursens inplacering styrdes av gymnasieskolans schema och kom att ges en dag i veckan efter ordinarie skoltid under större delen av vårterminen.

För **Samhällsvetenskap och humaniora** baseras samverkan till stor del på att det finns en lektor med anställning både vid *Göteborgs universitet* och vid gymnasieskolan. Lektorn ansvarar för tre spetskurser som omfattar kultursociologi, kulturanalys, vetenskapliga teorier och metod. I dessa spetskurser utgörs kurslitteraturen, helt eller delvis, av kurslitteratur som används på universitetsnivå. Kursen genomförs i seminarieform. När det gäller de poänggivande högskolekurserna får eleverna söka valfri kurs på den humanistiska och den samhällsvetenskapliga fakulteten. En studieadministratör på fakulteten har till uppgift att hålla kontakt med fakulteternas olika institutioner och samordna insatsen.

3.4 Sammanfattning av deltagarnas erfarenheter av försöksverksamheten

Sammanfattningsvis kan det konstateras att skolorna har två motiv för deltagande i försöksverksamheten; att kunna fortsätta erbjuda redan utvecklade profilerade utbildningar och att utveckla redan etablerade samarbeten med universitet och högskola. Spets definieras dels som akademiskt ämnesinnehållsligt och dels som ett samspel mellan sådant ämnesinnehåll och mera högskoleliknande arbetssätt.

Bland eleverna finns det tre olika motiv för val av spetsutbildning; hög nivå på ämnesundervisningen, tillhöra en miljö med likasinnade och komma in på ”rätt” skola. Eleverna värderar

sina spetsutbildningar högt, men det leder inte självklart till ett större intresse för spetsämnet eller till fortsatta studier inom just detta ämnesområde.

Till spetsutbildningarna kommer mycket studiemotiverade elever och de möts av motiverade lärare. De ömsesidiga positiva förväntningarna bidrar till att båda parter anstränger sig och presterar på högre nivå. Därmed bidrar försöksverksamheten inte bara till elevernas, utan också till lärarnas och i förlängningen skolornas utveckling som utbildningsinstitutioner.

I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framträder främst tre motiv för att samarbeta med de olika spetsutbildningarna. Det vanligaste motivet för samarbete är möjligheten att rekrytera framtida studenter och detta motiv framträder tydligt bland sex av de elva spetsutbildningarna: *Bioteknik, Franska, Forskar NA, Moderna språk, profil litteratur och film, Engelska* och *Samhällsvetenskap och humaniora*. Ett annat motiv för samarbete är att spetsutbildningen uppfattas ge en introduktion till en bransch eller ett verksamhetsområde och detta motiv framträder tydligt bland tre av spetsutbildningarna: *Entreprenörskap, Finansekonomi* och *Marinbiologi*. Två spetsutbildningar, *Hållbar utveckling* och *Matematik*, poängterar universitetens tredje uppgift som grund för samarbete med gymnasieskolorna och deras spetsutbildningar.

Det framgår också att många institutioner har en lång tradition av samverkan med gymnasieskolorna och att dessa olika former av samverkan till övervägande del har sin grund i personliga kontakter. Utvärderingen visar också att försöksverksamheten med spetsutbildning har tvingat fram en formalisering av samarbetet där samverkan nu regleras genom avtal.

Samtliga spetsutbildningar utom *Entreprenörskap* erbjuder sina elever poänggivande högskolekurser. En del spetsutbildningars högskolekurser kännetecknas av en hög grad av inramning vilket kan betyda att spetsprogrammet anpassar schemat efter högskolan (*Bioteknik*) eller att institutioner anpassar sina scheman efter hur gymnasiet lägger sitt schema (*Engelska institutionen, SU* och *CEFIN, KTH*). I andra fall kännetecknas spetsutbildningarnas högskolekurser av låg inramning där högskolekursen genomförs parallellt med övrig gymnasieutbildning, ofta som en distanskurs eller kvällskurs (*Marinbiologi, Forskar NA, Samhällsvetenskap och Humaniora, Bioteknik* och *Moderna språk, profil litteratur och film*). Grad av integration kan också variera genom det sätt som gymnasielärarna aktivt stöttar eleverna i deras högskolestudier. Det kan handla om att kursen läses på spetsprogrammet men examineras på universitetet. Eller att eleverna kan använda samma uppgifter både i universitetskursen och i gymnasiekursen. Låg grad av integration kännetecknar de utbildningar som i stor utsträckning överlåter åt eleverna att själva välja kurs ur ett stort kursutbud och där kopplingen mellan spetsutbildning och högskolekursen därför blir svag.

4. Tematisk analys och diskussion

I det föregående kapitlet redogjorde vi för deltagarnas erfarenheter av sitt deltagande i försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. I detta kapitel kommer vi att analysera hur försöksverksamheten svarar mot intentionerna i förordningen. Vi kommer också att problematisera försöksverksamheten utifrån en analys av de bakomliggande antagandena i förordningen i förhållande till spetsutbildningarnas organisation, innehåll och resultat.

4.1 Starka utbildningsmiljöer

Både elever och lärare uppger i intervjuerna att de är nöjda med utbildningen och att utbildningens kvalitet är god. Eleverna pekar på lärarnas engagemang i sitt ämne och för programmet som helhet och att undervisningen och lärarnas insatser varit av hög kvalitet. Eleverna uppger att de tycker sig både ha fördjupat och breddat sina kunskaper samt fått bra inblick i vad det innebär att bedriva studier på högskolenivå. Många elever pekar på att spetsutbildningen i utbildningarnas huvudsakliga ämne eller ämnesområde spiller över på andra ämnen. Elever noterar att spetsklassen får skolans mest meriterade lärare även i de andra ämnena som inte tillhör själva spetsutbildningen. Det blir en hög kvalitet på undervisningen i samtliga ämnen.

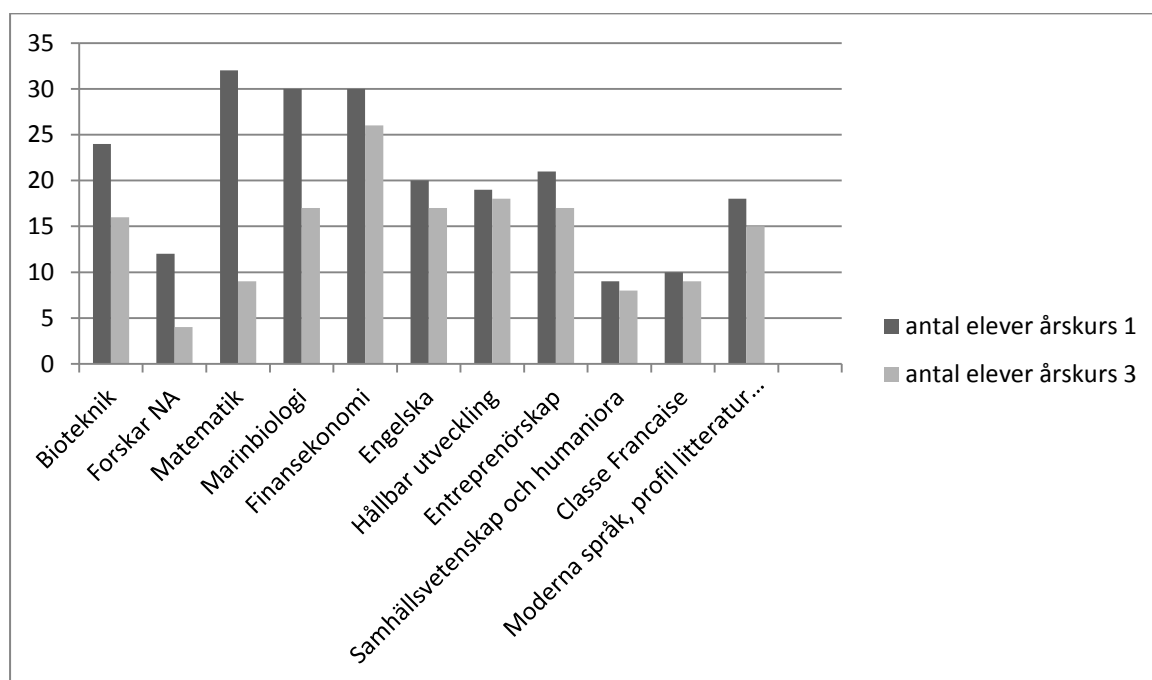
Lärarnas å sin sida pekar på att spetsprogrammets ofta mindre klasser möjliggör att bedriva undervisning på andra sätt och där samtal och diskussioner kan genomföras på ett sådant sätt att alla elever kommer till tals. Den bildningsgång som eleverna erbjuds tycks alltså vara rikare både vad gäller *vilket* ämnesinnehåll som fokuseras men också *det sätt* varigenom olika ämnesinnehåll ges möjlighet att bearbetas och analyseras i undervisningen. Spetsutbildningarnas elever erbjuds därför en rik och varierad lärmiljö och bidrar också i hög grad med sitt intresse, motivation och engagemang för skola och studier.

Majoriteten av de skolor som påbörjat försöksverksamheten 2010 har sedan tidigare erbjudit gymnasieinriktningar med möjligheter för elever att läsa gymnasiekurser med både ämnesmässig bredd och fördjupning. De flesta skolor har även sedan tidigare ett utvecklat samarbete med regionens högskola eller universitet. Så har t ex *Fässbergsgymnasiet* innan försöksverksamheten påbörjades erbjudit ett tvärvetenskapligt program och *Hvitfeldska gymnasiet* har haft en matematisk sektion som fångat upp matematikintresserade elever och erbjudit dem kurser i matematik med både fördjupning och bredd. *Gullmarsgymnasiet* och *Sven Erikssongymnasiet* har sedan lång tid tillbaka drivit spetsliknande inriktningar mot marinbiologi respektive entreprenörskap. *Katedralskolan* (Lund) tycks inte tidigare ha erbjudit ämneskombinationen moderna språk, kultur och film. Men skolan som sådan deltar sedan 2009 i försöksverksamheten med spetsutbildning i ämnet historia och på skolan finns ett femtontal lektorer. Sammanfattningsvis kan det konstateras att försöksverksamheten med spetsutbildning genomförs på skolor med lång

tradition av att erbjuda gymnasieutbildning som omfattar både ämnesmässig bredd och fördjupning och som sedan tidigare har ett utarbetat samarbete med institutioner och/eller personer på högskola och universitet. På de flesta skolorna finns sedan tidigare lektorer som ofta fungerar som ämnesföreträdare och ofta är den som initierat kontakterna med den institution som man samverkar med på högskola och universitet. Inte sällan bygger dessa kontakter utslutande på personligt kontaktnät vilket gör de gymnasiala spetsutbildningarna sårbara.

4.2 Vilken talang ska spetsutbildningarna ta tillvara?

I förordningen motiveras inrättandet av spetsutbildning utifrån behovet av att erbjuda ”elever med särskilda talanger inom något område en tillräckligt utmanande utbildning”.⁴⁶ I förordningen finns alltså ett antagande om att elever redan i grundskolans senare år har utvecklat en långt gången talang för ett specifikt ämnesområde. Om man jämför hur många elever som påbörjat utbildningen 2010 och hur många elever som finns kvar på programmet i årskurs tre så finns det en svag tendens att smala program har ett större avhopp jämfört med program som är bredare och som kombinerar ämnen från olika ämnesområden. Program som enbart är naturvetenskapligt och/eller matematiskt inriktade tappar flest elever.

Figur 2: Fördelning av antalet elever som påbörjat spetsutbildningen 2010 och antalet elever som finns kvar i utbildningen år tre fördelat mellan de olika spetsutbildningarna.

Av elevintervjuerna framgår att eleverna inte tycks vilja binda sig för tidigt för ett visst ämnesområde, utan efterfrågar en akademisk öppenhet där det ges möjligheter att välja mellan flera valbara kurser. Också det faktum att en så stor grupp elever (26 %) uppger att de inte har, eller delvis saknar, lust att fortsätta studera inom spetsämnet, visar att det inte på ett enkelt sätt går att koppla samman talang med specifika ämnesintressen. Kan det finnas en risk att uppmärks-

⁴⁶ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2

samheten på just ämnesspecifik talang kan leda till att elever tvingas välja bort bildningsvägar till förmån för en alltför tidig ämnesspecialisering? Och i ett sammanhang där det i huvudsak är skolans kompetensprofil som avgör på vilket sätt spetsutbildningen avgränsas och ges fördjupning?

Samtliga fyra delutvärderingarna visar att många av de elever som går på spetsutbildningarna ofta är mycket studiemotiverade ungdomar som söker en gymnasieutbildning som både kan utmana och där det är accepterat att vara intresserad av skolarbetet:

[Det krävs r]ätt så bra betyg, bra grundkunskaper. Att vara allmänbildad. Men framför allt krävs att ha drivkraft, motivation och glöd. Att se vad som är det viktiga och vad jag ska lägga fokus på. (elev, Entreprenörskap)

Samtliga lärare, som vi har intervjuat, pekar på att elever som väljer spetsutbildning måste ha en utvecklad och medveten studiemotivation med en förmåga att fokusera rätt saker såväl för mågan som villigheten att arbeta hårt för att kunna klara av spetsutbildningen:

Ha en förmåga att lyfta sig, ha en förmåga att se helheter, att kunna referera, kunna se, ha initiativförmåga och en förmåga att fördjupa sig. (lärare, Marinbiologi)

Talang ses som något som samtidigt handlar om kreativitet och målmedvetenhet:

Talangfulla därför att de är kreativa och en insikt om att de faktiskt vill gå i skolan och de har ett mål, ett fokus. Men speciella talanger? Nej. (lärare, Samhällsvetenskap och humaniora)

Vad som kännetecknar majoriteten av eleverna på spetsutbildningsprogrammen är enligt såväl lärare som elever således god studiefärdighet. Detta ligger i linje med den forskning som visar att begåvning inte enbart kan ses som något medfött utan snarare som något till stor del inlärt.⁴⁷ Det visar sig att barn och unga som deltar i undervisning där specifika lärandeerfarenheter också förutsätter mycket övning som av eleven kräver både betydande ansträngning och uthållighet, också utvecklar elevernas förhållningssätt och tilltro till den egna förmågan.⁴⁸ I sådana ”begåvningsskapande” miljöer stimuleras elevernas aktiva förhållningssätt av lärares kompetens, engagemang och höga förväntningar. Utifrån ett sådant synsätt blir talang något som kan utvecklas i stimulerande lärandemiljöer snarare än något som redan finns med från början. Om gymnasieskolan som helhet i större utsträckning skulle präglas av spetsutbildningens kvalititeter i form av engagerad undervisning, mindre grupper, höga förväntningar och uppmuntran av elevers ansträngning och uthållighet, skulle det då leda till att betydligt fler elever utvecklar sin talangfullhet?

4.3 Vilka elever gynnas av att det finns spetsutbildningar?

Trots att majoriteten av skolorna ligger i storstadsregioner och information finns att hämta på mässor och på skolans hemsida, är det svårt för många spetsutbildningar att fylla sina platser. Sammanlagt finns det maximalt 1800 platser att fördela på spetsutbildningarna som helhet⁴⁹.

⁴⁷ Ziegler, Stoeger, Harder & Balestrini 2013.

⁴⁸ Balchin, Hymer & Matthews (red.), 2009.

⁴⁹ Skolverket har beviljat 20 spetsutbildningar att bedriva gymnasieutbildning och i förordningen anges att det får finnas max 30 elever i varje spetsklass.

Enligt Skolverkets statistik finns det i april 2013 endast 933 elever i försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning. Det har fått till följd att årskurs 1 ges endast på 15 av 20 spetsutbildningar under läsåret 2013/14. Spetsutbildningarna tycks inte framstå som tillräckligt intressanta för tillräckligt många elever.

På flera skolor är spetsutbildningen den utbildning på skolan som har lägst intagningspoäng. Elever med höga betyg tycks inte i tillräcklig grad attraheras av spetsutbildningarna. Spetsutbildningen blir därigenom en möjlig ingång till skolan för elever som saknar tillräckliga meritvärden för att komma in på skolans övriga, nationella program. Det öppnar upp för andra elevgrupper att komma in på spetsutbildningar. Vinnarna på försöksverksamheten tycks alltså inte i första hand vara de elever som försöksverksamheten var tänkt att fånga upp; ”elever med särskilda talanger inom något område”⁵⁰. Istället tycks spetsutbildningarna i praktiken nå elever som är intresserade av att pröva något nytt, komma in på en eftertraktad skola som de annars inte skulle ha fått tillgång till, läsa på ett delvis annat sätt och som är modiga nog att prova på ett alternativ till de stora, etablerade nationella programmen.

Detta kan också innebära att det till spetsutbildningarna kommer elever som inte har utvecklat de studiefärdigheter som krävs för att klara av en utbildning som är uppbyggd kring acceleration och breddning. Det kan medföra att elever med långt driven studiefärdighet upplever att ganska mycket tid måste ägnas åt andra elever för att de ska hänga kvar i utbildningen. En del elever uppfattar därför att tempot i utbildningen bromsas upp.

Eleverna menar överlag att lärarnas insatser varit av hög kvalitet. Trots detta uppger endast hälften av eleverna att de har kunnat gå framåt i spetsämnet så mycket som de hade hoppats på att få göra och utmanats att använda hela sin intellektuella kapacitet. Lärarna å sin sida menar att om eleverna är intresserade nog så utvecklas även fallenheten och att intresset gör att även elever med lägre betyg från grundskolans högre årskurser kan prestera bra, eller till och med mycket bra, på spetsutbildningen. En sådan tolkning av spets öppnar upp för att elever med lägre betyg kan antas, vilket också möjligen kan vara en förklaring till varför så många intervjupersoner framhåller att den mest rimliga tolkningen av spets är ”elevintresse”. Svårigheterna att rekrytera elevgrupper som har förutsättningar att tillgodogöra sig en spetsutbildning, riskerar att ta udden av spetsutbildningens spetsighet.

4.4 Att förutsäga studieresultat

Samtliga utvärderingar visar att söktrycket till spetsutbildningarna varit lågt och att det med få undantag räckt med godkänt i betyg från grundskolan. Trots detta använder sig de flesta skolorna av ett utökat urvalsförfarande i form av kompletterande prov och intervjuer. Men eftersom söktrycket är lågt fungerar dessa kompletterande prov och intervjuer inte som i första hand urvalsinstrument utan får istället andra funktioner. En funktion som nämns är att antagningsförfarandet är konstruktivt när det gäller gruppbyggnad och identitet. Eleverna känner sig utvalda och stärks i sitt självförtroende samt upplever att de hamnat tillsammans med likasinnade. Proven får en mer diagnostiserande uppgift och intervjuerna blir en form av informat-

⁵⁰ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2

ionsutbyte där läraren får kännedom om elevernas förkunskaper och förväntningar och eleverna blir varse vilka kunskaper och förmågor som krävs för att klara utbildningen i fråga. Eleven kan därigenom också göras uppmärksam på moment som eleven behöver repetera innan terminstart. Det är främst i matematik och språk som prov genomförs medan intervjuer genomförs på flera spetsutbildningar. Vi känner endast till ett fåtal exempel på att elever avråts från att påbörja utbildningen. Däremot är det vanligare att elever väljer att avstå erbjuden plats efter genomfört prov och/eller intervju. Utbildningen visade sig helt enkelt inte motsvara elevens förväntningar och målsättningar efter att eleverna kalibrerat sina förväntningar i linje med spetsutbildningens krav och förväntningar om studieinsats.

På grund av det låga söktrycket på många av spetsutbildningarna går det inte att säga om ett utvidgat urvalsförfarande har någon betydelse för möjligheten att förutsäga studieresultat. Många elever vittnar om betydelsen av prov och intervjuer då elever med dessa som underlag fått en bättre, och som eleverna uttrycker det, mer realistisk bild av spetsutbildningen ifråga. Att redan innan utbildningen är påbörjad ges möjlighet att formulera sin målsättning med utbildningen i fråga och i samtal med någon från utbildningen skapa en tydlig bild av vad som förväntas och vilka kravnivåer som gäller, påverkar säkert hur elever väljer att ta sig an utbildningen och har därför en positiv inverkan på elevens möjligheter att fullgöra utbildningen.

4.5 Hur spetsiga är spetsutbildningarna?

I spetsprogrammets programstruktur framgår hur mycket av spetsprogrammets kurser som utgörs av programfördjupningskurser, så kallade spetskurser. Vi hade tänkt att i utvärderingssyfte analysera samtliga 11 spetsprogramms programstrukturer såsom de beskrivs på skolans/programmets hemsida. Detta i syfte att dels kartlägga på vilket sätt de olika spetsarna framträder och kommuniceras i programmets programstruktur, dels att kartlägga spetsarnas uppbyggnad och progression i själva spetsämnet. Vi kunde emellertid konstatera att detta inte låter sig göras. Spetsarna, det vill säga ämnesfördjupande och ämnesbreddande kurser, och programgemensamma kurser presenteras i de olika programstrukturerna på så olika sätt så att det är svårt att få en överblick och göra jämförelser bara genom att läsa programstrukturerna. I vissa fall redovisas inte spetsutbildningarnas programstrukturer på skolans hemsida och i några fall presenteras bara de programstrukturer som gäller för elever som startar sin utbildning innevarande år. Dessutom framgår det inte i programstrukturerna vilka högskolekurser som erbjuds inom ramen för respektive spetsutbildning.

Ett av de problem som vi identifierade var att det många gånger är svårt att ur programstrukturen utläsa vad som är *programinriktningskurser* och vad som utgör ämnesfördjupande och ämnesbreddande kurser inom utbildningsprogrammets profilområde, dvs. *spetskurser*. För t.ex. **Bioteknik** förefaller spetsen bestå av breddningskurser: *Matematik breddning 50 p*, *Biologi breddning mikrobiologi 50 poäng*, *Biologi breddning genteknik 50 poäng*, *Biologi breddning cellernas värld 50 poäng* samt *Kemi breddning biokemi 50 poäng*. Dessa spetskurser motsvarar sammanlagt 250 poäng.

För **Engelska** utgörs spetsen av dels *Engelska 7* som omfattar 100 poäng (en kurs som även andra gymnasieelever har möjlighet att välja men som görs obligatorisk i spetsprogrammet)

samt två tematiska specialiseringskurser (*Media literacy* och *Translation*) om vardera 50 poäng. Det ger sammanlagt 200 poäng spetskurser. Om man istället hade gjort *Engelska 7* valbar inom ramen för det individuella valet hade det frigjorts fler poäng för spetsämnesfördjupade kurser. Av programstrukturen framgår också att antalet poäng i den *beteendevetenskapliga inriktningen* omfattar fler poäng (450 poäng) jämfört med själva spetsinriktningen (200 poäng). Kanske hade det därför varit mer korrekt att utifrån programmets programstruktur benämna spetsutbildningen i beteendevetenskap med inriktning mot engelska istället för att som idag benämna spetsen *Engelska*?

För spetsprogrammet *Finans ekonomi* utgör 300 poäng programfördjupning fördelade på *Företagsekonomisk specialisering* (100 p), *Matematik 4* (100 p) och *Affärsjuridik* (100 p). Det är något anmärkningsvärt att Matematik 4 görs till en spetsämneskurs och då med tanke på det som tidigare diskuterats i rapporten att innehållet i matematik 4 ses i första hand svara mot kunskaper som efterfrågas inom naturvetenskapsprogrammet snarare än det fördjupningsinnehåll som *Finans ekonomi* förväntas svara mot. Men genom att göra matematik 4 till en spetsämneskurs blir det möjligt för eleverna att läsa en spetskurs som samtidigt kan ge extra meritpoäng. Detsamma gäller för *Engelska 7* i *Engelska*. Genom att göra meritpoängskurser till spetskurser blir det också möjligt för eleverna att skaffa sig maximalt med meritpoäng inom ramen för spetsutbildningen. Detta kan i sin tur underlätta rekryteringen av elever till spetsprogrammet. Frågan är emellertid vad det betyder för spetsutbildningens spetsighet och på vilket sätt det påverkar förutsättningar för elevernas möjligheter till bredd och fördjupning inom ett ämnesområde utöver det som de nationella gymnasieprogrammen redan erbjuder?

Frågan om vad som utgör själva spetsen blir därför central för att kunna värdera i vilken utsträckning implementeringen av försöksverksamheten verkligen lyckas erbjuda ”elever med särskilda talanger” en ”tillräckligt utmanande utbildning för att de ska komma helt till sin rätt och utvecklas optimalt i förhållande till sin kapacitet och förmåga samt sitt intresse”⁵¹: Är det programfördjupningskurserna, kurser som samtliga elever slutför, som utgör själva spetsen? Eller är det de poänggivande högskolekurserna, kurser som i de flesta fall endast en liten minoritet av eleverna slutför, som utgör själva spetsen? Eller är det spetskurserna och de poänggivande kurserna i kombination som tillsammans utgör själva spetsen? Det förekommer att lärare i intervjuerna ger uttryck för sin tveksamhet när det gäller värdet av universitetskurser i spetsutbildningen:

Vi är skyldiga att erbjuda kurser och vi gör det med råge. Men det är en skrivbordsprodukt. Eleverna ska ha 2500 poäng plus universitetskurser. Våra spetskurser är krävande. Tiden räcker inte till för eleverna att också ta universitetskurs. Gymnasiekurserna blir lidande när eleverna går universitetskurs.

I exemplet *Engelska* omfattar, som tidigare sagts, spetskurserna 200 poäng medan programinriktningskurserna är mer än dubbelt så omfattande med 450 poäng. Programmets tyngdpunkt kan utifrån programstrukturen framstå som en spets i beteendevetenskap snarare än i engelska. Men om man istället utgår från att det är de poänggivande högskolekurserna som avgränsar själva spetsen så kommer spetsämnet att vara engelska eftersom högskolekurserna ges i eng-

⁵¹ Utbildningsdepartementet, 2008, s 2.

elska. Detta framgår emellertid inte i programstrukturen. Om det är de poänggivande högskolekurserna som tillsammans med de ämnesfördjupande kurserna som skapar programmets spets kan man fundera på vad som utgör spetsen i alla de spetsutbildningar där endast några få elever deltar och avslutar högskolekurserna?

Samtliga spetsutbildningar erbjuder sina elever en eller flera poänggivande högskolekurser. Hur spetsutbildningarna väljer att integrera högskolekurserna i spetsutbildningen, varierar stort. För de högskolekurser som kännetecknas av hög grad av inramning (*Franska, Engelska, Finansekonomi* och *Matematik*) söker lärarna i spetsutbildningen att i görligaste mån skapa utrymme för eleverna att läsa kurserna på dagtid. Många gånger fungerar också lärarna som handledare för eleverna. Elevernas utkast till högskoletexter handleds i en del fall exempelvis först inom ramen för spetsutbildningen innan de lämnas in som kursrapporter i de aktuella högskolekurserna. Det är få ordinarie universitetsstudenter som har tillgång till sådan uppbackning. I andra fall kännetecknas högskolekurserna av låg inramning där högskolekursen genomförs mer som ett parallellt spår i gymnasieutbildningen, ofta som en distanskurs eller kvällskurs (*Marinbiologi, Forskar NA, Samhällsvetenskap och Humaniora, Bioteknik och Moderna språk, profil litteratur och film*). I spetsprogrammet **Samhällsvetenskap och humaniora** får eleverna välja fritt vilka kurser de vill läsa inom samhällsvetenskaplig och humanistisk fakultet. Vilken slags fördjupning eller vilken bredd som görs möjlig för eleverna att utveckla och på vilket sätt högskolekurserna kopplas till programmet och spetsämnet som helhet blir otydligt. Spetsen framstår mot bakgrund av detta som mindre pregnant och det är i stort sett upp till eleverna själva vilken spets de lyckas skapa.

Flera lärare berättar hur man inom spetsprogrammet arbetar för att förbereda eleverna med vetenskapliga metoder för att utveckla elevernas vetenskapliga förhållningssätt. Man vill erbjuda en gymnasieutbildning med till formen högskolemässiga studieuppgifter. Sättet som spetsutbildningen förbereder eleverna för akademiska studier uppfattas av majoriteten av lärare och elever som ett uttryck för spets. Att förbereda för högskola och universitet är emellertid ett uppdrag som omfattar samtliga högskoleförberedande program och finns reglerat i gymnasieprogrammets examensmål:

Ge eleverna möjlighet att utveckla ett vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt. [...] Utbildningen ska utveckla elevernas vetenskapliga medvetenhet genom att de får formulera och utreda frågeställningar och pröva att tillämpa teorier och metoder som används inom samhällsvetenskapen. Eleverna ska ges möjlighet att diskutera lösningar på samhällsvetenskapliga problem och motivera ställningstaganden med väl grundade argument [...] Utbildningen ska utveckla elevernas förmåga att skriva, läsa, tolka och förstå olika typer av texter inom utbildningens olika kunskapsområden. Eleverna ska också ges möjlighet att uttrycka sig i varierande skriv- och talsituationer på framför allt svenska och engelska. (Utdrag ur Samhällsvetenskapsprogrammets examensmål)

Att utveckla akademiska förmågor och förhållningssätt i form av t ex kritiskt tänkande, att kunna värdera olika former av källor, förmåga att argumentera och uttrycka sig avancerat i olika skriv- och talsituationer gäller alltså för samtliga högskoleförberedande gymnasieprogram. I intervjuerna med lärare och skolledare framställs just föreberedelsen för högskola som något centralt för just spetsutbildningen och man lägger ner mycket arbete på t.ex. elevernas texter för att dessa ska svara mot akademins krav. I intervjuerna med lärarna blir högskoleför-

beredelsen ett kriterium för spets och spetsutbildningen som sådan, snarare än något som kännetecknar samtliga högskoleförberedande gymnasieprogram.

4.6 Främjar acceleration elevernas lärande inom spetsämnet?

Försöksverksamheten är utformad med krav på att eleverna ska erbjudas möjligheter att påbörja sina högskolestudier redan under sin gymnasieutbildning utifrån ett synsätt där acceleration ses som mest optimalt för elevers kunskapsutveckling.⁵² Detta tvingar fram ett högre studietempo, dels för att kvalificera elever för högre studier, dels för att bereda plats för högskolestudier under den sista terminen i årskurs tre. Risken finns att elever inte hinner med utbildningen under fem terminer och därför tvingas eller väljer att hoppa över högskolekurserna i sjätte terminen. Vad man då uppnår är att elever läser accelererat under fem terminer för att därefter läsa meritpoänggivande kurser inom ramen för utvidgad studiegång och inga, eller endast några enstaka högskolepoänggivande kurser. Det är alltså tveksamt om kravet på att elever ska påbörja sin universitetsutbildning redan under gymnasietiden får det förväntade resultatet. Risken är att eleverna ges en forcerad utbildning under fem terminer för att sedan göra lite under en termin. Och vad har man då vunnit?

I intervjuerna framkommer att många elever upplever att det höga tempot skapar stress som försvårar studierna. En del elever känner att de inte har den tid som krävs för att genomföra skolarbetet med hög kvalitet och de måste därför senare ta igen de kurser som inte hunnits med. För många elever leder detta till att det sista året inte ägnas åt högskolestudier utan blir ett år för återhämtning i dubbel bemärkelse. Detta får återverkningar för på vilket sätt spetsutbildningen verkligen blir spetsig för de elever som inte påbörjar högskolestudier eller som påbörjar men inte ser sig ha möjligheter att avsluta högskolekursen. För de allra flesta elever blir spetsen därför liktydig med de programfördjupande ämnena. I de fall där spetsämnena är samma som meritgivande kurser riskerar spetsutbildningen att bli mindre ”utmanande för att [eleverna] ska komma till sin rätt”⁵³ och mer som en hybrid av olika nationella gymnasieprogram.

I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framkommer att å ena sidan ses de gymnasiala spetsutbildningarna som värdefulla då de ger elever en gedigen gymnasial utbildning. Å andra sidan ställer sig de flesta lärosätesrepresentanter, som vi har intervjuat, tveksamma till en gymnasial utbildning som innebär acceleration om det samtidigt innebär att utbildningen blir alltför komprimerad och eleverna tvingas hasta igenom den på kort tid. Många lärosätesrepresentanter ställer sig frågande till värdet av att redan på gymnasienivå påbörja en universitetsutbildning om det ändå bara innebär att eleverna under sin högskoleutbildning tvingas göra studieuppehåll för att vänta in de andra studenterna i en utbildning som oftast inte är möjlig att läsa i annan ordning än den som föreskrivs i utbildningsplanen.

⁵² Hattie, 2009.

⁵³ Utbildningsdepartementet 2008, s 2.

4.7 Gy 11 och spetsutbildningarnas möjligheter att utveckla talanger

Gymnasireformen Gy 11 har ett tydligare fokus på ämneskunskaper i jämförelse med Lpf 94. Dessutom innebar den en tydlig uppdelning i högskoleförberedande respektive yrkesprogram, tidigare kallat studieförberedande och yrkesförberedande gymnasial utbildning. Detta har medfört att större uppmärksamhet riktas mot de teoretiska gymnasiernas förberedelse till högskolan. Detta är i linje med spetsutbildningstanken såsom den presenterades i gymnasieutredningen som låg till grund för reformen.⁵⁴ Vad denna högskoleförberedelse innebär finns också tydligt uttryckt i de teoretiska programmets examensmål. Förutom att programmen ska ge ämneskunskaper för högskolestudier ska utbildningen också ge eleverna möjlighet att utveckla ett vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt.

Lärare och skolledare förklarar det låga söktrycket till spetsutbildningarna med att eleverna är strategiska i sitt gymnasieval och söker maximala meritpoäng. Spetsutbildningens utformning kan leda till svårigheter för elever att skaffa sig maximalt med meritpoäng om inte spetskurserna utformas på ett sådant sätt att de sammanfaller med kurser som ger meritpoäng. Lärare menar att de elever som har genomfört en spetsutbildning behöver få en kompensation för det i form av meritpoäng. Som det är nu läser spetsutbildningens elever in gymnasiekurserna på kortare tid för att kunna studera högskolekurser, men eleverna får ingen kompensation för denna prestation i gymnasieskolan i form av meritpoäng. Skolornas incitament att bedriva spetsutbildning har därmed förändrats i och med GY 11.

Gy 11 innebär att förändringar har gjorts för *vilka* kurser som ger meritpoäng och *hur många* meritpoäng kurserna ger. När det gäller moderna språk så ges meritpoäng endast till och med steg 5 medan det för engelska ges meritpoäng för steg 7. Gy 11 har därför påverkat hur skolorna utformar sina spetsutbildningar och hur dessa placeras in i de nationella programmen. På spetsutbildningen i **Engelska** har man valt att placera utbildningen som ett samhällsvetenskapligt program med beteendevetenskaplig inriktning och spets i engelska. Spetsutbildningen i **Franska** har däremot gjorts till ett humanistiskt program. Genom försöksverksamheten med spetsutbildning och kraven på sammanhållen klass i kombination med GY 11 är det inte längre möjligt att erbjuda den tidigare stora grupp naturvetarelever som önskade kombinera sin naturvetenskapliga utbildning med gedigna språkkunskaper, plats i **Franska**, eller i några av de andra språkklasserna som skolan erbjöd. Utvärderingen visar att de spetsprogram som placeras in i humanistiskt program förlorar elever och för *Katedralskolan i Uppsala* innebär det att spetsutbildningen **Franska** inte längre kan erbjudas på grund av det låga söktrycket. Det betyder inte att det inte finns elever med intresse och motivation att läsa språk till högsta nivå. Men vart tar de vägen?

Utformning av försöksverksamheten skapar även problem för naturvetenskap och matematik. Lärarna i **Matematik** pekar på att försöksverksamheten med spetsutbildning försvårat möjligheterna att fånga upp elever med intresse och fallenhet för matematikämnet. Eftersom spets eleverna måste organiseras i klasser från år ett blir det viktigt att hitta ”rätt” elever från början. Tidigare var det enklare att fånga upp elever som en bit in i sin gymnasieutbildning upptäckte

⁵⁴ SOU 2008:27.

att matematikämnet var intressant och skolan kunde då slussa in dem i skolans matematiksektion:

Matematiksektionen var lite mer avdramatiserad. Nu har man hört talas om det här med spets. Och det är ett namn som väcker vissa tankar. Det har varit ett arbete att informera skolorna och eleverna vad det faktiskt är /.../ alla de 30 sökande vi får. Det är ju inte alla som blir spets. Vi tänker att man skapar en grund för att nå längre i ämnet. Vilka det sedan blir, ja det visar sig under resans gång. Men om man talar om spetsutbildning kan man få för sig att man redan från början ska vara en spetselev. Någonstans kan man ha förutsättningar. Men det är en utbildning. Det är inte en merit som man får från början för att man är spetselev. Det är ju ett arbete mot att de ska kunna bli spets elever. Man blir inte en fullfjädrad matematiker för att man har läst på Hvitfeldtska. Men man får lite mer med sig. Och erfarenheter.

Lärarna menar att många elever inte vill avgränsa sig till att enbart fördjupa sig i matematikämnet och avstår därför från spetsutbildningen. Lärarna i matematikspetsen pekar också på tendensen att benämningen spets skrämmer iväg elever som har tillräckliga förutsättningar för att klara utbildningen, men som inte själva ser sig som ”spets elever”. Detta gäller speciellt flickor på ett program där flickorna utgör endast 1/5 av elevantalet.

4.8 Spetsutbildning - en nationell, lokal eller individuell angelägenhet?

I avsnittet om samhällsekonomi, studiebegåvningar och specialutformade gymnasieutbildningsprogram (2.1) uppmärksammade vi två olika teoretiska resonemang kring stöd till studiebegåvade elevers lärande. Det ena teoretiska resonemanget är ekonomiskt motiverat. Regionalutveckling på hög nivå kräver att talanger tas tillvara och utvecklas optimalt. Det andra resonemanget är motiverat utifrån mänskliga rättigheter. Personlig utveckling kräver stöd från samhället genom skolans försorg. Detta gäller för alla elever; inte bara för de som har svårt att nå målen för godkänt. Därför behövs det också särskilda insatser för elever som med lätthet når och som har potential att nå långt bortom uppställda mål också inom traditionella akademiska ämnen. Skolledares och lärares satsning på spetsutbildning kan förstås mot bakgrund av dessa resonemang.

I det empiriska materialet har vi hittat skolledare och lärare som framställer spetsutbildning som en *individuell angelägenhet*. Spetsutbildningens uppgift blir i detta perspektiv att lösa bristen på valalternativ och erbjuda utbildning som intresserade ungdomar vill söka. Spetsutbildning utgör därför ett svar på en efterfrågan från intresserade elever som söker efter fler utbildningsalternativ. Denna tolkning medför att om det är lågt söktryck till en spetsutbildning kan även ungdomar med lägre grundskolebetyg antas och utbildningen kan fortfarande anses ha ”spets”.

I materialet har vi också funnit skolledare och lärare som framställer spetsutbildningen som en *lokal angelägenhet*. Spetsutbildningen används som ett medel för att ytterligare stärka skolans position på utbildningsmarknaden och därmed också skolan som varumärke. Skolorna har förhoppningar att kunna behålla sin tätposition i det kommunala och regionala skollandskapet genom att satsa på spets. I denna tolkning formas utbildningen mer eller mindre utifrån lokala förutsättningar och efterfrågan på utbildning av ett visst slag. En sådan tolkning innebär också möjligheter att låta elever i en liten spetsklass samläsa ämnen med en traditionell gymnasie-

klass, vilket medför att skillnaden mellan nationella gymnasieprogram och spetsutbildningen blir mindre pregnant.

Utifrån de teoretiska resonemangen går det också att tala om ett tredje sätt att framställa spetsutbildning på, nämligen som en *nationell angelägenhet* att ”ta tillvara” och förädla humankapital i form av begåvade och särskilt talangfulla elever. Dessa elever behöver erbjudas mer utmanande undervisning som möjliggör en akademisk specialisering för att kunna utvecklas optimalt.

Utvärderingen visar att skolledare och lärare framställer spetsutbildningarna som en individuell och lokal angelägenhet. Vi har inte kunnat finna något exempel på sätt att framställa spetsutbildning som en *nationell angelägenhet*. Bland skolledarna och lärarna finns det alltså inte någon som beskriver spetsutbildningen utifrån en begåvningsrealiserande tolkning. De vänder sig snarare mot en sådan tolkning och menar att spetsutbildning inte bör ses som en ”elitutbildning” och menar att om eleverna är intresserade nog så utvecklas även fallenheten. Intresset gör att även elever med lägre betyg från grundskolans högre årskurser kan prestera bra, eller till och med mycket bra inom ramen för spetsutbildningen.

4.9 Vad kostar det att driva spetsutbildning?

Utredaren förordade ett stimulansbidrag, men regeringen valde att finansiera spetsutbildningen genom ordinarie ”skolpeng”, som bekant varierar beroende på vilken utbildning som väljs. De materiella förutsättningarna för försöksverksamheten är således att det inte har utgått några särskilda medel för finansieringen av spetsutbildningsåtgångarna. Förordningen förestavade att spetsutbildningsklasserna inte fick överstiga 30 elever. En del skolor har haft 30 elever per spetsutbildningsklass som riktmärke. Andra skolor har valt att ha 20-25 elever som riktmärke. De har lyckats olika väl med att uppfylla dessa mått. Det innebär att de pekuniära förutsättningarna för att driva spetsutbildningarna har varierat mellan och inom program av samma respektive olika slag. I intervjuerna med skolledarna framgick det att man på en del av skolorna valt att låta spetsutbildningarna få tilldelning i enlighet med riktmärket trots att antalet elever successivt minskat på grund av avhopp. Detta har lett till att lärarna på spetsutbildningsprogrammen fått lite större utrymme för arbete med planering, samordning och genomförande av undervisning än lärarna på motsvarande program. I de fall där diskrepansen har blivit märkbar har detta skapat osäkerhet inför varje budgetprocess.

Några av spetsutbildningsprogrammen har ”sponsrats” utifrån. *Forskar NA* fick i uppbyggnadsskedet (de tre första åren) fondmedel för anställning av en programkoordinator och för marknadsföringsinsatser (exv. bioreklam). *Karlstads universitet* har också finansierat utveckling av programspecifika högskolekurser med fondmedel.

I *Bioteknik* sker ett samarbete mellan programmet och SLU där eleverna inom ramen för sitt gymnasiearbete går i *Forskarskola* hos doktorander, som i sin tur deltar i doktorandkursen ”Projektledning och ledarskap i forskning”. Utvecklingskostnaden för doktorandkursen har beräknats till 375 000 kr. För drivandet av kursen krävs ytterligare 172 000 kr. SLU har också en indirekt kostnad för gymnasieelevernas användning av SLU:s laboratorieresurser. Kursen ingår i doktorandernas forskarutbildning och förutsätter en årlig antagning till forskarutbild-

ningen på 5-6 doktorander. Lärosätesrepresentanten för SLU menar att det är svårt att rekrytera så många doktorander. Första gången kursen gavs var det två projekt som drevs av yngre forskare för att det då saknades handledare. Doktorandkursen behöver därför vara lite större för att täcka behovet. Doktoranderna behöver också kunna utbyta erfarenheter om hur det fungerar annars faller en del av motivationen för samarbetet. Det finns ett glapp mellan att underteckna en principöverenskommelse och att verkligen satsa på samarbetet:

SLU har inte skrivit på något kontrakt. Och det kan man fundera på. Kontrakt är ett förslag för att stabilisera samarbetet.

Ett fortsatt samarbete mellan SLU och spetsutbildningen kommer att kräva en mer formaliserad överenskommelse mellan de olika parterna.

Planering och samordning inom och mellan program, högskola och företag är resurskrävande och ger mindre ork över till andra saker som att t.ex. arbeta vidare med utvecklingen av spetsutbildningen”. En lärare beskriver situationen på följande sätt:

”Jag klarar inte av att ’jobba heltid’. Det finns inte en chans, så jag bjussar på det. Jag säger det nu, så att det finns på bandet. Det är helt idiotiskt. När man har jobbat så mycket på andra ställen att man inte ska klara av att jobba som heltidslärare. Men då tycker jag faktiskt, ’Är det här någonting?’, jag tycker det är jättebra med spetsen. Det ger en fantastisk stimulans och tid för dem som inte hittat sin plats i grundskolan. De får en plats i dom här. Vi har så många exempel på elever som har en negativ bild av skolan och här får de blomma ut. Vi har ju något för alla. Hela bredden. Det tycker jag man ska se som en otroligt positiv sak som inte kan räknas i pengar. Det kostar lite mer med de här små utbildningarna. Men låt det få göra det. Det där lilla [...]. Mindre klasser. Mer lärartid per elev säger jag då. Man klarar inte av att ha alla dessa kontakter utåt för alla [...] klasser. Vi är precis på gränsen av vad vi klarar av, orkar med de tre klasserna vi har här” (intervju lärare).

Lärarna på **Hållbar utveckling** betonar vikten av kontinuitet i arbetslaget, vilket dock är något som de till viss del har saknat. De hänvisar till ganska stor rotation av personal i arbetslaget. Skolan upplevs ha fått minskade anslag och den beteendevetenskapliga inriktningen på det samhällsvetenskapliga programmet har visat sig vara populärare, vilket fått till följd att skolledning har flyttat över resurser dit. Spetsutbildningen har en arbetsform som kräver utvecklad samverkan och ges inte resurser till det så blir det svårt, menar en av lärarna. Lärarna har ”lobbat” för mera resurser, men ”kommunen har inte velat skjuta till sådana”. ”Kommunen” är glada för spetsutbildningens framgångar, men sägs inte vilja skjuta till mera medel för vidareutvecklingen av programmet. Införandet av Gyll, som bedöms som ”mera uppstyrt” och därför begränsande, har, som lärarna ser det, tagit kraft från utvecklingen av spetsutbildningen. De tycker att arbetsbelastningen har varit mycket hög den senaste tiden.

Att skapa ett nytt program är en sak, att upprätthålla och vidareutveckla är en annan fråga. Då räcker inte vision och vilja. Då måste resurser och en genomförbar plan till.

5. Sammanfattning och slutsatser

Vi noterade inledningsvis att den utveckling som hör ihop med övergången från industri- till ”tjänstesamhället” och ekonomins fortsatta utveckling på ett annat sätt än tidigare satt frågan om avancerad kompetensutveckling på den politiska dagordningen. Detta i kombination med övertygelsen om alla barns och ungas rätt till bästa tänkbara utbildning har lett till ökade insatser för att utveckla skol- och utbildningsmässigt stöd till de mest högpresterande elevernas lärande i skolan.

Vi i Sverige har sedan länge ansett det självklart att elever som visat stort intresse för och förmåga att utveckla musikaliska och idrottsliga färdigheter ska få det stöd de behöver för det. I samband med detta har kultur- och idrottsinstitutioner i samarbete med skolan utvecklat särskilda riksrekryterande elitutbildningar för dessa ungdomar.

Inom det akademiska området har vi tidigare använt oss av metoder som uppflyttning, individualiserad och nivågrupperad undervisning för att främja utveckling av kompetens i teoretiska skolämnen. Detta är metoder som visat sig fungera olika bra. Sedan det konstaterats att svenska elever år efter år har halkat efter i internationella kunskapsmätningar har regeringen initierat försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i teoretiska ämnen.

I utvärderingsrapporten har vi refererat de resultat som tidigare utvärderingar har lett fram till. Vi har presenterat utgångspunkterna för denna utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning inom de elva utbildningsprogram som startade hösten 2011. Syftet med utvärderingen har beskrivits vara att värdera verksamheten utifrån de involverade parternas perspektiv, kritiskt granska villkoren för verksamheten och problematisera de grundantaganden som försöksverksamheten bygger på. I kapitel 3 presenterade vi skollära, lärarnas, elevernas och lärosätesföreträdarnas värderingar av utbildningsprogrammen. I detta kapitel utvärderade vi också villkoren för verksamheten. I kapitel 4 prövade vi mot bakgrund av det som framkommit i kapitel 3 också några av de grundantaganden som ligger till grund för försöksverksamheten.

I korthet tyder vår utvärdering, liksom tidigare utvärderingar, på att de inblandade skollära, lärarna, eleverna och lärosätesrepresentanterna i allmänhet är nöjda med verksamheten. De uppskattar möjligheten att få bedriva, medverka och delta i de gymnasiala spetsutbildningarna. Utbildningarna svarar i stor utsträckning upp mot deras förväntningar på bra utbildning inom de aktuella områdena. Arbetet med spetsutbildningen uppfattas ha fungerat som en motor i den lokala utvecklingen av skolan som utbildningsinstitution. Skolledare och lärare menar att försöksverksamheten har gett incitament för fortsatt utveckling av samarbetet med högre utbildning. Den pedagogiska och ämnesdidaktiska utvecklingen rörande ämnesinnehåll och arbetsätt som har gjorts inom spetsutbildningarna uppfattas ha spillt över på andra program.

Den här aktuella delutvärderingen visar dock, liksom tidigare delutvärderingar, att spetsutbildningarna med ett undantag (Marinbiologi) har haft stora svårigheter att dra till sig annat än enstaka elever utanför deras ordinarie upptagningsområde. När det gäller detta undantag så hade föregångaren till denna utbildning redan tidigare en fungerande riksrekrytering, som säkert hör ihop med de specifika geografiska och tekniska förutsättningar som finns för utbildning i marinbiologi i Lysekil.

Utvärderingen har visat att det är svårt att driva spetsutbildning som en nationell angelägenhet om det inte finns ett tillräckligt stöd hos allmänheten. Det ter sig rimligt att lokalisera en riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i marinbiologi till Lysekil. Men vilka andra utbildningsområden är nationella angelägenheter och var ska då utbildningarna i dessa områden placeras? Är våra universitet ens riksrekryterande?

Delutvärderingen visar, liksom tidigare delutvärderingar, att antalet förstahandssökande till flertalet av utbildningarna har varit lågt eller mycket lågt. De har inte fyllt mer än drygt hälften av de tillgängliga platserna. Avhoppsfrekvensen har också varit högre än för motsvarande nationella program. Skolledarna och lärarna tror sig bara ha nått fram till en liten andel av alla de elever som de antar skulle vara lämpade att ingå i spetsutbildningen. Den slutsats som kan dras av detta är att skolorna inte har lyckats nå ut med marknadsföringen av programmen. Majoriteten av eleverna i deras målgrupp har inte känt sig tilltalade eller inte funnit den erbjudna utbildningen tillräckligt attraktiv eller inte haft tillräckligt stöd eller resurser nog för att välja den.

Arbetet med rekryteringen har inte underlättats av de förändringar som hänger ihop med gymnasiereformen Gy11. I en situation där antagningen till efterfrågade högskoleutbildningar till stor del görs på basis av betyg och meritpoäng kan det vara riskfyllt att välja en utbildning som inte är beprövad. Försöksverksamheten med spetsutbildningar i moderna språk är ett särskilt intressant exempel på vad specialisering och nedskrivning av meritvärdespoäng kan göra för förutsättningarna för undervisning på hög nivå. I en tid som präglas av fortgående internationalisering kan vi inte annat än beklaga att det bara är avancerade kunskaper i engelska som har prioriterats bland de stora moderna europeiska språken i svensk gymnasieskola.

Samarbetet mellan spetsutbildningarna och högskolan har underlättats av att de medverkande gymnasieskolorna redan sedan tidigare har lyckats knyta forskarutbildade gymnasielärare till sig, som sedan tidigare har haft kontakter med institutioner inom högskolan. Detta samarbete har också underlättats av att det har funnits personer inom högskolan som har varit intresserade och villiga att ge klartecken till sådant samarbete. Samarbetets förankring på gymnasieskolorna är avhängit av de forskarutbildade lärarna och deras kontakter. Men om samarbetet bara bygger på personliga kontakter är det bräckligt.

En av intentionerna med försöksverksamheten är att den ska ”erbjuda en utbildning som är specialutformad för att på bästa sätt ta tillvara en elevs särskilda förmågor”.⁵⁵ Detta ska göras i form av dels ”gymnasiekurser med särskild fördjupning och breddning” och dels ”görs möjligt för en elev att läsa kurser vid universitet och högskola”.⁵⁶ Den del av samarbetet som bedöms

⁵⁵ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2.

⁵⁶ Ibid.

ha fungerat bäst är högskoleanknytningen av gymnasieundervisningen. Det som avses är både arbetet med breddning och fördjupning i spetsämnen och arbetet med att höja nivån på elevernas generella studiefärdigheter och göra dem väl förberedda för högskolestudier.

Det som på de flesta spetsutbildningarna inte har fungerat är de högskolepoänggivande studierna. På flera av spetsutbildningarna är det få elever som har påbörjat och ännu färre som har fullföljt påbörjade kurser. Detta har inte bara att göra med att de aktuella spetsutbildningarna inte har lyckats locka till sig tillräckligt många av de mest talangfulla eleverna. Det hänger också samman med att eleverna för att läsa högskolekurser dessutom måste genomföra sina gymnasiestudier på betydligt kortare tid än deras kamrater på motsvarande nationella gymnasieprogram. Denna acceleration påverkar elevernas möjligheter att prestera på toppen av sin förmåga. Detta i kombination med överlappande scheman, kvällsundervisning och låg grad av integration mellan gymnasie- och högskolestudierna kan ses som ytterligare faktorer som ligger bakom att så få elever faktiskt påbörjar och genomför studier i högskolan parallellt med gymnasiestudierna. På de spetsutbildningar där fler av eleverna genomför högskolepoänggivande kurser har man lyckats bättre med samordningen av studierna mellan de två olika utbildningssystemen och där lärarna ofta fungerar som handledare för eleverna i deras högskolestudier.

5.1 Gymnasieskolan som drivhus

Skolverkets försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning har gett näring till en rad intressanta utbildningsprogram, delvis nya former av samarbete mellan gymnasie- och högskolan kring högskoleanknuten gymnasieutbildning och även gett upphov till en rad intressanta frågor kring gymnasie- och högskolemässig utbildning.

Eleverna som går på landets spetsutbildningar är studiemotiverade och har en orientering mot samhällsvetenskap, naturvetenskap och humaniora. De söker inte bara gedigna ämneskunskaper utan också en miljö där de kan bli erkända och sedda för den arbetsinsats de lägger ner på sina utbildningar i form av tid och engagemang. Lärarna möter eleverna med höga förväntningar som stimulerar eleverna att ytterligare anstränga sig och prestera. Lärarna sporras i sin tur av eleverna. Det får anstränga sig lite mer; vara lite mer pålästa och uppdaterade än vad som brukar krävas. Klasserna är små och samtliga elever kan komma till tals och bli sedda. Detta skapar en gynnsam miljö och i denna miljö utvecklas eleverna. Här ligger också ett väsentligt värde i försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar. Svårigheter med att rekrytera ”de mest talangfulla” leder till att det inte alla gånger är denna grupp som intar spetsutbildningarna utan i många fall blir det en satsning på de elever som saknar toppbetyg. Dessa elever är kanske inte de bästa, men blir i de flesta fall mycket bättre i den lärandemiljö som spetsutbildningen skapar. Varför ska då inte alla Sveriges gymnasieelever få del av detta?

I intervjun med lärosätesrepresentanterna har även de gymnasiala spetsutbildningarnas framtid berörts:

Några får bra utbildning. Andra får det inte. Hur påverkar det de andra? Vet inte. Ska inte kalla det rättvisa. Tro att spets ska leda till att Sverige blir mer framstående i bioteknik. Det är tveksamt. Men efter att ha varit runt och sett eleverna och hur de reagerar kanske det ändå kan betyda något för studenternas vägval (intervju lärosätesrepresentant).

Den här citerade lärosätesrepresentanten verkar, liksom den absolut övervägande majoriteten av de intervjuade, vara inne på att en allmän höjning av utbildningsnivån och utbildningsresultatet från de studieförberedande gymnasieutbildningarna verkar vara en betydligt säkrare och kanske också betydligt mera framgångsrik "framtidsväg" än den med en privilegierad utbildning för några få gynnade.

För att samarbetet mellan gymnasieskolan och högskolan ska fortsätta att utvecklas krävs det mer än eldsjälar och god vilja. Ett så långsiktigt och så omfattande utvecklingsarbete kräver även sådant som en väl underbyggd gemensam vision, en känsla av akut nödvändighet för förändring, en kapacitet för förändring och en genomförbar handlingsplan. Det är sådant som i allmänhet behövs inom andra verksamheter, varför då inte inom skol- och utbildningsverige?

Referenser

- Alkin, Marvin C. (red.), *Evaluation roots: a wider perspective of theorists' views and influences*, 2nd ed., SAGE Publications, Los Angeles, 2013.
- Alvesson, M. (2004). *Knowledge work and knowledge-intensive firms*. Oxford: Oxford University Press.
- Botkyrka kommun.(2013). Tumba gymnasium. Tillgänglig via:
<http://www.botkyrka.se/barnochutbildning/Gymnasieskola16-18ar/gymnasieskoloribotkyrka/Tumbagymnasium/Sidor/default.aspx?showback=true> 2013-08-12.
- Boud, D. & Garrick, J. (red.) (1999). *Understanding learning at work*. London: Routledge.
- Campbell, R. J. Muijs, R. D. Neelands, J. G. A. Robinson, W., Eyre, D. and Hewston, R. (2007). The social origins of students identified as gifted and talented in England: A geodemographic analysis. *Oxford Review of Education*, 33 (1), 103–120
- Florida, R.L. (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Förordning. (2008: 793). Förordning om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar.
- Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic evaluation*. London: SAGE.
- Proposition 2008/09: 19. Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan
- Ramsden, P. (2003). *Learning to teach in higher education*. (2. ed.) London: RoutledgeFalmer.
- Sandberg, B. & Faugert, S. (2007). *Perspektiv på utvärdering*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2010: 800. Skollagen. Tillgänglig 2013-03-04 via:
<http://rkrattsdb.gov.se/SFSdoc/10/100800.PDF> .
- Skolverket (2012). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2011/12 (Dnr 60-2008:3014)*. Tillgänglig 2013-02-26 via:
http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2882 .
- Skolverket. (2009). Information om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (PM Utbildningsavdelningen). Tillgängligt via:

http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.195835!/Menu/article/attachment/Informationsmaterial.pdf 2013-08-13.

Skolverket. (2010). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (Dnr 60-2008:3014). Tillgänglig 2013-02-26 via: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2658.

Skolverket. (2011). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2010/2011* (Dnr 60-2008:3014). Tillgänglig 2013-02-26 via: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2658.

Skolverket. (2013). *Förfrågan om ett utvärderingsuppdrag* (Dnr 60-208:3014).

SOU 2008:27. *Framtidsvägen: En reformerad gymnasieskola*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Svensson, L., Brulin, G., Jansson & Sjöberg, K. (red.) (2009). *Lärande utvärdering genom följeforskning*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Utbildningsdepartementet. (2007). *Gymnasieutredningen (U 2007:1)*. Stockholm: Författaren.

Utbildningsdepartementet. (2008). *Förordning (2008: 793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (SFS nr: 2008: 793). Tillgänglig 2013-02-26 via: http://62.95.69.15/cgi-bin/thw?%24{HTML}=sfst_1st&%24{OOHTML}=sfst_dok&%24{SNHTML}=sfst_err&%24{BASE}=SFST&%24{TRIPSHOW}=format%3DTHW&BET=2008%3A793%24.

Utbildningsdepartementet. (2008). *Inrättande av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (Promemoria 2008-05-26). Stockholm: Regeringskansliet.

Weiss, C.H. (1998). *Evaluation: methods for studying programs and policies*. (2., [rev.] ed.) Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.

Ziegler, A., Stoeger, H., Harder, B. & Balestrini, D. P. (2013). Gifted education in German-speaking Europe. *Journal for the education of the gifted*, 36 (3), 384-411.

Bilagor

1. Elevenkät

LUNDS UNIVERSITET
Samhällsvetenskapliga fakulteten

Skolverket

Enkät till dig som går ut en spetsutbildning våren 2013

År 2008 beslutade regeringen att starta försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (Förordning 2008:793). Det beslutades också att försöksverksamheten ska följas upp varje år och utvärderas med avseende på omfattning och genomförande.

Du får denna enkät för att du är en av dem som valt en utbildning som ingår i försöksverksamheten. I frågeformuläret kommer du att finna sjuutton frågor som behandlar bland annat dina åsikter om och erfarenheter av den gymnasiala spetsutbildningen.

Enkäten beräknas ta ca 20 minuter att besvara. I de flesta fall besvarar du frågorna med ett kryss i en ruta. Ibland vill vi att du svarar med egna ord och i de fallen finns plats att skriva på. Svaren kommer att bearbetas konfidentiellt och mestadels att redovisas som siffror i tabeller. Vad någon enskild elev har svarat kommer inte gå att förknippa med honom/henne som person.

Vi hoppas att du vill delta i undersökningen genom att besvara frågorna och lämna tillbaka frågeformuläret efter att du har fyllt i det. Du hjälper oss bäst genom att svara genomtänkt och ärligt på frågorna!

Med vänliga hälsningar

Glen Helmstad
fil dr, forskare
Lunds universitet
046-222 87 19

Marie Jedemark
fil dr, forskare
Lunds universitet

Johan Linder
Projektledare
Skolverket
08-5273 3308

Om du kryssat en ruta eller skrivit ett svar vid en pil (→), gå vidare eller hoppa vidare såsom anges!

1. Är du....?

- man (1)
- kvinna (2)

2. Har du erbjudits att gå kurser i spetsämnet på högskole-/universitetsnivå, d v s kurser som kan ge högskolepoäng, under gymnasietiden?

- ja (1) → gå till nästa fråga (3a)
- nej (2) → hoppa till fråga (4)

3a. Vilka kurser på högskole-/universitetsnivå, d v s kurser som kan ge högskolepoäng, kommer du att ha tagit under gymnasietiden fram tills du slutar gymnasiet i vår?

.....
.....

3b. Hur många högskolepoäng motsvaras dessa kurser av? hp

4. Vad av nedanstående stämmer bäst in på dig? Med "resultat" menas hur du bedömts i gymnasiekurserna på prov, redovisningar, inlämningar, laborationer etc. Kryssa bara i en ruta!

- Under gymnasiet har mina resultat i spetsämnet/ämnena legat kvar på ungefär samma nivå (1)
- Under gymnasiet har jag förbättrat mig vad beträffar resultat i spetsämnet/ämnena (2)
- Under gymnasiet har jag försämrat mig vad beträffar resultat i spetsämnet/ämnena (3)
- Annat svar/kommentar: (4)

5. Vad stämmer bäst in på dig? Kryssa bara i en ruta!

- Under gymnasiet har mina betyg i spetsämnet/ämnena legat kvar på ungefär samma nivå (1)
- Under gymnasiet har jag höjt mina betyg i spetsämnet/ämnena (2)
- Under gymnasiet har jag sänkt mina betyg i spetsämnet/ämnena (3)
- Annat svar/kommentar: (4)

6. Funderar du på att studera vidare på högskola/universitet efter gymnasiet?

- Ja (1) → gå till nästa fråga (7)
- Nej (2) → hoppa till fråga 9
- Vet ej (3) → hoppa till fråga 9

7. Inom vilket ämnesområde funderar du att studera på universitet/högskola?

- Inom mitt spetsområde (1)
- Inom annat område, nämligen: (2)
- Vet ej (3)

8. Har du/kommer du att söka till högskolan eller universitetet redan till hösten (ht - 13)?

- Ja (1) → hoppa till fråga 10
- Nej (2) → gå till nästa fråga (9)
- Vet ej (3) → gå till nästa fråga (9)

9. Beskriv kort vad du har för framtidsplaner! Berätta framför allt något om och hur du vill kunna studera och/eller arbeta inom ditt spetsämnesområde.

.....
.....
.....

10. Hur har studietakten i spetsämnet/ämnena varit för dig under gymnasiet?

- För långsam – jag kunde ha utvecklats snabbare i spetsämnet/ämnena (1)
- Lagom – mina kunskaper och färdigheter har växt ungefär i takt med undervisningen (2)
- För snabb – jag har haft svårt att hänga med i undervisningen (3)

11. Hur har svårighetsgraden varit i spetsämnet/ämnena?

- Studierna har varit för svåra för mig (1)
- Studierna har varit lagom svåra för mig (2)
- Studierna har varit för lätta för mig (3)

12. Hur stor talang har du för spetsämnet/ämnena, skulle du vilja säga?

- Min talang för ämnet/ämnena är inte större än genomsnittlig (1)
- Jag har en ganska stor talang för ämnet/ämnena (2)
- Jag har en mycket stor talang för ämnet/ämnena (3)

13. I vilken grad tycker du att du har fått använda och visa din talang i dina studier i spetsämnet/ämnena?

- I mycket hög grad (1)
- I ganska hög grad (2)
- I ganska liten grad (3)
- I mycket liten grad eller inte alls (4)

14. Beskriv några positiva erfarenheter du har av dina studier i spetsämnet/ämnena!

.....
.....
.....

15. Beskriv några negativa erfarenheter du har av dina studier i spetsämnet/ämnena!

.....
.....
.....

16. Finns det något annat du vill ha sagt i anslutning till ämnet för enkäten så går det bra att göra det på nedanstående rader:

.....
.....
.....
.....

(Nu är det bara en fråga kvar... Vänd blad så hittar du den.)

17. Hur väl stämmer dessa påståenden för dig? Sätt ett kryss för varje påstående!

	Stäm- mer helt	Stäm- mer ganska bra	Stäm- mer ganska dåligt	Stäm- mer inte alls	Ingen åsikt
Under gymnasiet har jag kunnat gå framåt i spetsämnet (el. spetsämnena) så mycket som jag hade hoppats kunna göra (17.1)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har <u>inte</u> fått tillräcklig möjlighet att fördjupa mig i spetsämnet (17.2)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har utmanats att använda hela min intellektuella förmåga i mina studier i spetsämnet (17.3)	☐	☐	☐	☐	☐
Lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på oss elever (17.4)	☐	☐	☐	☐	☐
Skolan och lärarna har verkligen velat att spetsutbildningen skall ge något som inte andra program ger (17.5)	☐	☐	☐	☐	☐
Kurserna i spetsämnet har följt på varandra på ett bra, logiskt sätt (17.6)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har inte alls fått chans att visa vad jag går för i spetsämnet (17.7)	☐	☐	☐	☐	☐
Mitt intresse för spetsämnet har minskat under gymnasiet (17.8)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har känt stor press att prestera väl i spetsämnet (17.9)	☐	☐	☐	☐	☐
Det organisatoriska och praktiska kring spetsutbildningen fungerar bra (17.10)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har stor lust att fortsätta studera inom spetsämnet (17.11)	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för mig att få bra betyg i spetsämnet (17.12)	☐	☐	☐	☐	☐
Undervisningen i spetsämnet har varit stimulerande (17.13)	☐	☐	☐	☐	☐
Min klass håller troligen inte högre nivå i spetsämnet än andra 3:or som läser ämnet (17.14)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag upplever stor betygskonkurrens på spetsutbildningen (17.15)	☐	☐	☐	☐	☐

Lärarna i spetsämnet har anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt (17.16)

Jag tror inte mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrkesliv (17.17)

Mina lärare i spetsämnet är kunniga i sina områden (17.18)

Jag rekommenderar gärna en kompis att söka till denna spetsutbildning (17.19)

Tack för din värdefulla medverkan!

2. Intervjuguide för intervjuer med skolledare och lärare

Datum:

Skola:

Spetsinriktning:

Namn och titel/funktion på spetsutbildningen/skolan informanterna har:

Bakgrundsfrågor

- Skolan som sådan

När startades den? Hur många elever har ni? Vilka program erbjuder skolan? Hur många elever går på skolan?

- Skolans elever

Hur ser antagningspoängen ut för era utbildningar? Hur ser elevernas betyg ut på skolan?

Hur ser fördelningen mellan elever boende på orten, inpendling och inflyttning ut?

Hur många elever har svensk respektive utländsk bakgrund?

- Varför valde ert gymnasium att delta i försöksprojektet med spetsutbildningar på gymnasienivå?

Allmänna frågor om den pågående spetsutbildningen

- Hur många elever sökte till spetsutbildningen
hösten 2012?
hösten 2011?
hösten 2010?

- Hur många elever påbörjade utbildningen?
antagna 2012 (årskurs 1)
antagna 2011 (årskurs 2)
antagna 2010 (årskurs 3)

- Hur många elever läser för närvarande de olika årskurserna på er spetsutbildning?
antagna 2012 (årskurs 1)
antagna 2011 (årskurs 2)
antagna 2010 (årskurs 3)

- Hur är könsfördelningen i de olika årskurserna?
årskurs 1
årskurs 2
årskurs 3

- Hur många elever har flyttat eller börjat veckopendla till respektive pendlar till studieorten för att läsa

spetsutbildningen?

Inför eller under årskurs 1

Inför eller under årskurs 2

Inför eller under årskurs 3

- Hur många elever dagpendlar till studieorten för att läsa spetsutbildningen?
årskurs 1
årskurs 2
årskurs 3
- Har någon elev avbrutit sina studier under läsåret 2011/12?
årskurs 1
årskurs 2
årskurs 3

Organisation och personal

- Hur har man velat profilera utbildningen?
- Hur har undervisningen i spetsen lagts upp? Hur fristående från andra program har den varit?
- Vilken personal arbetar med spetsutbildningen?
- Specialrekryterat någon personal?
- Hur stora (extra resurser) har satsat på spetsutbildningen - lärare, material, litteratur, studiebesök, studieresor m.m?
- Hur har ni arbetat för att sprida information om spetsutbildningen?

Urvals- och antagningsfrågor

- Vilka urvalskriterier användes för intag på er spetsutbildning?
Betyg? Antagningsprov? Intervju? Personligt brev? Övrigt?
Vem utformar och bedömer antagningsprovet?
Vilka personer närvarar vid intervjun?
Hur bedöms det personliga brevet?
Hur vägs de olika antagningskriterierna samman?

Har urvalsförfarandet kunnat tillämpas på det sätt som planerades?

- Har urvalsförfarandet varit det rätta med avseende på utbildningens mål och innehåll?
Hur väl svarar urvalskriterierna gentemot elevernas prestationer? Hjälper de till att förutsäga hur väl eleverna kommer att klara studierna?
Har urvalskriterierna hjälpt er att få de studenter ni vänder er till på er utbildning?

Utbildningens kvalitet

- Hur har spetsen valts ut och motiverats?
- Hur definieras 'spets' i er utbildningen?
- Nivå?
- Fördjupning?
- Resurser – lärartimmar?
- Datorer? Övriga tekniska hjälpmedel annat material (exempel vad)?
- Ekonomiska resurser?
- Utbildningens tempo?

- Undervisningsformer och arbetssätt?
- Internationella anknytningar?
- Metoder att skapa stimulerande lärmiljöer?
- Bredd och variation i sätt som elever redovisar kunskaper och färdigheter – anpassning till spetsen?
- Bredd och variation i sätt att bedöma elevers kunskaper och förmågor?
- Lärares kompetens – fortbildningsbehov?
- Vilken betydelse har samarbete med universitet och högskola haft för kvaliteten i spetsutbildningen?
 - Förändringar i synsätt under de år som försöksverksamheten pågått?
 - Hur skiljer sig er spetsutbildning från era andra gymnasieutbildningar? (Speciellt från profilutbildningar).
 - Vilka erfarenheter har lärare av att undervisa på en spetsutbildning? Vad innebär det att elever får fördjupa sig i sitt intresseområde under gymnasietiden?
 - Elevers motivation
 - Ordning i klassrummet
 - Elevers resultat
 - Arbetsbörda

Prestationer och kunskapsutveckling

- Hur bedömer ni att elevernas kunskaper och resultat inom spetsområdet har utvecklats:
 - jämfört med när eleverna påbörjade spetsutbildningen?
 - jämfört med elevernas utveckling under det första året på spetsutbildningen?
 - i jämförelse med andra elever på program liknande spetsutbildningen?
- Vad tror ni det har betytt för eleverna att få koncentrera sig på sitt intresseområde under gymnasietiden?
- I vilken mån har det varit möjligt att låta eleverna specialisera sig inom spetsämnet?
 - Vad har eleverna efterfrågat härvidlag?
 - Vilken betydelse tror ni att elevens intresse för ämnet haft i förhållande till elevens talang/fallenhet för ämnet när det gäller hur deras kunskaper utvecklats?

Samverkan med universitet och högskola

- Med vilka universitet/högskolor samverkar ni? Eller planerar att samverka med?
 - Hur har ni valt ut era samarbetspartners? Hur fungerar samarbetet?
- I vilken utsträckning har eleverna erbjudits och tagit del av möjligheten att läsa högskolekurser?
 - Har lärosätet erbjudit 'rätt' kurser?
 - Hur väl anpassade för spets eleverna har högskolekurserna varit utifrån:
 - elevernas generella kunskapsnivå och förmåga att tillgodogöra sig undervisning som
 - bygger på föreläsningar och självstudier?
 - kursernas svårighetsgrad och studietakten de krävt?
 - Erbjuder universiteten och högskolorna något annat än kurser? Exempelvis seminarier, laborationer eller konferenser?
- Hur har eleverna tillgodogjort sig kurserna, dels kunskapsmässigt, dels i högskolepoäng?
 - Ligger kurserna rätt tidsmässigt jämfört med gymnasietets undervisning?
- Tror ni att eleverna kommer att fortsätta till universitet eller högskolan inom spetsutbildningens område eller var tror ni att de tar vägen? Påverkar spetsutbildningen elevernas attityd till högre studier?

Attityder och framtidsplaner

- Vad tror ni att eleverna som nu slutar trean kommer att göra i höst? Tror ni att de kommer att studera vidare Inom spetsämnet? Annan utbildning, i så fall vad?
- Hur påverkar spetsutbildningens elevernas framtida yrkesval? Högskolekurser under gymnasietiden?
- Tror ni att det nätverk/de kontakter du fått genom högskolekurserna påverkar deras framtida studieval?
- Vilka effekter har utbildningen haft på skolan i övrigt?
 - Spridningseffekter?
 - Rykte?
- Vad skulle ni vilja förändra?

3. Intervjuguide för intervjuer med elever

Datum:

Skola:

Spetsinriktning:

Namn:

Bor på, flyttat till eller pendlar till studieorten:

Bakgrundsfrågor

- Hur kommer det sig att du valde att börja på spetsutbildningen?
Vilka argument hade du för och emot att börja på en spetsutbildning?
- Uppmuntrade någon dig att läsa på spetsutbildningen? Medverkade/påverkade din studievägle-
dare på grundskolan ditt val att läsa på spetsutbildningen? Vilka attityder mötte du från dina lä-
rare, föräldrar och kompisar?
- Hur fick du information om spetsutbildningen?
- Vilken utbildning har dina föräldrar? Vilken utbildning har dina syskon?

Urvals- och antagningsfrågor

- Vilka urvalskriterier förutom betyg användes för intag på din spetsutbildning?
- Hur upplevde du antagningsprovet?
Stämmer provet bra – mindre bra överens med kraven som ställs på utbildningen?
- Hur upplevde du den personliga intervjun?
Vilka närvarade på intervjun? Vilka frågor ställdes under intervjun?
- Hur upplevde du det att författa det personliga brevet?
- Andra urvalskriterier?
- Fick du feedback på de olika urvalskriterierna?
 - Hur viktades de olika urvalskriterierna vid antagningen?
 - Fick du någon hjälp att förbereda dig? Av vem?

Syn på spetsutbildningen

- Vad betyder det för dig att du har fått möjlighet att koncentrera dig på ditt intresseområde under
gymnasietiden?
- Vad är skillnaden att läsa en spetsutbildning på gymnasiet jämfört med att läsa en vanlig gymnasi-
eutbildning?
 - Vad är viktigt att ha med sig i bagaget när man ska läsa en spetsutbildning? (personliga
egenskaper, intresse, talang, ambition, tid)
- Vad kände du till om ditt gymnasium innan du började på spetsutbildningen?
- Varför valde du att söka till just detta gymnasium?

Studiesociala frågor

- Hur skulle du vilja beskriva din gymnasietid vad gäller trivsel? Kamratskap? Är det annorlunda mot att läsa en vanlig utbildning?
- Hur uppfattar du dina lärare? Engagerade? Kunniga? Pedagogiska? Hjälpsamma? Annat?
- Hur uppfattar du dina klasskamrater?
 - Är din relation till dina nuvarande klasskamrater annorlunda än när du gick i en vanlig högstadielklass? (Kamp om betyg, kamratskap etc)
- Hur upplever du att det är att flytta hemifrån? (I de fall det är relevant)
 - Hjälper skolan till med praktiska saker? Anordnar skolan några aktiviteter utanför skoltid som ni elever i spetsutbildningen kan delta i?
 - Är sådana aktiviteter viktiga/oviktiga för dig?

Samverkan med universitet och högskolor

- I vilken utsträckning har du erbjudits möjlighet att läsa högskolekurser?
 - Vid vilken högskola/vilket universitet?
 - Om inte, från vilken termin erbjuds högskole- och universitetskurser?
 - Har universitetet/högskolan anordnat relevanta kurser för din spetsutbildning?
- I vilken utsträckning har du utnyttjat möjligheten att läsa högskolekurser?
- Hur uppfattar du dessa kurser? Intressanta, svåra, givande?
 - Litteratur, föreläsningar, studietakt?
 - Har kurserna fördjupat ditt ämneskunnande?
 Tycker du att du ges möjlighet att läsa lagom många högskole-/universitetskurser?
- Tycker du att du kan tillgodogöra dig kurserna? Har högskolekurserna gett dig det du förväntat dig?
 - Funderar du på att läsa vidare vid högskola/universitet efter gymnasiet? Inom vilket ämnesområde (samma som spetsutbildningen?)
 - Har spetsutbildningen påverkat din syn på högre utbildning?
 - Har du upplevt några problem i samarbetet mellan skolan och lärosätet:
 - praktiskt - administrativt?
 - kursutbud?
 - examination?

Utbildningens kvalitet

- Har spetsutbildningen motsvarat dina förväntningar?
 - fördjupning i ämnesinnehåll – akademiskt djup?
 - undervisningen
 - skolmiljön
 - lärare
 - studievägledning
- Tycker du att skolan har satsat tillräckliga resurser på din klass spetsutbildning vad gäller lärar-kompetens, undervisningstid, utrustning, studiebesök?
- Hur uppfattar du dina lärare och deras kunskaper och kompetens:
 - i spetsämnet/området?
 - lärarnas sätt att arbeta, till exempel när du tänker på deras pedagogiska skicklighet?

- lärarnas förmåga och metoder att bedöma kunskaper?

- Tycker du att lärarna har utnyttjat vad eleverna i klassen faktiskt kan och är beredda att jobba för?
 - kraven som lärarna ställer
- Upplever du att det varit skillnad mellan undervisningen som getts av skolans egna lärare och den som universitetslärarna har gett? Vilken?
- Finns det något du skulle vilja förändra med spetsutbildningen?
- Vad är det bästa och sämsta med spetsutbildningen?

4. Intervjuguide för intervjuer med samarbetspartners inom högskolan

Organisatorisk tillhörighet, samarbetets uppkomst och förutsättningar

Grundfrågor	Vidareutvecklingsfrågor
1. Vilken institution/avdelning arbetar du på?	Vilk/et/a ämne/n på ditt lärosäte är det som samarbetar med spetsutbildningen?
2. Vem tog initiativet till att delta i försöket med spetsutbildningen?	Vad var det som gjorde att din institution/avdelning ville delta i försöket med spetsutbildningar? Fanns ett samarbete tidigare? Om det fanns samarbete tidigare, har samarbetet utvecklats/förändrats i och med spetsutbildningen?
3. Hur gick diskussionen angående att bifalla förfrågan om att samarbeta med ett spetsgymnasium?	Argument för och emot ett samarbete?
4. Har ert universitet/ institutionen/ avdelningen stöttat etableringen av den gymnasiala spetsutbildningen ni har samarbete med?	Har din institution/avdelningen satsat ekonomiska resurser på spetsutbildningen? Får du som kontaktperson ersättning i tid eller pengar för ditt arbete med spetsutbildningen?

Samarbetets organisering, reglering, omfattning och funktionssätt

5. Hur är ert samarbete med spetsgymnasiet organiserat?	Vilka ingår i samarbetet från er sida? Vilka funktioner har de? Hur finansieras samarbetet?
6. Vad är det ni främst erbjuder eleverna från den gymnasiala spetsutbildningen som ni samarbetar med?	Vad ingår i dessa erbjudanden? Erbjuder ni spets eleverna något annat utöver detta?
7. Hur många spets elever har läst kurser hos er?	Har det varit möjligt för eleverna att tillgodogöra sig kurserna och annan utbildning, dels kunskapsmässigt, dels i högskolepoäng? (Dvs kan de tillgodogöra sig utbildningen?) Hur bedömer du att spets elevernas kunskapsutveckling varit? Tror du att spets eleverna kommer att fortsätta studera inom spetsämnet/området? Vad tror ni det beror på att inte alla spets elever läser universitets/högskolekurser?

	Finns det sätt att få fler spets elever att läsa universitets-/högskolekurser?
8. Hur ser du/ni på samarbetet med den gymnasiala spetsutbildningen?	<p>Hur upplever ni på lärosätet att samarbetet fungerar (administrativt/regelverk med mera) när det gäller spetsutbildningen?</p> <p>Har högskolekurserna legat rätt tidsmässigt i förhållande till gymnasiekurserna?</p> <p>Vilken form av samordning mellan spetsgymnasium och lärosätet skulle behövas för att få:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ logik i studiegången (exempelvis så att grundkurser i huvudspåret finns med och inte bara specialkurser)? <p>vara praktiskt möjligt att schemalägga (med tanke på att de flesta elever läser gymnasiekurser samtidigt)?</p> <p>Vad har ni kunnat bidra med till spetsutbildningen?</p> <p>Vad har ni fått ut av samarbetet?</p>

Avslutning

9. Varför tror du att spetsutbildningarna rent generellt har haft svårt att rekrytera elever?	<p>Hur ser du på de gymnasiala spetsutbildningarnas framtid?</p> <p>Finns det något du skulle vilja tillägga till det du redan har sagt om ert samarbete med den aktuella gymnasiala spetsutbildningen?</p>
---	---

5. Översikt över antalet deltagare i de olika delarna av delutvärderingen

	Gruppintervju m elever (antal intervjuade)	Elevenkät antal svarande (av totalt antal)	Gruppintervju, lärare (antal)	Intervju programled- ning/skolled- ning (antal intervjuade)	Intervju kontakt- person högs- kola
Bioteknik, Katedralskolan Uppsala	2 (12)	15 (18)	1 (4)	1	1
Marinbiologi, Gullmarsgymnasiet, Lysekil	2 (9)	17 (17)	1 (3)	1	1
Matematik, Hvitfeldska gymnasiet, Göteborg	2 (9)	7 (9)	1 (2)	1	1
Forskar-NA, Älvkulle- gymnasiet, Karlstad	1 (1)	4 (4)	1 (5)	1	1
Franska, Katedralskolan Uppsala	2 (6)	2 (14)	1 (3)	1	1
Engelska, Viktor Rydberg gymnasium Danderyd	2 (9)	11 (19)	1 (3)	1	1
Entreprenörskap, Sven Erikssongymnasiet, Borås	2 (10)	17 (19)	1 (5)	1	1
Finansekonomi, Tumba gymnasium, Botkyrka	2 (9)	23 (26)	1 (4)	1	1
Hållbar utveckling, Folkungaskolan, Linköping	2 (10)	15 (18)	1 (5)	1	1
Moderna språk, litteratur och film, Katedralskolan, Lund	2 (10)	11 (15)	1 (5)	1 (2)	1
Samhällsvetenskap och humaniora, Fässbergsgymnasiet, Mölndal	2 (9)	7 (8)	1 (4)	1	1
Summa	21 (93)	129 (167)	11 (45)	11 (12)	11